

Opeengebroken Ruimte:
**Een homiletisch-retorisch onderzoek naar de rol van ontregelaar
in hedendaagse prediking**

Heime (Cornelis) Leenman

Studentnummer 1800175

18 mei 2023

Masterthesis

Ingediend voor vervulling voor de graad van Master of Arts
aan de Protestantse Theologische Universiteit te Amsterdam

binnen de Praktische Theologie

Begeleider: Dr. F. Stark

Beoordelaar: Dr. T.T.J. Pleizier

Verklaringenblad masterthesis

Naam student: Heime Leenman

Titel masterthesis: Opengebroken Ruimte: een homiletisch-retorisch onderzoek naar de rol van de ontregelaar in hedendaagse prediking

VERKLARING VAN ORIGINALITEIT

Hierbij verklaar ik dat bovengenoemde masterthesis uit origineel werk bestaat. De thesis is het resultaat van mijn eigen onderzoek en is alleen door mijzelf geschreven, tenzij anders aangegeven. Waar informatie en ideeën uit andere bronnen zijn overgenomen, wordt dat expliciet, volledig en op passende wijze vermeld in de tekst of in de noten. Een bibliografie is bijgevoegd.

Plaats, datum:

Hardinxveld-Giessendam
8 mei 2023

Handtekening:

H. Leenman

TOESTEMMINGSVERKLARING

Hierbij stem ik ermee in dat bovengenoemde masterthesis na goedkeuring beschikbaar wordt gesteld voor opname in de bibliotheekcollectie en dat de metadata beschikbaar worden gesteld aan externe organisaties en/of door de PThU worden gepubliceerd.

Verder verleen ik (de bibliotheek van) de PThU

wel

niet

toestemming voor het opnemen van de volledige tekst in een via internet of anderszins openbaar toegankelijke database. (Deze toestemming betreft alleen de openbaarmaking van de masterthesis, zonder verdere overdracht of inperking van het auteursrecht van de student.)

Plaats, datum:

H'veld - G'dam
8 mei 2023

Handtekening:

H. Leenman

Voorwoord

Het staat me nog bij dat een docent tijdens een meerdaagse sessie op het Hydepark mijn rol in de groepsdynamiek opmerkte: ‘Jij bent een ondermijner.’ Aanvankelijk was ik zelf evengoed verbaasd, maar al snel herkende ik deze waarneming. Een groep heeft soms wat opschudding nodig. Af en toe moet iemand de spreekwoordelijke knuppel in het hoenderhok gooien. Anders komt er een al te makkelijke status quo tot stand en stilstaand water gaat stinken. Het onderwerp van deze thesis heb ik niet gekozen met deze waarneming bewust in gedachten. Toch mag het terugkijkend geen verbazing hebben dat ik dit onderwerp gekozen heb. Immers, een goede preek, zo leerde ik tijdens mijn eerste colleges homiletiek, trekt de dogmatiek scheef. Anders gezegd: een goede preek ontregelt.

Een masterthesis over ontregeling kan niet ontstaan door invloeden van buitenaf, zij het dat zij de nodige bevestiging geven, zij het dat zij op de goede momenten ontregelen. In de eerste plaats wil ik dank betuigen aan de docenten en predikanten die me niet alleen een liefde voor de theologie, maar in het bijzonder voor de homiletiek en goede preken hebben bijgebracht. Ik noem hier Kees van Ekris, Jasper de Koning, Carmen Melissant, Harald Overeem, Ron van der Spoel en Pieter van de Voorde. Ik bedank ook hen die mij hebben geholpen in het proces van het schrijven van deze thesis. Ik dank daarbij vooral mijn begeleider dr. F. Stark. Haar aanmoediging en correcties zijn onmisbaar gebleken en op vele pagina's van deze thesis zit haar directe invloed, indirect zit deze op alle pagina's. Evengoed wil ik dr. A.C. Mulder en dr. T.T.J. Plezier bedanken voor hun hulp en lessen. Ik ben ook hen erkentelijk die materiaal hebben ingezonden voor deze thesis. Ik dank de vijf predikanten die hun preken beschikbaar wilden stellen, maar ook Bert Altena, die mij telefonisch te woord

wilde staan over het boek dat ik in deze thesis gebruik. Tenslotte wil ik mijn vrouw Edith bedanken. Liefdevol heeft zij mij gesteund doorheen heel het schrijven van deze thesis.

Inhoud

Voorwoord	3
1: Introductie	7
1.1 Aanleiding	7
1.2 Onderzoeksvraag	8
1.3 Relevantie	10
1.4 Onderzoeksveld	11
1.5 Positionering	15
1.6 Methodologie	17
1.7 Respondenten	19
2: Beschrijving van de ontregelaar	20
2.1 Introductie	20
2.2 Ontregelende aspecten volgens Altena	20
2.3 Ontregelende aspecten volgens Campbell en Cilliers	31
2.4 Ontregelende aspecten volgens Thompson	42
2.5 De rol van de ontregelaar	52
2.6 Conclusie	60
3: Retorische mogelijkheden voor de ontregelaar.....	62
3.1 Introductie	62
3.2 Speelse rebellie	62

	6
3.3 Onbegrensde bewegingsvrijheid	66
3.4 Onafhankelijke loyaliteit	69
3.5 Conclusie	74
4: Analyse van de ontregelaar in de hedendaagse prediking	79
4.1 Introductie	79
4.2 Vraag	82
4.3 Komedie	86
4.4 Differentiatie	92
5: Conclusie	99
5.1 Samenvatting	99
5.2 Aanbevelingen voor verder onderzoek	100
5.3 Bevindingen	101
Bibliografie	104
Bijlage 1: Preek van predikant A	106
Bijlage 2: Preek van predikant B	113
Bijlage 3: Preek van predikant C	116
Bijlage 4: Preek van predikant D	120
Bijlage 5: Preek van predikant E	128
Bijlage 6: Datamanagementplan	136

1: Introductie

1.1 Aanleiding

In de hedendaagse homiletiek wordt in grotere mate dan voorheen het belang onderstreept van de ontregelende functie van de prediking. “De prediking confronteert met God, die ervaren wordt als een onmogelijkheid, maar meer nog: als werkelijkheid.”¹ Preken moeten niet alleen bevestigen, maar eveneens een ontregelende stem laten horen. Het Woord dat verkondigd wordt en het Evangelie zijn namelijk in zichzelf altijd storende factoren in de leefwereld van mensen. Deze ontregelende functie wordt blijkbaar belangrijk geacht, maar het onderzoek ernaar is gering. In deze thesis wil ik een bijdrage hieraan leveren. Dat doe ik op tweeledige wijze. Een eerste eigen bijdrage van dit onderzoek is het beschrijven van de predikant als ontregelaar.² Ik beschrijf deze rol op basis van kenmerken uit hedendaagse homiletiek. Een andere bijdrage van dit onderzoek is dat ik een dieptepeiling van de praktijk doe naar het voorkomen van deze ontregelende functie. Ik richt mij in het bijzonder op de orthodoxe prediking, om redenen die ik later uiteenzet. Zo komt dit onderzoek op het spoor in hoeverre de predikant als ontregelaar in de hedendaagse prediking voorkomt.

¹ Willem Maarten Dekker schreef een boek over de manier waarop provocatie en geloof integraal bij elkaar horen waar de thematiek en noodzaak van ontregeling duidelijk aan de orde komen. Willem Maarten Dekker, *Provocatie: over de zin van God en geloof* (Heerenveen: Groen, 2012), 8.

² In dit onderzoek heb ik het geregeld over de ontregelaar, de voorganger of de predikant. In de meeste gevallen verwijs ik daarnaar met mannelijke verwijswaarden, maar de lezer kan daar evengoed vrouwelijke verwijswaarden lezen zolang het niet over een specifiek persoon gaat.

1.2 Onderzoeksvraag

Zoals gezegd heb ik een tweeledig doel op het oog met dit onderzoek. Zij zijn terug te vinden in de onderzoeksvraag: Op welke manier kan met behulp van hedendaagse homiletische auteurs de rol van de ontregelaar worden beschreven en in welke wijze komt deze rol retorisch gezien voor in de hedendaagse, orthodoxe prediking?

Om tot een beantwoording te komen van deze onderzoeksvraag, hanteer ik de volgende deelvragen:

- 1) Welke kenmerken uit de hedendaagse homiletiek zijn significant voor de opbouw van de rol van de ontregelaar?
- 2) Met welke retorische mogelijkheden houdt de rol van ontregelaar verband?
- 3) Op welke manier komen deze retorische mogelijkheden terug in hedendaagse orthodoxe prediking?

1.2.1 De rol van ontregelaar

Zoals gezegd is een eerste bijdrage van dit onderzoek het beschrijven van de rol van de ontregelaar, die wordt opgebouwd met kenmerken vanuit de hedendaagse prediking. Ik heb gekozen voor vier auteurs die pleiten voor wat ik omschrijf als ontregelende tendensen. Deze pleidooien hebben verschillende perspectieven en belangen, maar in mijn ogen beschrijven zij op hun eigen manier aspecten van het ontregelende in preken. Vanuit het perspectief van postmodern denken schrijft Altena. Vanuit dit perspectief streeft hij naar openheid, om de preek en de hoorders te bevrijden van onderdrukkende tendensen.³ Cilliers en Campbell doen

³ Bert Altena, *Wolven gaan voorbij: een homiletisch onderzoek naar mogelijkheden voor de preek in een postmodern klimaat* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2003).

met bijbels-theologische argumenten een pleidooi voor de homiletiek van de predikant als dwaas. Voor hen is de profetische eigenheid en de preek als dialectiek van belang.⁴ Tenslotte schrijft Thompson over de homiletische praktijk als buitenstaander als zij schrijft over preken als een zwarte vrouw. Thompson streeft naar een differentiatie van verschillende stemmen in de prediking, waarbij de ene stem niet de andere opheft.⁵ Ik heb voor deze auteurs en perspectieven gekozen om de ontregelaar te construeren uit een breed palet van invalshoeken. Vanuit deze drie perspectieven zal ik de rol van ontregelaar omschrijven.⁶

1.2.2 Orthodox

Ik richt mijn onderzoek op de orthodoxe kant van de PKN. Ik baseer mij daarin op een onderzoek van De Leede en Stark naar de zwakten en krachten van de protestantse prediking binnen de PKN. Naar aanleiding van de profilering van de kerkelijke stromingen zoals de PKN die voor haarzelf hanteert, stellen De Leede en Stark vier profielen vast. Zij werken met de profielen: Vrijzinnig-Oecumenisch, Open-Orthodox, Gereformeerd Orthodox en Ongedifferentieerd.⁷ Ik richt mij in dit onderzoek met name op de twee orthodoxe profielen

⁴ Charles L. Campbell en Johan Cilliers, *Preaching fools: the Gospel as a rhetoric of folly* (Waco, Tex: Baylor University Press, 2012).

⁵ Lisa L. Thompson, *Ingenuity: Preaching as an outsider* (Nashville: Abingdon Press, 2018).

⁶ Hierbij moeten worden genoteerd dat deze perspectieven niet noodzakelijkerwijs overlap vertonen of elkaar complementeren. Waar zij met elkaar in conflict zijn, zal dat ook in de beschrijving van de ontregelaar zichtbaar zijn.

⁷ De PKN hanteert zes profielen, maar De Leede en Stark combineren verschillende profielen. Vrijzinnig-Oecumenisch is een samentrekking van het Vrijzinnige protestants en het Oecumenisch protestantse profiel, het Open-Orthodoxe profiel is een samentrekking van het Evangelische en het Open-Orthodox/Confessionele profiel; Bert de Leede en Ciska Stark, 'Protestantse preken in hun kracht en zwakheid: Een quickscan', *NTT Journal for Theology and the Study of Religion*, (Amsterdam University Press, 2013), 89-91.

zoals De Leede en Stark die hanteren. Uit het onderzoek blijkt dat beide orthodoxe profielen de neiging hebben om de spanningsvelden die in een tekst aanwezig zijn, onschadelijk te maken.⁸ Het kwaad wordt in het Gereformeerd Orthodoxe profiel een realiteit die vaak eerder op transcendente schaal afstandelijk verstaan wordt (God tegenover de duivel). Toch wordt de preek als heilsbemiddelend verondersteld.⁹ Deze eerste vaststelling voedt de verwachting dat de ontregelaar niet veel voorkomt, terwijl de tweede vaststelling dat tegenspreekt aangezien een zekere ontregeling vereist is. In alle profielen is te zien dat veel aspecten van het menselijk bestaan erg weinig ter sprake komen en veeleer naar de cultuur wantrouwend wordt gekeken, als zijnde iets buiten de kerk.¹⁰ Dat zou veronderstellen dat de rol van ontregelaar in elk van de vier profielen weinig voorkomt. Echter, de orthodoxe profielen verwachten van preek, Bijbel en God dat zij directe inspraak op het menselijk leven hebben. Dat zou veronderstellen dat de rol van ontregelaar plaats zou moeten krijgen in de prediking, aangezien deze directe inspraak de rol van ontregelaar in de prediking zou rechtvaardigen, zo niet vereisen. Daarom richt ik mij in dit onderzoek specifiek op de orthodoxe profielen.

1.3 Relevantie

Dit onderzoek heeft hoofdzakelijk twee gebieden op het oog. Allereerst wil dit onderzoek van belang zijn voor de kerk. De ontregelende functie is een functie van de prediking die essentieel is voor een gezonde kerk. De kerk moet steeds aan haar roeping blijven beantwoorden, en daarvoor is het nodig dat zij ontregeld wordt, zodat zij niet vastroest

⁸ de Leede en Stark, 96-97.

⁹ de Leede en Stark, 96-99.

¹⁰ de Leede en Stark, 98-99.

in haar oude manieren. Zeker de protestantse kerk is een kerk die weet heeft dat er hervorming, bekering of ontregeling nodig is. Deze ontregeling kan vanuit verschillende bronnen komen, maar de protestantse prediking kan hier niet genegeerd worden. De predikant krijgt niet voor niets in de kerkorde een zekere vrijheid om een tegenover te vormen. Het is dus van belang dat deze ontregelende functie van de predikant in de prediking onderzocht wordt naar zijn kenmerken, maar ook zeker naar zijn voorkomen in de kerk. De ontregelaar is een kenmerk van een gezonde kerk.

Het tweede gebied dat dit onderzoek op het oog heeft is de academie, specifiek de theologie. Zoals ik reeds schreef is de rol van de ontregelaar niet goed onderzocht tot op heden. Dit onderzoek wil daar verandering in brengen en een eerste aanzet doen. Dat doe ik door allereerst de rol van de ontregelaar te beschrijven. Dat biedt nieuwe mogelijkheden om de prediking te bezien. Deze eerste aanzet kan bovendien mogelijkheden bieden voor verder onderzoek dat voort kan bouwen op deze nieuwe rol van de ontregelaar.

In mindere mate heeft dit onderzoek ook de maatschappij op het oog. Deze studie onderzoekt specifiek de rol van de ontregelaar in de kerk, maar dit kan ook overgezet worden naar bredere maatschappelijke equivalenten. Ook in de bredere samenleving is er nood aan om op een goede manier te kunnen ontregelen. Zeker in een kennissamenleving als Nederland die heeft, waar autonomie en zelfredzaamheid hoog op de agenda staat, vormt de ontregelaar een manier van toespreken die deze autonomie kan honoreren.

1.4 Onderzoeksveld

Met mijn onderzoek bevind ik mij in de praktische theologie. Dat wil zeggen dat ik mij met name richt op wat de theologische significantie is van de kerkelijke praktijk. Binnen de praktische theologie richt ik mij specifiek op de homiletiek. Binnen de homiletische

driehoek van tekst – hoorder – predikant heb ik specifieke aandacht voor de predikant.¹¹ Ik richt mij daarin op de rol die de predikant inneemt in de preek.¹² Binnen de homiletiek hanteer ik de retorica als methode om de preek nader te bestuderen. Ik richt mij op subversieve prediking.

In de homiletiek is de laatste tijd een tendens om met zogenaamde ‘rollen’ metaforen te werken. Deze tendens kent verschillende verschijningsvormen. Zo kan men schrijven dat de predikant bepaalde rollen heeft in de prediking, waarmee bepaalde aspecten of een precieze focus wordt aangebracht.¹³ Ook kunnen verschillende rollen worden beschreven om het proces (van voorbereiding en uitvoering) van de preek te begeleiden.¹⁴ Ook kan er gekozen worden om één bepaalde rol nader te beschrijven.¹⁵ Deze tendens pak ik op in dit onderzoek met een rol die eerder nog niet beschreven is, namelijk de rol van de predikant als ontregelaar. Omdat deze rol nog niet eerder gehanteerd is, is het nodig om deze eerst nader te omschrijven.

¹¹ Bert de Leede en Ciska Stark, *Ontvouwen: protestantse prediking in de praktijk* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2017), 66-69.

¹² Dat wil zeggen dat dit onderzoek niet gericht is op de persoonlijke particulariteit van de predikant, behalve in hoeverre deze expliciet aan de orde is in de prediking.

¹³ de Leede en Stark, *Ontvouwen*, 69-70, 90-92.

¹⁴ C.M.A. van Ekris, *Dialogo, dans en duel* (Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers, 2022), 48-121, 184-245.

¹⁵ H.C. van der Meulen, *De dwaasheid van de prediking: over de prediker als wijze dwaas* (Utrecht: Eburon, 2021).

1.4.1 Plaatsing auteurs

In *Wolken gaan voorbij* benadert Bert Altena het postmodern denken als een stroming van denken waarmee aan de ene kant het hedendaagse preken onvermijdelijk mee te maken heeft, maar waar aan de andere kant kansen liggen tot verrijking. Om die reden zoekt hij naar homiletische mogelijkheden vanuit postmodern denken. Hij doet dat aan de hand van zes motieven: (1) het motief van de terreurvrije ruimte; (2) het motief van de openheid; (3) het motief van de marge; (4) het motief van het geheim; (5) het motief van de verbeelding en (6) het motief van de onderbreking.¹⁶ Altena is voor mijn onderzoek een interessante gesprekspartner, vanwege zijn gesprek met postmodern denken. Hij laat daarom bij uitstek zien hoe de rol van ontregelaar niet alleen in het algemeen in de prediking vorm kan krijgen, maar juist ook in het huidige denkklimaat. Postmodern denken toont bovendien waarde te hechten aan ontregeling en openheid, waardoor het homiletisch vruchtbaar maken van postmoderne motieven ook vruchtbaar is voor het beschrijven van de ontregelaar.

In *Preaching Fool* doen Charles L. Campbell en Johan H. Cilliers een pleidooi voor de dwaasheid in de prediking. Want, zo komt als een refrein door het boek terug: het Evangelie is dwaasheid, om te preken is een dwaze bezigheid, de predikant is een dwaas.¹⁷ Daarmee introduceren zij een nieuw beeld voor de predikant: De predikant als dwaas. Dit heeft Bijbelse grond: bijvoorbeeld bij Paulus, en bij Jezus zelf. Het kruis is een dwaasheid die de maatstaven van de wereld waarin het kruis komt op zijn kop zet en onderbreekt.¹⁸

¹⁶ Altena, *Wolken gaan voorbij*--, 44-55.

¹⁷ Campbell en Cilliers, *Preaching fools*, 1.

¹⁸ Campbell en Cilliers, 17-37.

Campbell en Cilliers formuleren verschillende kenmerken die methodisch onderdeel zijn van dwaas preken. Het dwaze preken (1) onderbreekt; (2) creëert en vertoeft in een liminale ruimte;¹⁹ (3) is waarnemend en scherpzinnig²⁰ en (4) neemt zichzelf niet te serieus.²¹ Deze kenmerken werken zij uit in hun boek, maar met name de liminaliteit staat aan de grondslag van niet alleen de dwaze prediker, maar van heel het Evangelie.²² Voor mijn onderzoek is het belangrijk dat de dwaas in zichzelf een ontregelende figuur is. Bovendien reiken Campbell en Cilliers mogelijkheden voor dwaze prediking. Daarom kan ik ontregelende aspecten ontleen aan Campbell en Cilliers.

Lisa L. Thompson beschrijft in haar boek *Ingenuity* de preekervaringen van zwarte vrouwen.²³ Voor die doelgroep schrijft zij in de eerste plaats haar boek. Het buitenstaander ('outsider') perspectief waar zij over spreekt is zodoende niet een rol die iemand op zich neemt, maar een rol die opgelegd is en waar zwarte vrouwen als predikant mee moeten omgaan. Toch is het geen passief of lijdzaam perspectief dat Thompson aanneemt. Zij schrijft hoe de buitenstaander haar verhouding tot de gemeenschap kan gebruiken.

Daarin zit de meerwaarde voor mijn onderzoek. Als ontregelaar wordt (of is) de predikant tot op zekere hoogte een buitenstaander. Doordat Thompson schrijft vanuit het perspectief van de buitenstaander, komen daar ontregelende aspecten uit voort. Preken is een

¹⁹ Campbell en Cilliers, 70-80.

²⁰ Campbell en Cilliers, 80-102.

²¹ Campbell en Cilliers, 37-38.

²² Campbell en Cilliers, 39-66.

²³ Thompson, *Ingenuity*.

creatief proces, aldus Thompson, en dat moet tot stand komen uit allerlei verschillende bronnen. Dat creatieve proces, dat geeft ruimte om vindingrijk om te gaan met de uitdagingen die een predikant heeft.²⁴ Thompson volgt de lijn van het preekproces en biedt vindingrijke inzichten. Steeds zoekt Thompson naar manieren van (her)uitvinden om te spreken. Bovendien, de predikant is steeds geroepen om de gemeenschap te kennen, maar ook om haar aan te spreken en een tegenover te vormen. Juist dat laatste is interessant voor mijn onderzoek, maar kan voor Thompson niet zonder het eerste.

Belangrijk is dat Thompson toenadering zoekt tussen de buitenstaander en de gemeenschap. Ze wil in zekere zin het buitenstaander perspectief minimaliseren. Zij schrijft immers vanuit de positie dat het buitenstaander zijn is opgelegd, in plaats van dat de positie zelf wordt ingenomen (en weer losgelaten kan worden wanneer de persoon dat wil). Veel van de predikanten in de PKN zullen die mate van buitenstaander zijn niet herkennen in hun dagelijks praktijk. Toch helpt Thompson om de rol van ontregelaar verder vorm te geven, juist omdat zij ontstaat uit een praktijk die de rol van ontregelaar zich toegeëigend heeft door buitenstaander te zijn en van daaruit op een ontregelende manier aanwezig wilt zijn.

1.5 Positionering

Er zijn enkele zaken die belangrijk zijn om te benoemen wat betreft mijn eigen positionering in het veld van het onderzoek en wat betreft mijn persoonlijke kenmerken die invloed kunnen hebben op het onderzoek.

Ik ben opgegroeid in een Hervormde Kerk in de Bijbelgordel die deel uitmaakt van de Gereformeerde Bond. Deze kerk heb ik mijn kinder- en tienerjaren bezocht en het is de

²⁴ Thompson, 19-20.

kerkvorm waar ik het beste bekend mee ben. Ondertussen ben ik geen deel meer van de Gereformeerde Bond. Desalniettemin ben ik goed bekend met de vorm van prediking en identificeer ik mij binnen de orthodoxe profielen van de PKN.

In mijn visie is de rol van ontregelaar essentieel voor de prediking. Niet iedere preek zal in dezelfde mate ontregelend zijn, maar een preek moet *iets nieuws* te bieden hebben aan kerkgangers. Dat kan zowel verfrissend als confronterend zijn, inspirerend als verifiërend. Deze waarde kan niet zonder enige ontregeling gebeuren en gaat gepaard met ieder leerproces, ook het leerproces van de gelovige(n).

De eigen persoonlijkheid van de predikant doet mee in de preek. Per predikant zal het daarom verschillen of hij liever bevestigend of uitdagende vorm van preken preferereert. Bij mij is het duidelijk dat ik in mijn preken probeer het uitdagende en het nieuwe op te zoeken. Dat heeft niet alleen invloed op mijn preken, maar ook op dit onderzoek. Het toont bovendien waarom ik het ontregelende in preken belangrijk vind om te onderzoeken.

Tenslotte is van belang dat ik een blanke, hetero man ben. Dit is met name van belang voor mijn onderzoek naar Thompson. Zij schrijft immers vanuit een min of meer gedwongen *outsider* perspectief als zwarte vrouw en zij schrijft voor zwarte vrouwen. Dat is een perspectief dat ik niet op diezelfde manier kan beleven. Dat betekent voor dit onderzoek hoofdzakelijk dat ik me niet tot de primaire doelgroep kan rekenen van Thompson, maar dat er nog een extra vertaalslag nodig is naar mijn eigen praktijk van een aangenomen buitenstaander zijn.

1.6 Methodologie

Dit onderzoek is methodisch opgebouwd uit drie fasen. In de eerste plaats moet een theoretisch kader worden opgebouwd waar mee gewerkt kan worden. Ten tweede moet dit theoretische kader geoperationaliseerd worden. Ten derde komt de analyse van de preken.

Mijn methodologie functioneert binnen een kritisch-constructivistisch theoretisch paradigma.²⁵ Met dit kwalitatieve onderzoek wil ik een bijdrage leveren aan de manier waarop de ontregelaar geformuleerd kan worden en hoe deze functioneel ingezet kan worden in de preekpraktijk. Ik hanteer daarbij een transformatief framework; ik wil zowel de huidige praktijk beschrijven als een alternatief voorstellen. Omdat mijn onderzoek zowel prescriptief als descriptief is, hanteer ik een aangepaste vorm van Grounded Theory. De concepten die ik hanteer zijn op voorhand vastgesteld uit mijn eigen beschrijving van de ontregelaar, anders dan ‘pure’ Grounded Theory waar de concepten opkomen uit de tekst zelf. Deze aangepaste Grounded Theory pas ik vervolgens toe op als het ware vijf ‘case studies’, namelijk vijf preken uit de alledaagse preekpraktijk.

In de eerste fase gaat het om het beschrijven van de rol van de ontregelaar. Zoals ik eerder schreef, doe ik dit met behulp van vier auteurs die ik heb geselecteerd omdat zij op hun eigen manier het ontregelende in prediking omschrijven en zodoende nuttig zijn om de rol van de ontregelaar op te bouwen. De auteurs die ik hanteer zijn Altena, Campbell en Cilliers en Thompson. In deze fase stel ik ontregelende elementen bij deze auteurs vast.

De tweede fase is om deze eigenschappen om te zetten naar bruikbare instrumenten. In deze fase gaat het om een synthese van de analyse uit de vorige fase. In deze fase bouw ik een heuristisch frame op, zodat de rol van ontregelaar opgespoord kan worden in de preken. Ik

²⁵ John Swinton en Harriet Mowatt, *Practical Theology and Qualitative Research*, 2., rev. ed (London: SCM, 2016), 68-86.

maak daarvoor gebruik van retorische kenmerken. In deze fase zet ik de rol van de ontregelaar zoals ik die eerder heb geïdentificeerd om naar retorische mogelijkheden die identificeerbaar zijn in de tekst.²⁶ Belangrijk is om hier te noteren dat het niet de bedoeling is om de eigenschappen van de ontregelaar één op één om te zetten naar slechts één afgebakend retorisch kenmerk, alsof die overdracht zo simpel te maken zou zijn. Waar het mij om te doen is in deze fase, is om verschillende retorische kenmerken aan te wijzen als identificeerbaar met de eerder genoemde eigenschappen. Verschillende retorische kenmerken hebben een hogere ontregelende potentie, maar die potentie hoeft niet daadwerkelijk benut te worden. Om dit potentie-aspect weer te geven, spreek ik ook wel over de kenmerken als retorische mogelijkheden.

In de derde fase zet ik mijn heuristisch frame in op preken, die ik opgevraagd heb bij verschillende predikanten. Met behulp van het programma Atlas.ti label ik deze preken naar retorische kenmerken. Het doel is om op het spoor te komen of de kenmerken die ik bij fase twee heb genoemd daadwerkelijk terugkomen in de hedendaagse preken, en op welke manier zij terugkomen. Ik doe zodoende ook een dieptepeiling om te zien of de ontregelende potentie daadwerkelijk benut wordt. Ik vraag predikanten een preek op te sturen waar ze (relatief) veel reactie op hebben gehad. Dit helpt de predikanten om de selectie te maken, maar laat eveneens zien dat het gaat om preken die effect hebben gehad, wat voor effect dat ook zij.

²⁶ A. Braet, *Retorische kritiek: hoe beoordeel je overtuigingskracht?* (Den Haag: Sdu Uitgevers, 2012); Richard A. Lanham, *A Handlist of Rhetorical Terms: A Guide for Students of English Literature*, 2. ed (Berkeley, Calif.: Univ. of California Press, 1991).

1.7 Respondenten

Mijn onderzoek zou men een dieptesteekproef kunnen noemen. Ik benader immers een aantal willekeurige predikanten met de vraag of zij mee willen werken aan mijn onderzoek. Tegelijk is het geen traditionele steekproef met de kwantiteit die dat ondersteunt. Ik ga de diepte in met mijn materiaal en zodoende voer ik een kwalitatief onderzoek uit.

In mijn selectie voor predikanten stel ik zodoende enige vooropgestelde grenzen. Allereerst zijn het allen predikanten binnen de orthodoxe profielen van de PKN.²⁷ Daarnaast sluit ik predikanten uit die ik ken of van te voren bekend mee ben. Binnen deze groep probeer ik zoveel mogelijk diversiteit aan te brengen, wetend dat ik een te kleine selectie heb om representatief te kunnen zijn. Toch streef ik naar spreiding in bijvoorbeeld de verhouding man-vrouw, jong-oud, stad-dorp en geografische ligging binnen Nederland.

Ik heb in totaal negen predikanten benaderd, waarvan vijf predikanten bereid gevonden zijn om een bijdrage te leveren. Ik heb bij het benaderen bovengenoemde diversiteit in gedachten gehouden. Zo heb ik geografische ligging en inwoneraantal van standplaats als primaire zoekfunctie gebruikt, waarna de andere criteria als overweging werden meegenomen.

Naast de tekst van de preek heb ik de predikanten gevraagd om een mogelijkheid om de preek via audiovisuele middelen terug te kijken. Waar de predikanten afwijken van de geschreven tekst, ben ik uitgegaan van de preek zoals gesproken voor mijn analyse.

²⁷ Om vast te stellen of een kerk tot een orthodox profiel behoort ga ik uit van de zelfbeschrijving van de kerken zoals die te vinden is op internet en eventueel het analyseren van elementen uit de eredienst (door het terugkijken/luisteren van de eredienst).

2: Beschrijving van de ontregelaar

2.1 Introductie

In dit tweede hoofdstuk zal ik op zoek gaan naar aspecten die bij de ontregelende rol van de predikant in de prediking horen. Dat doe ik door middel van vier auteurs, die ieder vanuit hun eigen inbreng bepaalde ontregelende aspecten duiden. Eerst zal ik op descriptieve wijze deze ontregelende aspecten uitlichten bij iedere auteur afzonderlijk. Bij iedere auteur zal ik bovendien een korte evaluatie plaatsen. Aan het einde van het hoofdstuk synthetiseer ik de verschillende ontregelende aspecten tot een heuristisch frame. Dit heuristisch frame kan dienen tot het aanwijzen van verschillende ontregelende aspecten, maar abstraheert en synthetiseert de verschillende auteurs.

2.2 Ontregelende aspecten volgens Altena

2.2.1 Inleiding

Bert Altena is predikant binnen de PKN voor de protestantse gemeente Vries en de protestantse gemeente Assen. Voor dit onderzoek gebruik ik zijn proefschrift *Wolken gaan voorbij*. Altena grijpt daarin naar postmodern denken om er niet alleen een uitdaging voor de kerk in te zien, maar om in postmodern denken eveneens mogelijkheden te zien voor de hedendaagse prediking. Hij pretendeert daarin niet het hele postmoderne denken te overzien, maar als twee representanten neemt hij Derrida en Lyotard.²⁸ Uit het denken van deze twee

²⁸ Binnen het omvattende gedachtegoed van deze twee schrijvers maakt Altena overigens ook weer een beperkte keuze door een aantal thema's uit te lichten die in zijn optiek zowel significant als kansrijk zijn voor de hedendaagse homiletiek. Altena, *Wolken gaan voorbij*-, 22, 33-34.

postmoderne filosofen distilleert Altena zes motieven die in zekere zin de kern vormen voor zijn onderzoek.²⁹ Ik zal nu allereerst deze zes motieven kort beschrijven vanuit het gedachtegoed waaraan zij ontleend zijn, met het doel om deze motieven beter te kunnen plaatsen, aangezien de namen van de motieven op zichzelf soms misleidend kunnen zijn.

2.2.2 Zes motieven van postmodern denken

Het motief van de terreurvrije ruimte baseert Altena op Lyotard die zegt dat de grote, dominantie verhalen de kleine verhalen onderdrukken, waardoor de gemarginaliseerden uiteindelijk slachtoffers worden. De terreurvrije ruimte wil de werkelijkheid recht doen en respecteren dat er grenzen zijn in hoeverre het onrepresenteerbare (volgens Lyotard) te representeren is. De heterogeniteit van de werkelijkheid wordt erkend.³⁰ Het motief van de openheid wordt gebaseerd op Derrida en houdt in dat iedere tekst op een oneindige hoeveelheid manieren gelezen kan worden. Geen enkele interpretatie kan de uiteindelijke betekenis van een tekst claimen, want het gaat altijd om een voorlopige, uitgestelde betekenis waar weer op voortgebouwd kan worden.³¹ Het motief van de marge, eveneens gebaseerd op Derrida, bouwt hier als het ware op voort. Met de marge wordt hier bedoeld de marge van een tekst, waar een lezer verondersteld wordt opmerkingen en aantekeningen te maken als reactie op de tekst. Deze reactie op de tekst zijn niet slechts een addendum, maar toont dat de lezer zijn eigen ‘tekst’ inbrengt in het lezen van de tekst. Iedere tekst is op die manier een

²⁹ Deze zes motieven werkt Altena verder uit tot een eigen preekbenadering, waarbij hij de preek als open kunstwerk opvat. Deze preekbenadering acht ik echter niet van toegevoegde waarde voor dit onderzoek. Altena, 119-83.

³⁰ Altena, 22-30, 46-48.

³¹ Altena, 48-49.

voortgebouwde tekst op een andere tekst.³² Het motief van het geheim is gebaseerd op zowel Derrida als Lyotard. Dit gaat niet om een totaal geheim, anders zou het niet gekend zijn, maar om het continue geheim. Om woorden voor iets te vinden is verraad doen aan het ding zelf, omdat het dan onthuld zou moeten worden. Dit motief wordt vaak vergeleken met de negatieve theologie, en hoewel er gelijkenissen tussen dit motief en deze theologie lopen, kunnen ze niet gelijkgetrokken worden.³³ Voor Lyotard houdt dit verband met het onrepresenteerbare. Het onrepresenteerbare kan niet gerepresenteerd worden door de gesloten, rationele systemen van het Westerse denken die dat steeds proberen te vangen.³⁴ Het vijfde motief is het motief van de verbeelding, gebaseerd op Lyotard. Voor Lyotard gaat het hier om een bepaalde ontmoeting met de kunst, wat hij het sublieme noemt. Het sublieme is de ervaring dat de enige betekenis van de kunst is, dat het er is. In de ontmoeting met het kunstwerk wordt een confrontatie aangegaan met het onbekende, is een surplus van de werkelijkheid en is in zichzelf een alteriteit. Deze alteriteit biedt door de verbeelding het vermogen om zowel een andere werkelijkheid te zien als de werkelijkheid anders te zien.³⁵ Het zesde en laatste motief is met name ontleend aan Lyotard en is het motief van de onderbreking. Hiermee doelt Altena op de uitspraak van Lyotard dat de grote verhalen hun geloofwaardigheid verloren hebben. Voor Lyotard zijn veeleer de kleine, ontregelende

³² Altena, 50.

³³ Derrida neemt zelf afstand van de negatieve theologie, omdat deze altijd als uiteindelijk doel het mystieke schouwen heeft. Dit gaat voor Derrida te ver. Altena, 41.

³⁴ Altena, 27-30, 40-43, 51-52.

³⁵ Altena, 30-32, 52-54.

verhalen van belang die in de grote systemen geen stem krijgen. Deze tegenverhalen vormen het motief van de onderbreking.³⁶

Deze zes motieven probeert Altena vruchtbaar te maken voor de homiletiek. Voor mijn onderzoek echter zijn met name de motieven die een ontregelende functie hebben van belang. Zodoende neem ik niet alle zes de motieven over van Altena, maar bespreek ik vier van deze zes motieven. Het gaat om de volgende vier motieven die met name ontregelend zijn: 1) het motief van de terreurvrije ruimte; 2) het motief van het geheim; 3) het motief van de verbeelding en 4) het motief van de onderbreking.

Voordat ik deze vier motieven en hun ontregelende kracht ga uitlichten, is er nog één opmerking nodig ten opzichte van Altena. Altena bespreekt in hoeverre zijn zes motieven weerklank hebben in de hedendaagse homiletiek, door drie homiletische tradities te beschrijven en in hoeverre deze tradities de zes motieven in zich hebben. In de bespreking van de volgende vier motieven ga ik ervanuit dat voor de orthodoxe prediking de meest gerepresenteerde homiletische traditie zoals die door Altena beschreven wordt de normatief deductieve of dialectische homiletiek is.³⁷ Zoals we gezien hebben bij de orthodoxe profielen is in deze homiletische stroming het Woord een extern iets dat op de hoorder aankomt. In de dialectische preektraditie is predikant is niet veel meer dan een ‘doorgeefluik’ die de uitleg van de tekst moet doorgeven, maar daar net zo goed zelf onder gesteld is.³⁸

³⁶ Altena, 54-55.

³⁷ Het doet de predikanten die ik analyseer ongetwijfeld geen recht om hen allen louter onder deze ene homiletische traditie te scharen. Echter, ik ga ervanuit dat deze traditie zijn meest duidelijke sporen in de orthodoxe traditie heeft nagelaten, en daarom als hoofdrepresentant kan dienen. Altena, 59-62.

³⁸ Altena heeft het zowel over de normatief-deductieve als de dialectische traditie. Ik kies met name om over de dialectische preektraditie te spreken, om zowel eenduidig te zijn, maar ook omdat daarin deze verhouding tot het Woord als een extern iets dat op de mens toekomt verweven zit.

2.2.3 Het motief van de terreurvrije ruimte

Het kan op het eerste gezicht onduidelijk zijn waarom het motief van de terreurvrije ruimte een ontregelende functie zou hebben. De terreurvrije ruimte dicteert namelijk bovenal dat er in de preekontmoeting zorg is voor een vrije ruimte voor iedereen. Dat zou kunnen impliceren dat het gaat om een harmonieus gebeuren. Echter, dit is niet zonder meer waar. Een preek is monologisch van vorm, maar is in wezen dialogisch. En net als ieder gesprek heeft de preek zijn eigen machtsverhoudingen. Binnen het krachtenveld van tekst – hoorder – prediker heeft ieder zijn eigen machtsuitoefening. De machtsuitoefening van de tekst en de voorganger zijn vaak duidelijk aanwijsbaar (zeker in de orthodoxe profielen), maar de hoorders hebben hun eigen machtsuitoefening.³⁹ De hoorders zijn vrij om een boodschap aan te nemen of te verwerpen. Altena haalt aan dat de predikant misschien wel eerder de gegijzelde is van de hoorders dan andersom. De preek gebeurt dus in een onderling krachtenveld van machtsverhoudingen en machtsuitoefeningen. Om een terreurvrije ruimte te creëren waar iedere stem gehoord wordt, dient de predikant de vergeten stemmen en verloren perspectieven aan het daglicht te halen.⁴⁰ Het kan zijn dat dit verloren perspectief het perspectief is van de hoorders, maar het kan evengoed het perspectief van de predikant of de tekst zijn. De tekst heeft net zo goed recht om vrij van manipulatie aanwezigheid op te eisen in de speelruimte van de terreurvrije ruimte.

Het is in deze verloren stemmen dat de ontregelende kracht van de terreurvrije ruimte tevoorschijn komt. Immers hebben met name de niet-gehoorde stemmen het vermogen om de

³⁹ Altena, *Wolken gaan voorbij--*, 78-79.

⁴⁰ Altena, 102-4.

status quo te ontregelen. Bovendien ontregelt de terreurvrije ruime de normale (en normerende) gang van zaken. Veelal hebben preken (en gelovigen) binnen de orthodoxe profielen de neiging tot een uniformiteit te willen leiden.⁴¹ De terreurvrije ruimte doorbreekt deze uniformiteit, aangezien zij de grens als uiting van de werkelijkheid wil respecteren.⁴² Deze grenzen zijn per definitie ontregelend, omdat zij de confrontatie met een andere stem onvermijdbaar maken.

2.2.4 Het motief van het geheim

Het motief van het geheim brengt het onvermogen om adequaat over God te spreken onder de aandacht. Geen enkel spreken over God kan recht doen aan God zelf. De prediking vertoeft daarom onvermijdelijk in een spagaat, met de woorden van Barth: zij is geroepen te spreken over God, maar erkent dat tegelijkertijd niet te kunnen. In de dialectische preektraditie heeft dit echter geleid tot een verlamming, concludeert Altena, waar over God niet gesproken wordt in de taal van het geheim, maar in geheimtaal. Echter, er zit verschil tussen prediking dat in deze paradox een opgedrongen obstakel ziet en een prediking die daarin haar uitgangspunt neemt.⁴³

Het motief van het geheim is ontregelend, omdat het een onmogelijkheid biedt om over God te spreken. Het verbiedt de predikant om een ‘rond’ verhaal te vertellen waar alle antwoorden in vervat zijn. Het geheim verbiedt niet alle spreken, maar maakt dat een preek

⁴¹ Binnen orthodoxe kringen bestaat bijvoorbeeld nogal eens de neiging om de hoorders aan te spreken als ‘gemeente’, wat een zekere uniformiteit afdwingt.

⁴² Altena, *Wolken gaan voorbij--*, 46-48.

⁴³ Altena, 86-88.

altijd een omtrekkende beweging moet maken en nooit tot het uiteindelijke geheim door kan dringen. Dit is het meest toegespitst in het spreken over God, maar betreft eveneens andere vragen die uit de menselijke existentie opkomen. De spagaat waar de predikant in zit betekent dat er een ontregelende dialectiek ontstaat in de prediking. Steeds weer moet het spreken over God ontregeld worden met een heilzame schroom om over God te kunnen spreken.⁴⁴

2.2.5 Het motief van de verbeelding

Het motief van de verbeelding houdt sterk verband met de functie van kunst voor Lyotard en de ervaring van het sublieme die daarmee gepaard kan gaan. Het opvallende is dat het kunstwerk hier een zelfstandigheid toegedicht krijgt van waaruit zij het verbeeldingsvermogen van mensen prikkelt en daarmee de ervaring van het sublieme kan teweegbrengen. Het is precies dat verbeeldingsvermogen waar religie op gebaseerd is. Preken moeten proberen om het sublieme over te brengen, net als kunst. Dat wil zeggen: zij moet recht blijven doen aan de (huidige) werkelijkheid, maar tegelijkertijd wil zij het verbeeldingsvermogen prikkelen om meer te zien. De verbeeldingskracht die door de preek gestimuleerd en geprikkeld wordt, dient ertoe dat het vooruitgekeken kan worden naar een onmogelijke en ongedachte nieuwe werkelijkheid.⁴⁵ Deze nieuwe werkelijkheid is ontregelend. Bovendien, de woorden ‘onmogelijk’ en ‘ongedacht’ verliezen in zekere zin hun absolute macht in aanraking met de verbeeldingskracht. De sublieme ervaring is een ervaring

⁴⁴ Altena, 111-13.

⁴⁵ Altena, 113-15.

die onvermijdelijk ontregelt.⁴⁶ Het sublieme weert alle annexatie: een kunstwerk is, en meer is er niet over te zeggen.⁴⁷ Als de preek als open kunstwerk benaderd wordt, dan weert zij op eenzelfde manier alle annexatie.

2.2.6 Het motief van de onderbreking

Het motief van de onderbreking sluit wellicht het dichtst aan bij de ontregelaar, in de zin dat het nagenoeg samenvalt.⁴⁸ Dit motief is daarmee duidelijk toepasbaar voor de ontregelaar. Dit motief betreft de onderbrekende kracht die kleine verhalen kunnen hebben om een dominant narratief te onderbreken. In de Bijbel wordt al duidelijk dat het moeilijk, zo niet onmogelijk, is om een grote, eenduidige Bijbelse lijn te ontwaren door alle kleine tegenverhalen die de Bijbel rijk is. Men zou kunnen stellen dat precies dat hun functie is.⁴⁹

Altena schrijft dat juist de dialectische preektraditie in zekere zin getypeerd zou moeten worden door dit motief. Echter, in zekere zin ontbreekt zij juist, omdat het onderbrekingsmotief vaak wordt ontkracht voor de eigen doelgroep en met name geldt om de moderne mens te bekritisieren. Het onderbrekende is aanwezig, maar ontbreekt haar onderbrekende kracht.⁵⁰

⁴⁶ Dit houdt verband met het Heilige als beschreven door Rudolf Otto dat *tremendum et fascinatum* is, verstorend en aantrekkelijk, zowel iets binnen als buiten de mens is. Daniël Mok, *Een wijze uit het westen beschouwingen over Rudolf Otto & het heilige* (Amsterdam: Abraxas, 2011), 24-29, 219-22.

⁴⁷ Altena, *Wolken gaan voorbij--*, 89.

⁴⁸ Dit is op zichzelf genomen geen probleem, aangezien het niet doelstelling is van dit onderzoek om te zien waar de ontregelaar en het motief van de onderbreking van elkaar verschillen. Het is met name zaak om dit motief van de onderbreking vruchtbaar te maken voor de ontregelaar.

⁴⁹ Altena, *Wolken gaan voorbij--*, 54-55.

⁵⁰ Altena, 90-91.

Het onderbrekende motief wordt gekenmerkt door de spanning tussen ‘comfort’ en ‘challenge’, waarbij bedoeld wordt dat de preek zowel bevestiging als ontregeling van de hoorder zou moeten dienen. Altena stelt vanuit dit onderbrekende motief echter dat er theologische redenen zijn om het zwaartepunt te leggen bij het ontregelende boven het bevestigende. Het bevestigende zou moeten dienen om een veilig klimaat te creëren zodat er onderbroken kan worden. De preek kan als onderbrekende aanwezigheid een nieuw iets doen gebeuren en op die manier bovendien de actieve interactie van de hoorders stimuleren om het gehoorde te gebruiken als materiaal voor hun eigen geloofswereld. Zo dient het onderbrekende motief niet alleen tot deconstructie, maar immer tot reconstructie.⁵¹

2.2.7 Conclusie

Altena formuleert vanuit het postmodern denken verschillende motieven die hij vruchtbaar wil maken voor de hedendaagse prediking. Verschillende van deze motieven blijken een bijdrage te leveren aan de ontregelende functie in de prediking. Het ontregelende van de postmoderne motieven worden met name gekenmerkt door *openheid* en door *vernieuwing*. Het motief van het geheim en het motief van de terreurvrije ruimte dicteren een openheid die er voor zorgen dat er niet zonder meer een punt mag worden gezet in de prediking. Eerder moet er een van een komma gesproken worden; anders worden grenzen gecreëerd die geen recht doen aan de werkelijkheid en die niet gehoorde stemmen buitensluiten. Toch dient deze openheid niet doelloos in de ruimte te zweven, maar heeft zij vernieuwing op het oog. Het motief van de verbeelding en het motief van de onderbreking dienen die vernieuwing. De hoorder wordt gestimuleerd en de eigen geloofswereld wordt

⁵¹ Altena, 115-17.

geprikkeld door de verbijsterende ervaring van het sublieme. Eveneens komt vernieuwing paradoxaal tot stand door de onderbreking die kleine verhalen een plek geeft.

2.2.8 Evaluatie van Altena

Een eerste opmerking die bij Altena geplaatst moet worden is dat hij erg kritisch is op de dialectische preektraditie. Wanneer hij deze preektraditie introduceert stelt hij nog dat deze preektraditie niet tot boosdoener gereduceerd moet worden van alles wat er mis is in de preek, maar later blijkt de dialectische preektraditie toch vooral in haar eigen tijd waardevol geweest te zijn.⁵² Sindsdien is zij verouderd en een te strak keurslijf gebleken. Steeds als Altena over deze preektraditie schrijft, hoort men daarin een verwijzing naar de praktijken in de orthodoxe kerken die Altena niet bepaald goedkeurt. De dialectische (orthodoxe) prediking komt bij Altena over als versteend, verstikkend en verouderd. De weinige momenten dat de motieven van postmodern denken aan zouden moeten sluiten bij de dialectische traditie, blijkt toch dat deze traditie in zichzelf gekeerd is en aan deze mogelijkheid weet te ontsnappen. Het probleem met deze houding is tweërlei. Aan de ene kant is de kritiek vaak te scherp. Zeker gaat een deel van de kritiek op, maar op het scherpst van de kritiek wordt er tegen de meest radicaal doorgetrokken vorm van dialectische preekpraktijk (en daarmee een karikatuur) geageerd. In veel orthodoxe kerken zal de dialectische traditie overwegend zijn, maar evengoed geïnformeerd worden door de inzichten die gewonnen zijn vanuit eerdere en latere preektradities. Het andere probleem met deze kritiek is het punt dat de positionaliteit van de auteur onbesproken blijft. De kritiek kan gegrond zijn, maar het is onduidelijk uit welke

⁵² Altena, 59-62.

positie Altena schrijft. Dit maakt het moeilijk om zijn kritiek te plaatsen, evenals zijn weging van de andere preektradities.

Een groot deel van het boek lijkt positionaliteit niet te bespreken.⁵³ Het gevaar is dat het hier een filosofische verkenning betreft die zeker zijn vruchten afwerpt, maar met de dreiging los te raken van de praktijk. De predikant kan zelf beslissen om de postmoderne motieven en het bijbehorende preekprofielen in te zetten, zo lijkt de opvatting van Altena te zijn. Hiermee rekent hij echter niet dat de predikant eveneens bijvoorbeeld een bepaalde loyaliteit heeft naar de gemeente. De gemeente is gevormd in een bepaalde preektraditie en de verwachtingen die daarmee gepaard gaan.⁵⁴

Tenslotte is de onderlinge verstandhouding van de verschillende motieven onbepaald. De motieven zijn zeker behulpzaam en de concentrische benadering waarbij de motieven gaandeweg aan profilering winnen helpt om steeds dichterbij het eigene van ieder motief te komen. Daarmee groeit het vermoeden dat de motieven onderling verbonden zijn en elkaar nodig hebben om tot hun volle recht te komen. Tegelijkertijd wordt gaandeweg duidelijk dat het domein van ieder motief nogal verschillend is. De motieven verschillen in hoe descriptief of prescriptief zij zijn, evenals in hoeverre zij specifiek of omvattend zijn. Het duidelijkst wordt dit rondom het motief van de onderbreking. In zekere zin is dit motief een paraplu-motief. Postmodern denken is denken dat ontregelt. Dit motief is daarmee zo algemeen dat alle andere motieven daarin op de een of andere wijze hun plaats kunnen vinden. Daarmee wordt duidelijk dat de motieven niet gelijkwaardig zijn, aangezien dit niet

⁵³ Het zou onterecht zijn om te zeggen dat er geen enkel besef is van de betrokkenheid van de eigen persoon. Sterker nog, wanneer Altena schrijft over de homiletische competenties van de prediker, haalt hij dit expliciet aan. Altena, 170-71.

⁵⁴ Dit is slechts een voorbeeld van hoe de positionaliteit van de predikant meespeelt in deze kwestie, er zijn zeker meerdere te verzinnen die dit punt duidelijk maken.

voor alle motieven gezegd kan worden. De lezer herkent dat de motieven verbonden zijn (zij komen immers voort uit eenzelfde denksysteem), maar de onderlinge verhouding van deze motieven wordt niet geëxpliciteerd. Aan het einde van dit hoofdstuk zal ik verder de waarde van Altena voor de ontregelaar expliciteren, voorts beschrijf ik Campbell en Cilliers en Thompson.

2.3 Ontregelende aspecten volgens Campbell en Cilliers

Charles Campbell is professor emeritus homiletiek aan de Duke Divinity School in Durham, Verenigde Staten. In zijn werk focust hij zich op de Bijbelse, theologische en ethische dimensies van prediking. Hij is voormalig voorzitter van de Academy of Homiletics. Johan Cilliers is professor emeritus homiletiek en liturgiek aan Universiteit van Stellenbosch Zuid-Afrika. In zijn recente werk focust hij op de plaats van het Afrikaanse ritueel en Afrikaanse filosofie in Zuid-Afrikaanse prediking. Hij is een lid van de International Academy for Practical Theology en hij is voormalig voorzitter van de Societas Homiletica, waar de samenwerking met Campbell is ontstaan.

2.3.1 Het Evangelie als dwaasheid

Campbell en Cilliers schrijven hun boek over dwazen; over de grappenmakers, de hofnarren, de deugnieten (*tricksters*), raadselmakers (*riddlers*) en de clowns van de wereld.⁵⁵ Dwazen zijn figuren die steeds weer de machthebbers op de hak nemen, en een tegenkracht

⁵⁵ Deugniet is gekozen als vertaling voor het Engelse *trickster*. Andere mogelijke vertalingen, zoals bedrieger of oplichter, hebben een te negatieve connotatie om als goede vertaling voor dit meer neutrale woord te dienen.

bieden tegen alles wat machtig is. Zij blazen een nieuwe wind in wat oud, versteend en verdroogd is.

Voor Campbell en Cilliers is het duidelijk in *Preaching Fools* dat het Evangelie een dwaasheid (*folly*) is.⁵⁶ Dit wordt het meest duidelijk in het kruis: Het kruis is een onderbreking van de wijsheid van deze wereld. De gekruisigde en verhoogde Christus is een parodie op de machten die het voor het zeggen lijken te hebben.⁵⁷ Bovendien is niet alleen de dood van Christus een dwaasheid, maar Christus gedraagt zich door zijn leven heen als een dwaas. Door zijn omgang met de sociale buitenstaanders is hij (cultureel en sociaal) grens doorbrekend.⁵⁸ Zijn woorden blijken steeds de woorden van een dwaas: hij spreekt in ambigue raadselen, gebruik paradoxen en humor. Jezus is ontregelend en hij is nooit te vangen: niet voor de autoriteiten van zijn tijd, maar evenmin voor hedendaagse mensen. Jezus' uitspraken en gelijkenissen zijn vaak paradoxaal en blijven regelmatig een open verhaal.⁵⁹ Bovendien is Jezus een dwaas door het feit alleen dat hij preekt. Jezus hanteert het woord, en wijst daarmee reguliere wapens af. Het woord is fragiel en kwetsbaar, niet in het minst omdat Jezus' woorden na Hem door gebrekkige mensen worden gehanteerd.⁶⁰ Naast Jezus is ook Paulus het dwaas zijn niet vreemd, met name in de eerste brief aan Korinthe. Christenen staan op het kruispunt tussen de oude en de nieuwe tijd, zo schrijft Paulus. Het

⁵⁶ Campbell en Cilliers, *Preaching fools*, 1-38.

⁵⁷ Campbell en Cilliers, 22-27.

⁵⁸ Campbell en Cilliers, 103-8.

⁵⁹ Campbell en Cilliers, 108-23.

⁶⁰ Campbell en Cilliers, 123-26.

oude is nog niet geheel voorbijgegaan, maar het nieuwe is reeds aangebroken. Dus past het dat de hoorders van de brief in een staat van voortdurende onbalans bestaan. Het ontregelende van het kruis is immers voltrokken in een wereld die het slechts als dwaasheid bestempelt, en de volgers van het kruis past dus dwaasheid. Het is bovendien te zien aan Paulus' retoriek: Hij vertrouwt niet op *endoxa*, het gemeenschappelijk tussen hem en zijn publiek, maar gebruikt *para doxa*, dat wat hen vreemd is.⁶¹ In het verlengde hiervan moeten ook christelijke predikers dwazen zijn, stellen Campbell en Cilliers. Aan deze predikende dwazen (*preaching fools*) liggen vier kernwoorden ten grondslag: liminaliteit, onderbreking, perspectief en inzicht.

2.3.2 Liminaliteit

Predikende dwazen verstoren de status quo om een liminale ruimte te scheppen. Liminaliteit, dat is de tussenruimte. Men zou het een status van limbo kunnen noemen, een grensfase of een overbruggingsperiode. Dwazen creëren en houden liminaliteit in stand. Liminaliteit is voor Campbell en Cilliers niet alleen voor dwazen essentieel, maar raakt het hart van het Evangelie. Het omvat de eschatologische verhoudingen van een nieuwe tijd die al reeds in aangebroken en een oude tijd die nog niet is verdwenen. Zodoende bouwen zij een theologie van liminaliteit op.

De reactie op de liminale tussenruimte kan verschillend van aard zijn. Hier maken Campbell en Cilliers met behulp van Bakhtin onderscheid tussen gesloten en open serieusheid. Gesloten serieusheid is de antithese van liminaliteit. Het is vaak de angstige

⁶¹ Campbell en Cilliers, 17-38.

reactie van macht die terroriseert en verbiedt.⁶² Campbell en Cilliers noemen dit ‘ijzeren theologie’. Dat is theologie die functioneert als een gesloten systeem waarin alles kloppend moet zijn en een afgesloten mentaliteit heerst waar de eigen groep beschermd moet worden tegen buitenstaanders.⁶³ Men kan anderzijds op liminaliteit reageren met een open serieusheid. Open serieusheid beseft niet alle antwoorden te hebben, en hoeft daarom niet vrezen voor parodie of ironie. Zij verwelkomt liminaliteit.⁶⁴

Liminaliteit bouwen Campbell en Cilliers op met drie bouwstenen. De eerste is een theologisch inzicht dat zij aan de pneumatologie van Oepke Noordmans ontleen. Volgens Noordmans is er een continue beweging waar de Geest vormt, ontregelt en hervormt. In deze continue beweging van vorming en hervorming is de Geest bezig om steeds te onderscheiden waar nood tot hervorming is. De Geest is dus niet alleen bezig te creëren, maar is in essentie ook een ontregelaar van hetgeen aan hervorming toe is.⁶⁵

Ten tweede ontleen Campbell en Cilliers aan een idee van de praktisch theoloog Henning Luther. Volgens Luther is het onjuist om over identiteit te spreken als iets dat heel is. Identiteit kan beter naar verwezen worden als fragment. Identiteit bestaat zowel uit fragmenten uit het verleden, de onopgeloste bagage van mensen, en uit fragmenten uit de toekomst, de ervaringen die nog niet tot afronding zijn gekomen. Hieruit vloeit voort dat concepten als geloof en liefde altijd iets van dit fragment-zijn moeten reflecteren. Zonde kan

⁶² Campbell en Cilliers, 39-42.

⁶³ Campbell en Cilliers, 60-66.

⁶⁴ Campbell en Cilliers, 42.

⁶⁵ Campbell en Cilliers, 43-45.

worden opgevat als een vorm van identiteit die onrechtmatig toevlucht naar volledig pretenderen te zijn en daarmee isoleert van invloeden van buitenaf. Genade betekent dat mensen als fragment worden ingepast in het grotere verhaal van God. Eschatologisch gezien zijn mensen nu nog fragment, maar zullen dat in het licht van de eeuwigheid niet zijn.⁶⁶

Het derde concept dat Campbell en Cilliers gebruiken is het concept van Ubuntu. Er is veel over Ubuntu te zeggen, maar wat voor belang is voor Campbell en Cilliers is dat het een concept is dat zowel vertrouwt op eigenheid als op onderlinge verbondenheid. Ubuntu gaat uit dat een mens zowel zijn als worden is. Een mens wordt mens door verbonden te zijn met de andersheid van medemensen. Ubuntu gaat uit van wederkerige ruimte tussen de ander en het zelf, en tussen zijn en worden. Het zelf wordt opgebouwd door de relatie met andere anderen, maar het zelf van de ander is evenmin statisch als het eigen zelf.⁶⁷

Al deze concepten tonen iets van de aard van liminaliteit als een tussenruimte of als een grensgebeuren. Bovendien is voor mijn onderzoek van belang dat deze concepten ontregeling vertonen. Volgens Noordmans is de Geest inherent een ontregelende kracht. Volgens Luther en Ubuntu kunnen mensen zich niet als een volledig, statisch geheel presenteren, maar moeten zij hun identiteit steeds weer laten ontregelen door het anders.

2.3.3 Onderbreking

Onderbreking betekent iets anders bij Campbell en Cilliers dan bij Altena, maar zoals we al zagen bij Altena zit dit kenmerk erg dicht tegen de rol van ontregelaar aan. Predikende dwazen zijn onherroepelijk onderbrekers. Dat moeten zij ook zijn om de kerk te dienen in

⁶⁶ Campbell en Cilliers, 45-47.

⁶⁷ Campbell en Cilliers, 47-51.

deze liminale fase tussen de oude en de nieuwe tijd. Zodra de kerk die liminaliteit dreigt te verliezen, onderbreken dwazen haar om liminaliteit te creëren en te onderhouden. Dit heeft tot gevolg dat dwazen vaak ongewenste of op zijn minst oncomfortabele figuren zijn. Zij versplinteren al te perfecte beelden van gelovigen. In hun ontregelen bezitten dwazen bovendien een profetische kracht.⁶⁸ Dat doen zij niet met geweld, maar door hun onverwachte retoriek.⁶⁹ Zo kan hun retoriek in grote lijnen worden omschreven als tweestemmig, ontregelend, grens doorbrekend, ambigue en indirect. Dit kan steeds tegenover de ijzeren retoriek van de ijzeren theologie gezet worden. Deze ijzeren retoriek laat geen ruimte over voor de ander, maar hanteert een ‘wij tegenover zij’ retoriek. Bovendien vermeldt zij het eigen gelijk als algemene, onbuigzame en eeuwige waarheden, waarmee zij geen recht doet aan de liminale werkelijkheid.⁷⁰

2.3.4 Perspectief

Dwazen zijn meesters van een ander perspectief. Steeds weer proberen zij hun toehoorders een ander perspectief te tonen. Essentieel daarin is dat zij het dominante perspectief ondergraven. Campbell en Cilliers vergelijken de dwaas hiervoor met een spiegel. Spiegels tonen zowel de waarheid, maar zij laten evengoed een omgekeerde wereld zien. Deze twee eigenschappen combineren dwazen. Zij zijn als het ware een spiegel voor de

⁶⁸ Campbell en Cilliers, 154-55.

⁶⁹ Aan de retoriek van dwazen wijden Campbell en Cilliers een volledig hoofdstuk. Op dit moment licht ik er een gedeelte uit, maar in het volgend hoofdstuk van dit onderzoek komt deze retoriek sterker naar voren als ik een soortgelijke stap zal maken om de retoriek van de ontregelaar te beschrijven. Campbell en Cilliers, 181-216.

⁷⁰ Campbell en Cilliers, 183-202.

machthebbers, en laten hen de waarheid zien door een omgekeerd perspectief in te nemen.

Dwazen richten zich naast machthebbers tot de onderdrukten. Zij tonen de onderdrukten een nieuw perspectief op de eigen situatie.⁷¹

Ook in de kerk moeten predikende dwazen steeds een ander perspectief innemen als de kerk zich blind lijkt te staren op één perspectief. Op die manier tonen zij dat God gevonden wordt in fragmenten en dat wat voor compleet en stabiel aan wordt genomen, dat in werkelijkheid niet is. Predikende dwazen tonen dat God gevonden kan worden in deze wereld, zij het door het schokkende en ontregelende perspectief van een wazige en een gefragmenteerde spiegel. De spiegel van de predikende dwazen helpt om een nodig bifocaal perspectief te houden. Aan de ene kant wordt de oude tijd ontkracht, maar aan de andere kant wordt een perspectief geopend op een nieuwe tijd.⁷²

Het past om hier aandacht te geven aan de zogenaamde theologie van lachen (*theology of laughter*) waar Campbell en Cilliers een hoofdstuk aan wijden. Humor is een vorm van een ander perspectief innemen. Predikende dwazen, zo schrijven zij, hebben een theologie van lachen nodig om humor niet op een oppervlakkige, goedkope manier in te zetten. Het past te lachen bij de dwaasheid van het Evangelie, maar niet zomaar. Lachen stelt de dwaas in staat om een ander perspectief te tonen. Door te lachen wordt de tendens van een dualistisch wereldbeeld ondermijnd. De dominante visie die uitgaat van onveranderlijke waarheden wordt door lachen uitgedaagd. Lachen in essentie is verbonden met veelzijdigheid en met relativiteit. Lachen relativeert, maar valt niet in de val van eindeloos relativisme. Door het nieuwe perspectief dat lachen brengt ontstaat een gezonde afstand tot de realiteit, maar vervalt

⁷¹ Campbell en Cilliers, 79-86.

⁷² Campbell en Cilliers, 167-71.

niet in escapisme. Het lachen herinnert de kerk dat al haar uitspraken niet meer zijn dan een voorlopig stotteren over zaken die te groot zijn om in woorden te vangen. Lachen is daarmee een kritische opstand tegen de machten van ijzeren theologie. Dwazen zijn bevrijders door het gelach dat zij brengen, omdat hun gelach angst kan overwinnen, zowel de angst van de onderdrukten, maar ook de angst van de onderdrukkers zelf. Een theologie van lachen heeft dus een element van opstandigheid en van hoop in zich. Tenslotte kan een theologie van lachen paradoxaal genoeg niet zonder (hoopvol) klagen. Klagen en lachen zijn immers verwant. Beiden ontregelen zij de status quo en anticiperen zij op transformatie. Zij beschikken over een heilige woede over destructieve krachten die het leven bedreigen: “Such fools tend to cry for joy—in the deepest sense of the expression. Not only do they cry because of joy, they also cry in view of, and in longing for, joy.”⁷³ Lachen in een theologie van lachen heeft zodoende altijd een groter doel op het oog.⁷⁴ Lachen kan door predikende dwazen op een ontregelende manier ingezet worden.

2.3.5 Inzicht

Om dwazen te begrijpen is inzicht nodig. De vraag is immer bij dwazen: Spreken zij slechts dwaasheid of is deze dwaasheid eigenlijk de waarheid? De vraag vloeit daaruit voort wie de eigenlijke dwaas is. Zijn het niet de eigenlijke machthebbers van de oude tijd die denken de waarheid in pacht te hebben die werkelijk een dwaas blijken te zijn? Heilige dwazen maken in het schandaal van het kruis toch het Evangelie waarneembaar.⁷⁵ Inzicht

⁷³ Campbell en Cilliers, 147.

⁷⁴ Campbell en Cilliers, 127-52.

⁷⁵ Campbell en Cilliers, 87-101.

functioneert ten opzichte van dwazen zodanig op twee manieren: Dwazen hebben zelf inzicht nodig en inzicht is nodig om de ambiguïteit van dwazen te kunnen doorzien.⁷⁶

Predikende dwazen hebben eveneens inzicht nodig. In het preken zijn zij ten diepste ontmaskerend bezig. Zodra de maskers afgaan kan in het gezicht van de Ander en de anderen gezien worden. Door die gezichten komt bovendien meer zelfinzicht. De wereld is echter gevuld met maskers. Mensen nemen een persona aan om zelf verder te komen of zij dwingen een ander een masker te dragen dat hen machteloos maakt. Dwazen ontmaskeren deze maskers van macht en onmacht. Dit ontmaskeren gebeurt op drie niveaus. Ten eerste worden de gezichten achter de maskers tevoorschijn gehaald. Ten tweede worden de maskers zelf aangemerkt als de destructieve machten die ze zijn. Het ontmaskeren door predikende dwazen gebeurt tenslotte op een derde, theologisch dieper niveau. God zelf draagt immers ook een masker. In dit opzicht moeten predikende dwazen zowel ontmaskeren als bedekken. Predikende dwazen laten God zien in het midden van mensen, maar tonen Hem evengoed als de verstopte God. Met dat laatste blijft gerespecteerd dat God een God is die nooit beheerst kan worden. Bovendien heeft de predikende dwaas de gemeente nodig om God te kunnen onderscheiden. Het spreken van de predikende dwaas blijft altijd een voorlopig spreken. De verborgen aanwezigheid van God blijft op die manier altijd een ontregelende factor in de gemeenschap, ook voor de predikende dwaas.⁷⁷

⁷⁶ Dit principe zagen we al bij de dwaasheid van Jezus. In Jezus' uitspraken (bijvoorbeeld zijn gelijkenissen) wordt duidelijk dat hijzelf over inzicht beschikt, maar tegelijkertijd blijft dit zodanig in nevelen gehuld dat er inzicht nodig is om de eigenlijke betekenis te kunnen onthullen.

⁷⁷ Campbell en Cilliers, *Preaching fools*, 171-80.

2.3.6 Conclusie

Het is onmiskenbaar dat de dwaas een ontregelende rol heeft in de prediking volgens de beschrijving van Campbell en Cilliers. Een kernconcept voor Campbell en Cilliers is de liminaliteit waar het geloof tussen de oude en de nieuwe tijd mee te maken heeft. Daarmee wordt de dwaas in zekere zin een eschatologisch figuur. Het ontregelende treedt op als de kerk te veel in de oude of de nieuwe tijd rekt, zonder te beseffen dat zij in werkelijkheid een liminale plaats heeft. De kerk moet dan ontregeld worden. Bij Campbell en Cilliers functioneert het ontregelende dus vaak als een correctieve handeling, om misstanden en foutieve denkbeelden te rectificeren. Dit wordt al duidelijk door het feit dat dwazen een grote vijand hebben waartegen zij zich verzetten, namelijk de ijzeren theologie.

Om deze ontregelende functie ten behoeve van liminaliteit te kunnen vervullen, beschrijven Campbell en Cilliers dat de predikende dwaas verschillende perspectieven moet kunnen hanteren, alsmede dat inzicht van cruciaal belang is. Deze twee instrumenten vervullen bovendien een dubbelrol: Het wisselende perspectief is om de dominante stem binnen de kerk zelf te onderbreken met minder of niet gehoorde stemmen. Het inzicht is niet alleen nodig om predikende dwaas te kunnen zijn, maar ook om de predikende dwaas te kunnen begrijpen. De gemeente zelf wordt in het proces van een predikende dwaas volledig geactiveerd. Zonder participatie van de hoorders wordt de dwaas weggezet als niets meer dan dwaas, en blijft het dominante discours onverstoord zijn gang gaan. Dit is zodoende een uiterst kwetsbaar proces: Het risico is reëel dat de dwaas niet herkend wordt voor de wijsheid en waarheid die hij daadwerkelijk spreekt. Toch, zo onderschrijven Campbell en Cilliers ook, is dat de kwetsbare weg van het Woord, de weg die Jezus zelf gaat.

2.3.7 Evaluatie van Cilliers en Campbell

Campbell en Cilliers hanteren een dialectisch schema. De predikende dwaas wordt tegenover de ijzeren theologie gezet. Deze sterke tweescheiding heeft zeker zijn voordelen. Door de vergelijking met elkaar komen de eigenschappen van ieder van hen scherper in beeld. Campbell en Cilliers maken rijkelijk gebruik van historische voorbeelden om hetgeen zij beschrijven duidelijker te maken. Als voorbeeld voor een ijzeren theologie grijpen zij standaard naar het apartheid regime in Zuid-Afrika. De sterke tweescheiding die zij hanteren heeft echter zijn nadelen, wat duidelijk wordt met dit voorbeeld van ijzeren theologie. De predikende dwaas is het hardst nodig bij dit soort extreme voorbeelden, maar wat is zijn plaats in minder extreme voorbeelden? Het is onduidelijk hoe en in welke mate de predikende dwaas in bijvoorbeeld een ‘normale’ dorpskerk plaats heeft. Bovendien heeft deze dialectische aanpak een polariserende werking tot gevolg. De vraag is of er niet ook een moment moet zijn dat er naar verbinding tussen partijen gezocht wordt. Immers, de boodschap van genade is niet alleen voor onderdrukten, maar evengoed voor misdadigers. Zeker de relativerende werking van humor, zoals Campbell en Cilliers beschrijven, zou goede gelegenheden hiervoor geven.

Een andere opmerking die geplaatst dient te worden is met betrekking tot de ambiguïteit. De predikende dwaas is in zekere mate ambigu en heeft inzicht nodig van de hoorders om doorzien te worden. Er hangt daarmee rondom dwazen een zekere performatieve dubbelzinnigheid: zij zijn hoe zij beschouwd worden. Als zij als wijze herkend worden, zijn zij een wijze, maar als zij als dwaas beschouwd worden, blijven zij een dwaas. Dit is de kwetsbaarheid van het woord dat niet kan forceren, zullen Campbell en Cilliers zeggen. Echter, de ambiguïteit die met dwazen gepaard gaat kan een valstrik worden. Wie zegt dat er met de wijze dwazen niet een daadwerkelijke dwaas ten tonele verschijnt? Op welke manier

wordt de (kwetsbare) hoorder beschermd tegen oplichters die hun woorden goed verkopen en onder het mom van wijze dwazen door de wereld gaan? Ambigüiteit is een waagstuk, dat net zo goed kan vervallen tot een dekmantel voor wolven in schaapskleren.

Tenslotte moet hier een laatste kanttekening geplaatst worden. Zoals ik in de conclusie opmerkte, is de predikende dwaas aangewezen op zijn hoorders. De predikende dwaas kan niet zonder zijn toehoorders, omdat zij het zijn die hij op het oog heeft.⁷⁸ Tegelijkertijd is de predikende dwaas een figuur die steeds ontregelt, onderbreekt en irriteert. Dit vormt geen probleem, maar wel een spanning. Hier is het inzicht nodig voor de predikende dwaas, namelijk hoever hij gaan kan in het irriteren zonder zo ver te gaan dat hij zijn hoorders compleet verliest. De dwaasheid van het kruis die hij moet verkondigen, vormt tegelijkertijd een obstakel om dat te kunnen verkondigen.⁷⁹

2.4 Ontregelende aspecten volgens Thompson

Lisa L. Thompson is Associate Professor van Black Homiletics and Liturgics bij Vanderbilt University in Nashville, Verenigde Staten. Ze is met name geïnteresseerd op welke manier religie gebruikt wordt, constructief of destructief. Ze was voorzitter van de Black

⁷⁸ Men zou kunnen zeggen dat de ijzeren theologie deze relatie met de hoorders niet kent. De ijzeren theologie preekt algemene waarheden, die in eigenlijke zin losstaan van de hoorders. Bovendien gaat dat gecombineerd met een retoriek van 'wij tegenover zij', waarbij de hoorders zich over het algemeen tot de 'wij' zijde zullen rekenen. De predikende dwaas moet in zekere zin zijn hoorders verlokken, maar is ook afhankelijk van hen. De ijzeren theologie heeft die kwetsbaarheid niet, omdat zij ook hierin zich geen kwetsbaarheid toestaat.

⁷⁹ Men zou kunnen zeggen dat dit wederom een manier is waarop God zijn absurde en kwetsbare gang door de geschiedenis maakt. Het past in ieder geval bij de orthodoxe opvatting van prediking dat de predikant in zijn preken geheel afhankelijk is van het werk van de Geest, die het in harten moet leggen. De boodschap zelf is een obstakel dat alleen door de Geest overwonnen kan worden.

Caucus van de Academy of Homiletics. Ze was keynote speaker op de Societas Homiletica conferentie in Boedapest in 2022.

Thompson verkent in haar boek de manier waarop de voorganger om moet gaan met de verwachtingen en leefwereld van de hoorders. Zij schrijft hoofdzakelijk met vrouwelijke, zwarte voorgangers op het oog, waar zij zelf ook toe behoort.⁸⁰ Voor deze doelgroep zijn de verwachtingen en leefwereld van de hoorders veelal een belemmerende factor. Zij worden regelmatig vergeleken met zwarte, mannelijke voorgangers wanneer zij voorgaan.⁸¹ Iedere gemeenschap heeft een bepaald prototype wat de verwachtingen dicteert. Een voorganger zal dit prototype altijd in zekere mate imiteren en daarop voortbouwen, om op die manier een eigen stijl te vinden. Echter, voor bijvoorbeeld vrouwen, maar ook LHBT+ personen, mensen met een handicap en andere minderheden is dit prototype vaak niet toereikend genoeg om dit natuurlijke proces van imiteren en voortbouwen te faciliteren, stelt Thompson.⁸² Thompson schrijft haar boek tot handreiking voor deze belemmerende factor en de positionaliteit van de voorganger als zwarte vrouw om te zetten naar een vruchtbare factor in het preekproces.⁸³ De voorganger kan immers haar positionaliteit inzetten om de belevingswereld van de hoorders te

⁸⁰ Vanwege de keuze voor deze doelgroep zal ik, in navolging van Thompson, in dit gedeelte de voorganger met vrouwelijke aanwijswoorden benoemen. Echter, net als in het voorgaande, bedoel ik hier net zo goed mannelijke voorgangers mee als vrouwelijke voorgangers. Evengoed zal ik voornamelijk over voorgangers spreken in plaats van predikanten, om op die manier ook dichter aan te kunnen sluiten bij waar Thompson over schrijft, maar ook dit is uitwisselbaar.

⁸¹ Thompson, *Ingenuity*, 28-32.

⁸² Thompson, 34-35.

⁸³ Het is dus belangrijk om te noteren dat in alle stellingen die zij poneert zij er van uitgaat dat de voorganger in ieder geval in bepaalde mate de positie van buitenstaander heeft. Voor de bespreking van Thompson is dit een belangrijke vooronderstelling om mee te nemen, omdat veel predikanten in de PKN deze mate van buitenstaander zijn wat betreft positionaliteit niet zullen herkennen.

verruimen. Dit is namelijk waar het in preken om gaat, aldus Thompson. Preken heeft een heilig in-breken (*sacred in-breaking*) op het oog, om de gemeenschap dieper in het geheim van het meest ware en het meest heilige te trekken. Dat moment is niet maakbaar, maar als dat gebeurt, dan wordt prediking proclamatie.⁸⁴ In zekere zin zijn preken dus altijd ontregelend, aangezien zij het heilig in-breken op het oog hebben.

2.4.1 Discontinuïteit als instrument

Een eerste ontregelend kenmerk is dat de voorganger aansluit bij de bekende leefwereld van de gemeenschap van hoorders, de gezamenlijke herinneringen, ervaringen en taal, om daarop voort te kunnen bouwen.⁸⁵ De voorganger kan dit gebruiken om met verschillende tactieken (soms op subtiele wijze) een verruimd perspectief aan te bieden.⁸⁶ De voorganger kan deze gezamenlijkheid gebruiken om op die manier te tonen dat de grenzen van de gemeenschap breder zijn dan de gemeenschap zelf voor mogelijk had gehouden.⁸⁷ Omdat de voorganger in bepaalde mate een buitenstaander is, kan zij haar persoonlijke ervaringen naast de dominante discoursen in de gemeenschap leggen. Hierdoor ontstaat de gelegenheid om te ontregelen en te verruimen. Het bekende wordt een voertuig zodat het transformerende van het Evangelie zijn weg kan vinden in de gemeenschap. De voorganger begint weliswaar bij het *insider* perspectief, maar neemt de rol van buitenstaander aan om op

⁸⁴ Thompson, *Ingenuity*, 26-28, 35-36.

⁸⁵ Thompson, 39-40.

⁸⁶ Thompson, 40-51.

⁸⁷ Thompson, 40-41.

die manier zowel foutieve tendensen te kunnen weerleggen als nieuwe mogelijkheden aan te wijzen. Hiervoor moet de voorganger echter wel de gemeenschap extensief kennen.⁸⁸

2.4.2 De Schrift in connectie tot het leven

De relatie tussen een gemeenschap en de Bijbel heeft twee componenten: De Schrift en het leven van de hoorders. Van belang voor Thompsons visie op de omgang met de Schrift is dat deze beiden een eigen autoriteit bezitten. Het betreft een onderhandeling waarbij de Schrift niet automatisch prevaleert boven het leven van de hoorders. Bovendien, zowel de betekenis die uit de Schrift komt als het leven zelf zijn pluriform en beweeglijk.⁸⁹ In haar interpretatie van de Bijbel is de voorganger ten volle betrokken als particulier persoon in de gemeenschap. Zij probeert het verhaal van de Bijbel steeds haar eigen verhaal te maken, ook als moeilijke teksten haar eigen bestaan bedreigen of wegduwen. Deze particulariteit die zij inbrengt in haar interpretatie is deel van de autoriteit die de gemeenschap gegeven heeft om het verhaal te (her)interpreteren. Echter, het uiteindelijke doel is niet om de prediking haar verhaal te maken, maar een gezamenlijk verhaal, in de meest uitgebreide zin.⁹⁰ In de onderhandeling met de Schrift leest de voorganger vanuit haar eigen particulariteit, zeker als die particulariteit tot een minderheid behoort. Als zij de tekst vanuit haar (minderheids)particulariteit verkent, brengt dat de mogelijkheid om doelloze en schadelijke lezingen te ontregelen.⁹¹

⁸⁸ Thompson, 53-62.

⁸⁹ Thompson, 63-66.

⁹⁰ Thompson, 63-68.

⁹¹ Thompson, 73-79.

De voorganger gaat de gemeenschap voor in een vrij lezen van de Schrift. De gemeenschap ontvangt de vrijheid om de Schrift te ontmoeten en te bevragen. Dit wordt met name duidelijk als de lezing van de voorganger verschilt van de gebruikelijke lezing van de gemeenschap. De lezing van de gemeenschap wordt ontregeld als deze lezing een schadelijk gevolg heeft gehad, bijvoorbeeld door bepaalde groepen personen uit te sluiten. Telkens is het gebruik van de particulariteit van de voorganger ten doel om de tekst te openen voor heel de gemeenschap.⁹²

Het ontregelende van deze manier van de ontmoeting met de Schrift gebeurt bovendien reeds in de voorbereiding voor de voorganger zelf. De voorganger moet in de voorbereiding met haar vrije verbeelding de ontmoeting aangaan met de Schrift, niet geremd door zelf-redactie, twijfel of verwachtingen. Als dit vrije spel met de tekst te snel verstoord wordt, gaan daarmee kansrijke mogelijkheden voor de preek verloren. Het gaat om een eerlijke en vrije ontmoeting met de tekst die inherent onzeker is en waarvan de uitkomst onbekend is. De voorganger is op zoek naar mogelijkheden en neemt risico's om woorden te vinden. In deze ontmoeting is de voorganger op zoek naar de connectie met de Schrift, maar staat zij net goed open om ontregelend te worden door het disruptieve in de tekst. In feite beleeft zij hier zelf reeds het proces waarin zij de gemeenschap voor wil gaan in de prediking.⁹³

⁹² Thompson, 79-86.

⁹³ Thompson, 88-98.

2.4.3 Het overbrengen van de boodschap

De boodschap die in een preek gebracht wordt, wordt door de gemeenschap ontvangen als een (potentieel) Woord van God, waardoor van een noodzakelijkheid ter sprake is: Dit is het Woord dat vandaag *moet* klinken.⁹⁴ Het gaat om een aanwezige, aanwijsbare waarheid die gesproken wordt voor de gemeenschap hier en nu.⁹⁵ De voorganger gebruikt daarvoor directe en duidelijke taal.⁹⁶ De voorganger moet inspelen op mogelijke barrières van de gemeenschap op de boodschap, zeker als de boodschap over de eerdere grenzen van de gemeenschap heen gaat.⁹⁷ De voorganger is daarom bewust naar een boodschap toe aan het werken, als die boodschap confronterend is voor de gemeenschap, ten behoeve van de gemeenschap.⁹⁸ “The sermon is both accountable to the community and yet unyielding in its aim.”⁹⁹

Wanneer de voorganger overtuigd is van haar boodschap en eigenaarschap heeft genomen van die boodschap, dan is de implicatie dat de voorganger zich bewust is van de urgentie. De voorganger weet dat er iets verloren gaat als de boodschap van de preek niet

⁹⁴ Volgens Ernst Lange bevinden de hoorders zich in een noodsituatie, en de predikant moet in die noodsituatie woorden vinden voor het Woord van God dat gesproken moet worden. Gijsbert D. Dingemans, *Als hoorder onder de hoorders*, Handboek Praktische theologie / red.: G. D. J. Dingemans (Kampen: Kok, 1991), 61-63.

⁹⁵ Buttrick heeft bijvoorbeeld betoogd dat de Bijbelse taal op zo'n manier intentioneel is dat niet achterhaald moet worden wat zij wil overbrengen, maar wat zij wil laten gebeuren. Dingemans, 110-11.

⁹⁶ Thompson, *Ingenuity*, 115-18.

⁹⁷ Thompson, 107-12.

⁹⁸ Thompson, 118-21.

⁹⁹ Thompson, 109.

verkondigd wordt. Hetgeen verloren zou gaan, dat is wat de preek het verkondigen waard maakt. In de preek wordt dit gevoel van urgentie expliciet dan wel impliciet duidelijk.¹⁰⁰

Als er iets op het spel staat, dan is er niet alleen iets te verliezen, maar dan is er ook iets te winnen. De voorganger communiceert dit door nieuwe mogelijkheden voor te stellen, een tegennarratief. Door deze mogelijkheden voor te stellen wordt duidelijk dat de status quo niet altijd wenselijk of permanent is.¹⁰¹ De status quo wordt ontregeld door het voorgestelde tegennarratief. Thompson verbindt dit aan de profetische verbeeldingskracht van Walter Brueggeman.¹⁰² Profeten spreken hun woorden niet met het oog op de eeuwigheid, zegt Brueggeman. Het is een woord voor hun eigen gemeenschap in hun eigen tijd, met het risico dat ze zichzelf overspreken en de overkoepelende doctrine tegenspreken. Profeten zijn mensen die oog hebben voor de vrijheid van God om partijdig te zijn in een specifieke situatie. Hun woorden brengen daarmee energie en dynamiek in een stilstaande situatie. Zij zijn daarmee zowel kritisch als positief-enthousiasmerend.¹⁰³ Om oog te hebben voor de vrijheid van God om te handelen is het nodig dat profeten niet zozeer zich bezighouden met het praktisch implementeren van de mogelijkheden. Integendeel, zij houden zich allereerst bezig met het verbeelden van de mogelijkheden. Verbeeldingskracht is zodoende een sterke

¹⁰⁰ Thompson, 126-29.

¹⁰¹ Thompson, 129-32.

¹⁰² Thompson, 129-30.

¹⁰³ Walter Brueggemann, *The prophetic imagination*, 2nd ed (Minneapolis, MN: Fortress Press, 2001), 14-19.

eigenschap én gereedschap van de profeet om een tegennarratief te kunnen verwoorden. Het tegennarratief bestaat uit dat wat doodgezwegen wordt, maar wel gehoord moet worden.¹⁰⁴

2.4.4 Conclusie

Voor Thompson is ontregelen een kernfunctie van preken, zeker als buitenstaander. De gedifferentieerde aanwezigheid van de predikant is soms al ontregelend op zichzelf. Het ontregelen in de prediking is daarmee onlosmakelijk met de positionaliteit van de voorganger. In het buitenstaander-zijn van de voorganger belichaamt zij een andere mogelijkheid die zij ook in haar preek ter sprake brengt. Voor Thompson is zodoende ontregelen onlosmakelijk verbonden met de gemeenschap. De voorganger ontregelt *ten opzichte van en met het oog op* de gemeenschap. Het preken ontregelt, omdat het nodig is om de gemeenschap dichterbij de waarheid te brengen. Al het ontregelen moet dat doel dienen, en overbodig ontregelen moet dus ook vermeden worden. Als een voorganger obstakels weg kan nemen, moet ze die mogelijkheid aangrijpen. Toch blijft het oogmerk van prediking een heilig in-breken van God, wat bewerkstelligd kan worden door de gedifferentieerde, ontregelende aanwezigheid van de voorganger.

2.4.5 Evaluatie van Thompson

De kracht van Thompson is dat zij sterk inzet bij de positionaliteit van de voorganger. Zij weet juist deze positionaliteit in te zetten als een eigenheid van de voorganger die niet een nadeel hoeft te zijn, maar een kracht kan vormen. Bij dit zwaartepunt van de positionaliteit moet een opmerking geplaatst worden. Er wordt zo sterk ingezet bij de positionaliteit van de

¹⁰⁴ Brueggemann, 39-57.

voorganger en hoe die tot voordeel kan strekken tot de prediking, dat de gemeenschap daarmee de neiging heeft te vervallen tot slechts een van de factoren in de prediking. De voorganger moet anticiperen op de gemeenschap en haar omvormen, maar over echte interactie tussen voorganger en gemeenschap dreigt weinig sprake meer te zijn. De vraag blijft of de voorganger ook gevormd kan (of moet) worden door de gemeenschap.

Hiervan in het verlengde ligt de relatie tussen de voorganger en de Bijbel. Hier schrijft Thompson over de ontregelende kracht die de Bijbel kan hebben ten opzichte van de voorganger zelf in het voorbereidingsproces. De voorganger wordt dus wel degelijk gevormd door de Bijbel. Toch is deze verhouding ambigue. De voorganger kent volgens Thompson namelijk twee inspiratiebronnen: De Bijbel en het leven zelf. Dat maakt dat Thompson kan zeggen dat de voorganger soms ‘tegen de tekst in’ moet preken.¹⁰⁵ De relatie tussen deze twee inspiratiebronnen wordt duidelijk door wat Thompson zegt: De Bijbel krijgt in het voorbereidingsproces de eigen vrije ruimte om te ontregelen, maar daarin kan iets naar voren komen wat de voorganger niet zonder meer met een recht geweten kan preken.¹⁰⁶ De vraag is of dit de ontregelende kracht van de Bijbel niet ondergraaft. Zeker in orthodoxe kringen zal de nadruk gelegd worden dat de Bijbel ongestoord de ruimte moet krijgen om te spreken. Thompson benadrukt dat de voorganger in vrijheid de Bijbel tegemoet moet treden. Tegelijk wordt ook in orthodoxe kringen vertrouwd op de kunde en autoriteit van de voorganger om uit de Schrift een woord voor vandaag te halen. De voorganger moet daarin bepalen welke gedeelten uit de lezing bruikbaar zijn voor het actuele leven en op welke manier. In zekere zin

¹⁰⁵ Overigens vind ik dat de terminologie van Thompson op dit punt te onduidelijk is, als zij schrijft over ‘het leven’ als een inspiratiebron naast de Bijbel. Ze zou aan duidelijkheid winnen als ze bijvoorbeeld specificeert dat de theologie van de voorganger rechtvaardigt dat de voorganger niet zonder meer een tekstgedeelte als positief weet te waarderen.

¹⁰⁶ Thompson, *Ingenuity*, 79-91.

is dit niet geheel ongelijk van wat Thompson betoogt, zij het met de nodige accentverschillen. De sterke nadruk op positionaliteit in dit gedeelte zal niet gedeeld worden in veel orthodoxe kerken.

Dit brengt mij op een laatste opmerking. Thompson hanteert een duidelijk preekdoel: Preken gaat om overvloedig leven (*life abundant*).¹⁰⁷ Dat is waar de preek naartoe moet werken én waar het rekenschap aan af moet leggen.¹⁰⁸ Het is dit preekdoel dat ervoor zorgt dat de stemmen van de onderdrukten gehoord moeten worden: overvloedig leven is voor iedereen.¹⁰⁹ Het is om deze reden dat Thompson kan zeggen dat er mogelijkwijs tegen de Bijbel in gepreekt moet worden. Deze opvatting is mijn inziens het grootste obstakel tussen Thompson en orthodoxe kerken. Thompson is vruchtbaar te maken in het kader van dit onderzoek voor een nadere beschouwing van het ontregelende in de orthodoxe prediking.¹¹⁰ Tegelijkertijd moet beseft worden dat een substantieel deel van wat Thompson zegt gebaseerd is op de vooronderstelling van dit preekdoel, die niet door alle orthodoxe prediking onderschreven zal worden.

¹⁰⁷ Ik heb gekozen voor overvloedig leven als vertaling, maar daarmee moet eerder worden gezocht naar een connotatie met heelheid en sjaloom dan met welvaart.

¹⁰⁸ Thompson, 109.

¹⁰⁹ Thompson, 132-35.

¹¹⁰ Immers, het is niet mijn doel om de preekopvatting van Thompson synoniem te doen worden met de preekopvatting van orthodoxe kerken (in hoeverre men sowieso al kan spreken van een orthodoxe preekopvatting zonder grove generalisatie). Er zijn ontregelende kenmerken uit Thompson te distilleren die vervolgens vruchtbaar gemaakt kunnen worden voor de orthodoxe preekpraktijk.

2.5 De rol van de ontregelaar

Op het einde van dit hoofdstuk is het moment aangebroken om de winst van deze fase op te tekenen. Ik heb vier auteurs nader uiteengezet en gefocust op hun bijdrage aan de rol van de ontregelaar. Nu is het tijd om na deze descriptieve fase tot een synthese te komen. Op die manier komen we een stap dichterbij een heuristisch frame om de ontregelaar in de prediking te kunnen opdiepen. Deze synthese van het voorgaande bespreek ik in drie verschillende categorieën die met verschillende lagen van het preekgebeuren te maken hebben: de epistemologie, de voorgenomen uitgangspositie van predikers; het doel, dat wat ontregelaars willen bereiken; en de middelen, het ‘gereedschap’ dat ontregelaars tot hun beschikking hebben om hun doel te bereiken. Daaruit vloeien als het ware coördinaten voort die als raamwerk dienen voor het heuristisch frame.¹¹¹

2.5.1 Epistemologie

De ontregelaar representeert een bepaalde epistemologische positie. De ontregelaar is iemand die een onzekerheid dan wel openheid vertegenwoordigt. Het verschilt echter per auteur of dit een principiële of een functionele positiëneming is.

Bij Altena gaat het om een principiële openheid waartoe de predikant genoodzaakt wordt. De predikant moet zijn preken in essentie altijd open laten. Het spreken over God komt dichtbij de negatieve theologie; over God spreken is zo goed als een onmogelijkheid en moet met een vrome terughoudendheid gepaard gaan. Deze openheid is niet alleen een kwestie tegenover God, maar evengoed tegenover de hoorders is de predikant openheid vereist om niet over de kleine, vergeten verhalen heen te walsen.

¹¹¹ Dit zijn coördinaten die per auteur verschillen, maar aan het einde van dit hoofdstuk zal ik hen trachten te synthetiseren tot een raamwerk dat hun gemeenschappelijkheid vruchtbaar maakt.

De onzekerheid heeft bij Campbell en Cilliers net als bij Altena betrekking op het theologische principe dat alle spreken niet meer kan zijn dan voorlopig spreken. Echter, Campbell en Cilliers betrekken het in hogere mate op het communicatieproces. De preek is ambigu, als een verlengde van de dwaasheid van het Evangelie dat zij verkondigt. Campbell en Cilliers gaan tegelijkertijd van een groot epistemologisch vertrouwen uit. Zowel de predikende dwaas als de hoorders wordt de mogelijkheid toegedicht om dichtbij de geheimen van de raadselachtige absurditeit van het kruis te komen. Dit is niet risicoloos, maar dat is een risico dat hoort bij de weg van het Woord.

Thompson heeft misschien nog wel het grootste epistemologische vertrouwen. De voorganger is diegene die de gemeente ontregelt, maar zelf niet noodzakelijk grote persoonlijke epistemologische ontregeling vertoont. Deze persoonlijke epistemologische ontregeling blijft grotendeels geïsoleerd tot het voorbereidingsproces, wanneer de voorganger een open en ongecontroleerde ontmoeting aangaat met de andersheid van de Bijbelse wereld. Dit vloeit voort uit de waarde die Thompson toekent aan de positionaliteit van de voorganger en het feit dat het leven zelf een inspiratie- en autoriteitsbron vormt naast de Bijbel. Dit wil niet zeggen dat Thompson niet onderkent dat het spreken in de preek een voorlopig spreken is. Echter draait zij dat probleem op twee manieren om. Allereerst richt zij zich niet zozeer op het mogelijk foutief over God spreken. Zij richt zich op de keerzijde, namelijk het risico dat er *niet* gesproken wordt. Thompson gaat het risico aan om in voorlopiegheid over God te spreken, omdat anders mogelijk iets niet gezegd wordt dat wel gezegd dient te worden. Ten tweede gaat ze dit probleem aan, doordat in haar benadering positionaliteit en de begrenzingen die dat met zich meebrengt geen probleem vormen, maar juist mogelijkheden bieden. Haar hele benadering gaat ten volste uit van de beperkingen van één mens. Door die beperkingen wordt duidelijk dat niet slechts één (soort) stem gehoord mag worden, omdat op die manier een

armoede ontstaat in de boodschap die verkondigd wordt. Eenzijdigheid vormt dus het grotere gevaar.

2.5.2 Doel

De rol van de ontregelaar staat niet op zichzelf, maar dient altijd een bepaald doel. Er is een reden en een doel waarom een ontregelaar ontregelt. Bij dit doel hoort bovendien een doelwit: Wat dient er ontregeld te worden om het doel van de ontregelaar te bereiken?

Bij Campbell en Cilliers is het doel om een liminaliteit te creëren en te onderhouden. Het doel is daarmee in grote mate een corrigerend doel: De predikende dwaas van Campbell en Cilliers treedt met name rectificerend op. Dat past bij hun dialectische aanpak. De predikende dwaas wordt tegenover de ijzeren theologie gezet. Als ontregelaar moet de predikant zich met een profetische stem verzetten tegenover destructieve krachten. De predikende dwaas moet de geslotenheid van een verstikkend systeem openbreken. Daarin moet hij zich verzetten tegenover verkeerde denkbeelden over God. Predikende dwazen springen bijvoorbeeld in de bres voor de kwetsbare dwaasheid van het Evangelie als God te veel als een machtige God gepresenteerd wordt, met alle machtsfantasieën en kerksystemen die daarmee samen gaan. Het is nuttig op dit punt dit te vergelijken met de profetische prediking zoals die door Van Ekris is getypeerd.¹¹² Van Ekris beschrijft verschillende dimensies in de profetische prediking, gebaseerd op preken en predikers uit de moderne tijd die hij identificeert als profetisch. Verschillende van deze dimensies doen denken aan de

¹¹² Een saillante overeenkomst tussen Van Ekris en Campbell en Cilliers is dat zij zich in hun typeringen herhaaldelijk geïnspireerd weten door de figuur van Desmond Tutu. Dit detail laat bovendien zien dat zij in zekere mate eenzelfde terrein bewandelen.

predikende dwaas van Campbell en Cilliers.¹¹³ Van Ekris beschrijft bijvoorbeeld dat profeten de verholde destructieve machten onthullen.¹¹⁴ Bovendien is de prediking van profeten verhelderend: Profeten herkennen het Woord van God in zijn gang door de wereld. Zij wegen hun tijd en zien waar God wel en niet aanwezig is.¹¹⁵ Dit doet denken aan het inzicht dat verbonden wordt aan predikende dwazen. Predikende dwazen zijn net als profeten vol inzicht om te ontmaskeren wat ontmaskerd dient te worden. Campbell en Cilliers beschrijven dat de predikende dwaas inherent onderbrekend is; Van Ekris beschrijft dat profetische prediking een interruptie en een catharsis kan vormen.¹¹⁶ Bovendien zijn zowel de profeet van Van Ekris als de dwaas van Campbell en Cilliers er op geducht om het dominante discours te interrumpen of te onderbreken. De catharsis kan vergeleken worden met het speelse van predikende dwazen. Deze speelsheid schakelt het verbeeldingsvermogen in op zoek naar nieuwe mogelijkheden en stelt positief anticiperend de vraag: ‘Wat als?’¹¹⁷ De gelijkenissen zijn verder te trekken, maar duidelijk kennen de profeet en de dwaas grote gelijkenissen.

Bij Thompson zien we een soortgelijk doel. Net als Campbell en Cilliers is de ontregelaar corrigerend bezig bij Thompson. Echter, de antagonist die de ijzeren theologie vormt is bij Thompson voor een deel verschillend. Deels verzet Thompson zich eveneens

¹¹³ Het is veelzeggend dat in een ander, maar verwant project gericht op het populaire publiek, Van Ekris de ontregelaar noemt als kerneigenschap van een profeet. De ‘moderne profeet’ die hij hiervoor aanhaalt is bisschop Tiny Muskens. Kees van Ekris, *Moderne profeten*, Tweede druk (Amersfoort: Brandaan, 2022), 72-87.

¹¹⁴ C. M. A. van Ekris, *Making See: A Grounded Theory on the Prophetic Dimension in Preaching*, Homiletische Perspektiven/Homiletic Perspectives, Band 10 (Wien Zürich: Lit, 2018), 73-86.

¹¹⁵ Ekris, 155-65.

¹¹⁶ Ekris, 125-33, 197-207.

¹¹⁷ Campbell en Cilliers, *Preaching fools*, 161-66.

tegen theologieën die verstikkend en mensonterend zijn. Het is om die reden dat zij kan zeggen dat er tegen de tekst in gepreekt moet worden. In feite wil zij daarmee weerstand bieden tegen theologie die niet het doel van overvloedig leven dient. Echter, in zekere zin is de ontregelaar bij Thompson niet zozeer tegen een externe theologie aan het strijden, maar de antagonist wordt tevens door de gemeenschap zelf gevormd. Hiermee ontstaat direct een dubbelheid. De preek is er namelijk ook om de gemeenschap te dienen. Het beste is om te zeggen dat de ontregelaar strijd voert tegen de destructieve invloeden die de gemeenschap in hun grip hebben. Echter, dit gaat dus eveneens over denkbeelden van de gemeenschap zelf die ontregeld en gedeconstrueerd moeten worden. Het doel van deze ontregeling van de gemeenschap zelf is te typeren als verruiming. De denkbeelden van de gemeenschap die te nauw blijken moeten verruimd worden door de prediking. Het gaat de ontregelaar er om mensen erbij te betrekken, om overvloedig leven te doen bloeien.

Altena wijkt af van de voorgaande auteurs. Dit is goed denkbaar gezien zijn doelstelling om postmoderne tendensen homiletisch vruchtbaar te maken; anders dan de vorige auteurs heeft Altena daardoor niet een antagonist waartegen hij zich moet keren.¹¹⁸ Het doel van Altena is immers niet corrigerend, maar construerend. Altena stelt de prediking tot doel dat zij steeds openheid en vernieuwing moet opbouwen. Hierin komt de tweeledigheid naar voren van de ontregelaar volgens Altena. De openheid heeft nodig dat alle sluitende woorden die gezegd worden ontregeld worden. Er moet een principiële en continue openheid zijn. Dit staat in zekere zin in spanning (maar niet in volledige tegenstrijd) met de

¹¹⁸ Ik heb reeds beschreven dat Altena erg kritisch is op de orthodoxe prediking en zou in die zin als zijn antagonist aangeduid kunnen worden. Een andere mogelijkheid is om alle prediking die de postmoderne tendensen faalt te incorporeren tot antagonist te benoemen. Deze laatste beschrijving maakt de verhoudingen echter onnodig wazig. Bovendien wijzen beide mogelijkheden Altena een polemischer karakter toe dan terecht zou zijn in mijn ogen. Daarom wijs ik beide mogelijkheden af.

vernieuwing. De vernieuwing wil namelijk dat er een nieuw woord gesproken wordt, nieuwe mogelijkheden worden gedacht. Een goed voorbeeld van deze tweeledigheid is het sublieme dat door kunst aangereikt kan worden. Het sublieme is enerzijds principieel open. Niemand kan er aanspraak op maken, noch is er een vaste manier het op te roepen. Tegelijkertijd wijst het sublieme op een vernieuwde alteriteit en stelt het nieuwe mogelijkheden voor. Het biedt een andere zienswijze. De ontregelaar volgens Altena moet proberen om eenzelfde sublieme ervaring voor zijn hoorders te construeren.

2.5.3 Middelen

Nu volgt een uiteenzetting over de middelen van de ontregelaar. Wat voor middelen heeft de ontregelaar nodig om zijn doel te bereiken? Wat zijn eigenschappen die kenmerkend bij de ontregelaar horen?

Bij Thompson is het belangrijk dat ontregelaar en buitenstaander zijn inherent bij elkaar horen. De ontregelaar kan ontregelaar zijn, omdat zij niet geheel samenvalt met de gemeenschap. In het voorkomende geval dat de voorganger een grotere homogeniteit met de gemeenschap vertoont (zoals in veel PKN kerken het geval zal zijn), moet de voorganger nog steeds de houding van de buitenstaander (functioneel) innemen om ontregelaar te kunnen zijn. De voorganger moet zich bewust zijn van de eigen positionaliteit om die te kunnen gebruiken ten opzichte van de gemeenschap. Een eerste middel is zodoende dat de ontregelaar de eigen positie kan herkennen en deze kan inzetten tegenover de gemeenschap. Een tweede middel bij Thompson is vindingrijkheid. De ontregelaar hanteert verschillende bronnen en moet tussen deze bronnen kunnen onderhandelen. Twee bronnen die ik reeds genoemd heb en de bijbehorende onderlinge relatie is de Bijbel en het leven (dat wil zeggen, zowel het leven van de voorganger als van de gemeenschap). Echter, er kunnen ook andere bronnen

geïdentificeerd worden, bijvoorbeeld de kerktraditie of de theologie. De ontregelaar weet met vindingrijkheid met deze bronnen om te gaan. Zij weet op een creatieve manier de bronnen te benutten om haar doel te bereiken en tot verder verstaan te komen. Bovendien gebruikt zij haar vindingrijkheid om obstakels te overwinnen. Vindingrijkheid is daarmee inherent een creatief proces. Met haar vindingrijkheid weet ze wanneer ze moet ontregelen en wanneer ze moet verbinden.

De predikende dwazen van Campbell en Cilliers bezitten over speelsheid en zij zijn ondermijnd. Door deze speelsheid en ondermijning belichamen zij de liminaliteit waar de kerk in dient te leven. Predikende dwazen zijn speelse mensen. Ze kennen ernst, maar kennen ook lichtvoetigheid. Bovendien hanteren ze veel speelse middelen: Hun retoriek is dubbelzinnig, ze nemen het niet gehoorde perspectief in en ze gebruiken humor. De speelsheid hoort zodoende inherent bij de dwaasheid. Deze speelse middelen zijn in hun onorthodoxe gebruik een ontregeling in zichzelf. Bovendien, het maakt het mogelijk om hun boodschap te belichamen. Door het spel moeten zij meedoen in de boodschap die zij verkondigen.

Predikende dwazen zijn eveneens ondermijners.¹¹⁹ Campbell en Cilliers stellen herhaaldelijk dat predikende dwazen de dominante machthebbers ondermijnen. Het zijn de (verkeerde) machthebbers die moeten vrezen voor dwazen. Paradoxaal blijken de machthebbers regelmatig de echte dwaasheid te representeren. Bovendien belichamen zij de solide vastheid die de tegenstander vormt van liminaliteit. Het is de taak van predikende dwazen om deze vastheid te doen smelten om liminaliteit te doen bloeien. Deze

¹¹⁹ Men zou kunnen stellen dat het ondermijnen de ernstige wederzijde vormt van de speelsheid. Toch doet dat niet geheel recht, aangezien het bij predikende dwazen gaat om een speelse ondermijning of ondermijnende speelsheid. De twee eigenschappen horen bij elkaar en maken elkaar mogelijk.

ondermijnende kant van de dwaas doet zodoende meer denken aan een guerillastrijd dan aan een coup. Het systeem wordt niet overgenomen, maar omver geworpen.

Wederom is Altena afwijkend van deze andere drie auteurs. Ik heb reeds geconstateerd dat bij Altena positionaliteit vrijwel afwezig is in de overwegingen, en dientengevolge wordt de predikant een onbeschreven blad. Bovendien beperkt Altena zich tot een aanzet.¹²⁰ Het wordt daardoor moeilijk om veel essentiële middelen vast te stellen voor Altena. Toch wil ik pogen hier wat uitspraken te doen over middelen die bij de ontregelaar volgens Altena horen, namelijk de middelen van twijfeling en van kunstenaarschap.

De ontregelaar wordt gekenmerkt door een twijfeling bij Altena. Dit is de openheid die de postmoderne motieven kennen. Er kan niet te snel een definitieve uitspraak worden gedaan, zeker niet in de preek als het over God gaat. Dit is overigens niet gemotiveerd door angst, maar door een besef dat de uitspraken van mensen voorlopige en eindige uitspraken zijn. Deze twijfeling zien we bovendien bij de moeite om grote verhalen aan te nemen. Deze verhalen hebben de neiging in zich om een uniformiteit af te dwingen, waarbij de kleine verhalen het onderspit moeten delven en vervolgens de werkelijkheid niet meer accuraat weergegeven wordt. Daarom moet de ontregelaar twijfelen aan verhalen die zichzelf dominant als het enige verhaal opstellen, en zo nodig deze dominante verhalen ontregelen met twijfeling.

Daarnaast is de ontregelaar een kunstenaar bij Altena. Het is de kunstenaar die steeds weer nieuwe woorden vindt om te zeggen wat er gezegd moet worden. Daar is een zeker gehalte van poëzie voor nodig. Door kunstig om te gaan met zijn woorden kan de prediker recht doen aan de werkelijkheid zonder de zonde van afgedwongen uniformiteit te begaan.

¹²⁰ Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat Altena niet wil spreken over een eigen preekdefinitie of een preekmodel, maar om een preekbenadering. Altena, *Wolken gaan voorbij--*, 117-18.

Deze kunstigheid is in zekere zin eveneens ontregelend. Immers, zeker in postmodern perspectief is kunst representant van een radicale alteriteit. Op dezelfde manier kan de preek naar een soortgelijke alteriteit verwijzen.

2.6 Conclusie

In het voorgaande heb ik een uitgebreid beeld gegeven van de verschillende eigenschappen van de ontregelaar zoals deze naar voren komen bij de vier auteurs in hun verscheidenheid. Dat is belangrijke informatie om mee te nemen naar het volgende hoofdstuk, maar tot slot wil ik hier nog de mogelijkheid aangrijpen om drie belangrijke eigenschappen van de ontregelaar op te noemen die bij alle vier de auteurs te vinden zijn. Dit is zowel concluderend als samenvattend bedoeld aan het einde van dit hoofdstuk om een laatste balans op te stellen van wat de belangrijkste eigenschappen zijn om mee te nemen in de volgende hoofdstukken.

Allereerst is de ontregelaar een figuur te noemen die opkomt voor het kleine en het onderdrukte tegenover het grote en het onderdrukkende. De ontregelaar heeft oog voor wat niet gezien wordt door de meerderheid en dat doodgezwegen wordt. De ontregelaar ontregelt zodoende door wat onbesproken is een stem te geven. De ontregelaar is daarmee in zekere zin een rebel, omdat hij zich keert tegen de overheersende, dominante stemmen en daar vraagtekens bij zet.

Ten tweede zijn verbeeldingskracht en de mogelijkheid tot een ander perspectief onlosmakelijk verbonden met de ontregelaar. Voor de ontregelaar is het verbeeldingsvermogen een van de belangrijkste (en daarmee kwetsbaarste) wapens om zich te verzetten tegen de machten-die-zijn. Het is deze verbeeldingskracht die ontregelend werkend is op een kritische wijze, maar die ook onverwachte hoop kan bieden in een vaste situatie. De

ontregelaar is er op uit om ruimte te scheppen voor nieuwe ervaringen en nieuwe perspectieven. Ruimte is een kernwoord van de ontregelaar. Die ruimte is nodig om God te ontmoeten. Bovendien getuigt het van een alomvattende openheid. De ontregelaar kan altijd zelf ontregeld worden.

Ten derde is de ontregelaar in principe een onafhankelijk tussenpersoon. De ontregelaar beweegt zich onafhankelijk tussen de verschillende partijen die aanspraak op hem maken. Juist door die onafhankelijkheid van zowel zijn hoorders als de Bijbel kan hij ten volle ontregelend zijn. Tegelijkertijd is de ontregelaar loyaal aan verschillende partijen. Hij weet zich verbonden met de Bijbelse boodschap, maar is ook verbonden met zijn gehoor en heeft het goede voor hen op het oog. De ontregelaar dient het woord dat vandaag gezegd moet worden. Hier moet ik kort ingaan op de vraag wat de rol van de ontregelaar precies is. Het zou onterecht zijn om het een zijnswijze te noemen, zeker in het licht van de praktijk die ik wil onderzoeken. Hoewel de predikant misschien beschikt over een principiële onafhankelijkheid, een werkelijke onafhankelijkheid heeft hij niet. Daarom gaat de rol van ontregelaar eerder om een rol die de predikant in de prediking op zich neemt, in plaats van een continue zijnswijze.¹²¹ Deze loyaliteit is overigens ten opzichte van het ontregelen ook een voordeel: de predikant en de gemeente kennen elkaar. Dat geeft het krediet om te kunnen ontregelen.

Kortom, de ontregelaar is een onafhankelijk, rebels figuur vol verbeeldingskracht voor nieuwe mogelijkheden voor de gemeenschap waaraan hij zich verbonden voelt.

¹²¹ De vraag is bovendien of het wenselijk zou zijn om continu te ontregelen. Dat zou de betekenis van de rol van ontregelaar eroderen tot deze uiteindelijk betekenisloos zou zijn.

3: Retorische mogelijkheden voor de ontregelaar

3.1 Introductie

Voor dit hoofdstuk zal ik het voorgaande wat ik heb vastgesteld met betrekking tot de ontregelaar verbinden aan retorische kenmerken om op die manier het heuristisch frame te operationaliseren.¹²² Ik besteed daarbij aandacht aan de drie gemeenschappelijke eigenschappen van de ontregelaar zoals ik ze aan het einde van vorig hoofdstuk heb vastgesteld. We hebben gezien dat de vier auteurs ieder hun eigen specifieke accenten leggen, maar vanaf dit hoofdstuk wil ik toch op het meta-niveau van de retorica de rol van de ontregelaar synthetiseren. De eigenheden blijven bestaan, maar zijn in mijn optiek voldoende met elkaar te verzoenen om tot dit heuristisch frame te komen.

Het gaat om de volgende eigenschappen: speelse rebellie, onbegrensde verbeeldingskracht en onafhankelijke loyaliteit. Steeds zal ik beginnen met een korte beschrijving, waarna ik deze beschrijving toepas door verschillende concrete retorische mogelijkheden te noemen waar de ontregelaar gebruik van kan maken.

3.2 Speelse rebellie

Ontregelaars weigeren mee te doen in de normale gang van zaken. Zij kunnen de status quo niet accepteren. Dat ligt aan de grondslag van waarom zij ontregelen. Door hun non-conformisme zijn zij een bedreiging voor vaste structuren en instellingen, voor

¹²² Er moet rekening gehouden worden met het eigen karakter van de preek, maar het gebruik van retorica om de preekpraktijk nader te bestuderen heeft oude en goede papieren. Ik noem hier twee voorbeelden die de rechtvaardiging illustreren, maar zeker niet alleenstaan. Henk Stoorvogel, 'Moving sermons: studies into the persuasive effects of preaching' (PhD, Enschede, The Netherlands, University of Twente, 2019), <https://doi.org/10.3990/1.9789043532419>; Meulen, *De dwaasheid van de prediking*, 204-5.

machthebbers en overheersers. Zij vormen tegelijkertijd mogelijkheid voor mensen die door het systeem onderdrukt worden en vergeten zijn geraakt in het vastroesten van de gang van zaken. Zij bieden een verfrissend perspectief op de bestaande werkelijkheid en nodigen uit om deze werkelijkheid anders te zien. Zij mogen een bedreiging vormen voor de status quo, zij weten wat speelsheid is. Ze vormen namelijk juist een bedreiging voor de bestaande werkelijkheid doordat zij deze niet al zomaar voor lief nemen. Ze accepteren niet zonder meer de bestaande conventies. Daardoor weten zij dat er soms rebellie nodig is, maar dat moet samengaan met speelsheid, omdat anders nieuwe, onderdrukkende systemen opkomen met nieuwe vergeten slachtoffers.

Om de ontregelaar als speelse rebel beter te begrijpen grijp ik hier kort naar speltheorie. Speltheorie is een groot en complex veld, maar het biedt hier enige handvaten om de ontregelaar beter te begrijpen.¹²³ Speltheorie biedt een mogelijkheid om menselijk gedrag in een groep te observeren als zijnde spelers in een spel. Iedere speler heeft bepaalde drijfveren voor zijn gedrag.¹²⁴ Hoe rationeel iedere speler zijn beslissingen maakt is daarin ter discussie. Duidelijk is bijvoorbeeld dat de norm binnen een groep (conventies) een van de mogelijke drijfveren is voor individueel gedrag.¹²⁵ In een groep kan op die manier een strijd tussen verschillende conventies ontstaan. Het effect daarvan is dat uiteindelijk een deel van de mensen een conventie zal volgen die nadelig voor hen is, omdat het nog nadeliger is om tegen

¹²³ De rol van de predikant en de kerkelijke gemeenschap in het veld van de Speltheorie zou met goed recht een onderzoek op zichzelf kunnen zijn, dat bij mijn weten nog niet aangeboord is.

¹²⁴ Shaun Hargreaves Heap en Yanis Varoufakis, *Game Theory: A Critical Introduction* (London: Routledge, 1995), 1-40.

¹²⁵ Heap en Varoufakis, 157-62.

de groep in te gaan. Een eenling zal niet snel tegen de groep in gaan.¹²⁶ Speltheorie kan zodoende de ontregelaar als speelse rebel helpen om te zien welke conventies er leven in de groep, en welke conventies nadelig zijn voor welke mensen (en toch gevolgd worden). Een speelse rebel kiest ervoor om bewust de bestaande conventies te bestrijden.

Een retorisch kenmerk dat duidelijk van toepassing is op de speelse rebellie is het gebruik van humor. Humor heeft het in zich om de sfeer te verzachten, maar bevat eveneens mogelijkheden om de antagonist te ontwapenen en te ontmaskeren.¹²⁷ Dit is niet alleen waar in theologische zin, maar eveneens in retorische zin.¹²⁸ Hierbij valt onderscheid te maken tussen verbale en inhoudelijke humor.¹²⁹ Voor mijn doel verbind ik de ontregelaar met inhoudelijke humor. Immers, het gaat er niet om als gevat over te komen, maar om humor te gebruiken op een theologisch betekenisvolle manier. Het gebruik van humor moet gezien worden in het licht van de theologie van lachen, zoals eerder beschreven. Humor is betekenisvol voor de ontregelaar, omdat humor oog heeft voor de discrepanties van het bestaan, ruimte maakt voor dubbelzinnigheid en gebruikt maakt van cognitieve dissonantie, waarbij vaststaande betekenissen in de war kunnen worden gegooid.¹³⁰ Zo kan de ontregelaar op allerlei niveaus conventies trotseren. Humor kan wel worden omschreven als een spel met

¹²⁶ Heap en Varoufakis wijzen hier bijvoorbeeld naar systemen van discriminatie en seksisme. Heap en Varoufakis, 208-14, 225-28.

¹²⁷ Campbell en Cilliers, *Preaching fools*, 131-41.

¹²⁸ Braet, *Retorische kritiek*, 56-57.

¹²⁹ Braet, 57.

¹³⁰ Meulen, *De dwaasheid van de prediking*, 253-57.

tegenstellingen, waardoor de speelse rebel van verschillende tegenstellingen gebruik kan maken om te ontregelen.

Er zijn meerdere retorische technieken te verbinden aan de speelse rebel. Bijvoorbeeld het gebruik van ironie, perifrased, insinuatied of paradoxen, om op die manier op een speelse manier een punt te maken.¹³¹ Dit zijn alle technieken waarbij de ontregelaar op een speelse manier met de betekenis van zijn woorden omgaat en hem toch de mogelijkheid geeft om een rebelse slag te slaan. Deze retorische momenten van speelse rebellie hebben bovendien iets indirects. Ontregelaars kunnen gebruik maken van retorische raadselachtigheid om speels rebels te kunnen zijn.¹³² Immers, het gebruik van (schijnbare) contradicties behoren ook tot dit veld. De ontregelaar kan bijvoorbeeld bewuste raadselachtigheid inzetten door het coöperatief principe van Grice moedwillig te negeren, waarmee een impliciete communicatievorm ontstaat.¹³³

De speelse rebel wil interrumpere, maar dit hoeft niet per se gepaard te gaan met harde confrontaties. Van Ekris benoemt een aantal communicatiemogelijkheden, waarvan ik een aantal reeds benoemde: “Je kunt interrumpere door een vraag te stellen, door humor, door alternatieven te schetsen en mensen uit te nodigen tot verandering, door op een hele

¹³¹ Braet, *Retorische kritiek*, 112-13; Lanham, *A Handlist of Rhetorical Terms*, 91-93, 107; Campbell en Cilliers, *Preaching fools*, 193-95.

¹³² Campbell en Cilliers, *Preaching fools*, 208-13.

¹³³ Grice beschrijft hoe gesprekken gestuurd worden door (onbewuste en onbesproken) conventies, met gebruikmaking van hun gedeelde kennis, cultuur en achtergrond. Zo wordt bepaald welke informatie relevant is om te delen, bijvoorbeeld. Dit heet het coöperatief principe: beide gesprekspartners gaan uit van non-verbale afspraken. Door deze afspraken bewust te breken kan een gesprekspartner een eigen communicatie creëren. Dit kan de ontregelaar tot zijn voordeel inzetten, zeker gezien het dialogische karakter van de preek. H.P. Grice, ‘Logica en gesprek’, in *Studies over taalhandelingen*, onder redactie van Frans H. van Eemeren en J. L. Austin (Meppel Amsterdam: Boom, 1981), 235-55.

inclusieve manier te laten zien dat niemand van ons hiervan uitgezonderd is, door met pathos een gezamenlijk besef te kweken van het onacceptabele van bepaald gedrag. En soms, inderdaad, door confrontatie, maar altijd op zo'n manier dat je voelt dat jij als predikant net zo onder vuur ligt als ieder ander.¹³⁴ Als speelse rebel kan de ontregelaar bovendien retorisch spelen met het ethos, ofwel van zichzelf, ofwel van zijn hoorders of zelfs van zijn antagonist. Zelfspot of het chargerend bespotten van een ander behoren zodoende ook tot het arsenaal van de ontregelaar.¹³⁵

3.3 Onbegrensde bewegingsvrijheid

Ontregelaars zoeken naar ruimte. Ruimte voor mensen, ruimte voor ideeën en ruimte voor God. Waar zij die ruimte niet kunnen vinden, proberen ze ruimte te creëren door te ontregelen wat vastgeroest is. Om deze ruimte te zoeken leunt de ontregelaar op verbeeldingskracht: het voorstellen van nieuwe mogelijkheden te midden van de oude tijd. Dit is daarmee verbonden met het betreden van een liminale tussenruimte. Een doel om te ontregelen is om die tussenruimte tussen oud en nieuw te bewandelen met zijn gemeenschap. De ontregelaar ontmaskert zowel de destructiva van de oude tijd die nog steeds aanwezig zijn, als een doorkijk te geven op de nieuwe werkelijkheid van Gods Koninkrijk die reeds aan het doorbreken is. Door verbeeldingskracht kan de ontregelaar nieuwe mogelijkheden schetsen, maar kan hij eveneens het oude als absurdistisch laten verbrokkelen.

¹³⁴ Ekris, *Dialogoog, dans en duel*, 282.

¹³⁵ Braet, *Retorische kritiek*, 116; Meulen, *De dwaasheid van de prediking*, 296-97.

De ontregelaar weet door zijn zoektocht naar ruimte van grenzen die kunnen bestaan. Toch weet hij zich niet gebonden aan deze grenzen, maar probeert binnen die grenzen bewegingsvrijheid te creëren. Sterker nog, hij beweegt over de grenzen heen wanneer dat nodig is. De ontregelaar bevindt zich tussen oud en nieuw, maar hij weet zich niet gebonden aan oud noch nieuw. Hij weet dat hijzelf en de geloofsgemeenschap in feite niet begrensd zijn door één kant van het verhaal, maar beiden in ogenschouw moeten houden. De ontregelaar weet dat hij niet gebonden is één vorm of methode, maar in feite is de ontregelaar onbegrensd. Door zijn verbeeldingskracht zoekt hij de randen van grenzen op en gaat daaraan voorbij, waardoor hij zowel in methode, doel als theologie onbegrensd wordt.

Onbegrensde bewegingsvrijheid vindt retorisch gezien bijvoorbeeld vorm in verhalen en andere perspectieven. Dit aspect van de ontregelaar brengt hem bovendien het meest nabij bij een inspirator. Het zijn zodoende retorische instrumenten die tot inspiratie oproepen die geschikt zijn voor deze onbegrensde bewegingsvrijheid, zoals het voorstellen van een nieuwe toekomst. Met name een beroep op pathos zal belangrijk zijn: er worden immers nieuwe mogelijkheden geschetst en de fantasie wordt geprikkeld. De ontregelaar zal dus verhalende retorische middelen inzetten, zoals een anekdote of een uitgebreide metafoor.¹³⁶ Overigens is de keuze van de metafoor erg belangrijk, omdat zelfs op het niveau van woordkeuze de ontregelaar de beeldvorming van de hoorders kan beïnvloeden.¹³⁷ De ontregelaar kan een gevoel van urgentie inzetten door verschillende stijlmiddelen. Dit kan bijvoorbeeld door het

¹³⁶ Braet, *Retorische kritiek*, 103-4, 107-8.

¹³⁷ Paul H. Thibodeau en Lera Boroditsky, 'Natural Language Metaphors Covertly Influence Reasoning', onder redactie van Attila Szolnoki, *PLoS ONE* 8, nr. 1 (2 januari 2013): 1-7.

gebruik van de climax, anafoor, drieslag of antithese.¹³⁸ Ook kan hij een verwijzing, symbool of allusie (toespeling) gebruiken naar bijvoorbeeld de Schriftlezing, om zo van een gedeelde achtergrond gebruik te maken waardoor de verbeelding gemeenschappelijker wordt.¹³⁹ Een subiectie (een vraag die zowel opgeworpen als beantwoord wordt door de predikant zelf) geeft de ontregelaar de mogelijkheid om het voorgestelde beeld nader in te kleuren.¹⁴⁰ We zullen later zien dat de vraag mogelijkheid heeft een belofte in zich te hebben die de hoorder lonkt en activeert, waardoor de verbeelding en bewegingsvrijheid verder gestimuleerd worden.¹⁴¹

In navolging van Altena is het bovendien te verwachten dat bij onbegrensde bewegingsvrijheid het kunstige van de preek naar voren komt. De ontregelaar probeert immers een andere werkelijkheid te prikkelen door middel van de sublieme ervaring die ook door de kunst opgeroepen kan worden. In die zin past het om kunstige retorische middelen in te zetten, zodat er een zeker poëtisch gehalte ontstaat. Altena pleit hier zelf voor als hij de predikant voorstelt als taalkunstenaar.¹⁴² Het gebruik van (voor)beelden is daarbij een geëigend middel.¹⁴³ Dit kunnen concrete, bestaande beelden zijn, zoals een afbeelding, een

¹³⁸ Braet, *Retorische kritiek*, 108, 117.

¹³⁹ Braet, 106.

¹⁴⁰ Braet, 115.

¹⁴¹ Michael J. Buckley, *What do you seek? the questions of Jesus as challenge and promise* (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2016), 1-9.

¹⁴² Altena, *Wolken gaan voorbij--*, 113-15, 145-66.

¹⁴³ Peter Jonker, *Preaching in pictures: using images for sermons that connect*, The artistry of preaching series (Nashville: Abingdon Press, 2015).

gedicht of een filmfragment, of er kan verwezen worden naar gemeenschappelijk gedachtegoed. Thompson beschrijft bijvoorbeeld hoe predikanten innovatief gebruik kunnen maken van wijsheden van gerespecteerde figuren binnen de gemeenschap.¹⁴⁴ Bovendien past het hier om aandacht te geven aan het muzikale gehalte van de preek.¹⁴⁵ Muzikaliteit wordt retorisch gezien gebruikt om drie functies vervullen; het kan de aandacht vasthouden, het kan benadrukken en het dramatiseren.¹⁴⁶ In de praktijk zal de spreker gebruik maken van tempo, melodie, ritme en toonhoogte. Door deze af te stemmen op elkaar kan de predikant zijn punt extra nadruk geven. Zo geeft een herhaling met variatie of een pauze mogelijkheid om te benadrukken en zal gebruik van dissonantie of disharmonie tot dramatisering leiden.

3.4 Onafhankelijke loyaliteit

Ontregelaars zijn onafhankelijk. Hun onafhankelijkheid stelt hen in staat om aan alles te twijfelen, en niets heilig te houden. Het is een functionele twijfeling die hen in hun onafhankelijkheid in staat stelt om te exploreren. Het heeft daarom iets van een (sociaal) moratorium: er kan geëxperimenteerd worden, het oordeel kan worden uitgesteld door de ontregelaar. De onafhankelijke ontregelaar bekijkt en beluistert met een sceptische grondhouding. Immers, hoeveel waarheid zit er in waarheidsclaims? Zitten er achter het vertelde verhaal verhalen die niet verteld mogen worden? Wie heeft de macht, en moet die verhouding niet zo nu en dan omgedraaid worden? Toch is deze onafhankelijkheid een

¹⁴⁴ Thompson, *Ingenuity*, 54-61.

¹⁴⁵ Met muzikaliteit van de preek doel ik op aspecten als ritme, toon en volume, maar ook bijvoorbeeld rijm of nadrukkelijk gebruik van klemtonen.

¹⁴⁶ Evelien Engle en Jaap de Jong, 'Speeches schrijven op muzikaliteit: Haagse speechschrijvers over rhythm and blues in departementale toespraken', *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 43, nr. 3 (1 september 2015): 266-70, <https://doi.org/10.5117/2015.043.003.257>.

functionele onafhankelijkheid, omdat de ontregelaar zich ten diepste loyaal weet aan zijn hoorders. De ontregelaar is de verdediger van de vergeten stemmen en hij komt op voor de machtelozen. De ontregelaar verdedigt juist die stemmen die door de geloofsgemeenschap vergeten dreigen te worden, en waardoor zij anders een stem armer zouden zijn. De ontregelaar verrijkt de gemeenschap door hen aan die stemmen te herinneren. De twijfeling beslaat zowel de verhalen van de gemeenschap, de Bijbeltekst, maar de ontregelaar zelf wordt niet onthouden voor een gezonde twijfeling. In het beginsel is principieel niets uitgesloten van deze twijfeling. Toch is deze twijfeling in de grondhouding niet cynisch. De ontregelaar blijft open zoeken naar nieuwe mogelijkheden. Het deconstrueren is nooit de laatste fase, maar gaat uit van het zoeken naar nieuwe constructies. De ontregelaar is onafhankelijk in zijn zoeken, maar is loyaal in dat hij weet dat er iets nieuws moet worden opgebouwd.

Een eerste manier om dit aspectenpaar retorisch vorm te geven, is door al dan niet retorische vragen.¹⁴⁷ Zo wordt op letterlijke wijze vraagteken gezet bij het dominante discours. Op die manier worden de al te absolute statements onderbroken. Ook kan de ontregelaar door anticipatie vooruitlopen op mogelijke bezwaren of tegenwerpingen.¹⁴⁸ Echter, waarbij dit normaliter gebeurt om deze tegenwerpingen bij voorbaat te kunnen ontkrachten, is dat voor de onafhankelijke loyale geen noodzakelijkheid. De ontregelaar kan juist door anticipatie ruimte creëren voor deze bezwaren, om de werkelijkheid meer recht te doen. Van Ekris beschrijft dit wel als het oxymorische van de preek.¹⁴⁹ “Al deze

¹⁴⁷ Braet, *Retorische kritiek*, 114.

¹⁴⁸ Braet, 107-8.

¹⁴⁹ Ekris, *Dialogo, dans en duel*, 231-35.

werkelijkheden – de vervoering, de dwaasheid, het drama, het geluk – vind je terug in de Bijbel. Als je in je preek die werkelijkheden in de Bijbel weet te ontsluiten, zullen de levens van tijdgenoten opener kunnen worden tot God. Ook opener voor zichzelf, op een verdiepende manier.”¹⁵⁰ De predikant probeert in het oxymorische recht te doen aan twee tegenovergestelde polen. De ontregelaar erkent dat hij niet één van de polen kan wegstoppen of verzachten. Zodra dat wél dreigt te gebeuren, moet de ontregelaar dit ter sprake brengen. Als onafhankelijk loyale komt de ontregelaar zodoende op voor vergeten perspectieven.

Onafhankelijke loyaliteit gaat er vanuit dat er niet één manier van geloven is en wil deze diversiteit van geloofsstemmen in de gemeenschap en in de Bijbel zichtbaar maken. Thompson heeft al aangetoond dat de eigen geloofsthem van de voorganger hiervoor belangrijk is.¹⁵¹ Door zijn eigenheid, maar ook door alternatieve geloofservaringen voor te stellen, kan de ontregelaar de grenzen van legitimiteit van geloofservaringen binnen de gemeenschap verruimen.¹⁵² Dit kan bovendien betrekking hebben op hoe er met de Schrift omgegaan wordt: de ontregelaar kan vanuit geleefde ervaringen een open twijfel betrekken op de lezing en zelfs tegen de tekst in preken.¹⁵³ Retorisch kan dit vormkrijgen door een ongewoon of ongenoemde perspectief te benadrukken of te imagineren binnen de lezing. Dit kan gaan om een perspectief in de interpretatie van de tekst, maar kan ook nieuwe figuren doen oplichten of plaats in de perikoop. Het voordeel van een nieuw perspectief binnen de Schrift is dat dit voorbeeld kan leunen op de autoriteit die de Bijbel voor veel hoorders zal

¹⁵⁰ Ekris, 234.

¹⁵¹ Thompson, *Ingenuity*, 23-36.

¹⁵² Thompson, 37-40.

¹⁵³ Thompson, 70-85.

hebben. De hoorder wordt met ieder ander perspectief de uitnodiging gedaan om zijn belevings- en geloofswereld te verruimen met dit nieuwe voorgestelde perspectief. De manier waarop nieuwe perspectieven geïntroduceerd kunnen worden in de preek zijn talrijk, bijvoorbeeld door een langere anekdote, maar ook een korte toespeling is mogelijk.

Bovendien moet in dit verband de (relatieve) machtspositie die een voorganger heeft in de prediking niet over het hoofd worden gezien. Zelfs met een terzijdelinkse opmerking kan een bepaalde geloofservaring legitimatie vergaren, omdat het genoemd wordt en daarmee een zeker bestaansrecht ontvangt. Dit principe werkt evengoed in de tegengestelde richting: als een voorganger een bepaalde geloofservaring afwijst, verliest dit bestaansrecht. Als onafhankelijk loyale twijfelaar treedt de voorganger in zijn machtspositie existentiële overtuigingen tegemoet en treft hij daarmee mensen in een kwetsbaar veld. Dat betreft zowel hemzelf, maar evengoed zijn hoorders, ervan uitgaand dat de preek daadwerkelijk dialogisch van karakter is. Deze open twijfeling geeft daarmee unieke dialogische kansen en verantwoordelijkheden voor de preek. Zodoende kunnen dialogische retorische middelen de open twijfeling ten voordeel strekken. Hierbij kan men denken aan een aanspreking, het gebruik van het inclusieve ‘we’ of het gebruik van de eerder genoemde retorische vraag. Deze kunnen het gevoel versterken dat in de preek een gesprek gaande is.¹⁵⁴ Dit aspect van de onafhankelijke loyaliteit maakt dat de voorganger (zowel retorisch als sociaal-theologisch) zich meester moet maken van de anticipatie. Hij moet weten waar de grenzen van de gemeenschap liggen om te weten hoe hij daarmee om moet gaan.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Braet, *Retorische kritiek*, 105-6, 111-12, 114.

¹⁵⁵ Braet, 107-8; Ekris, *Dialogoog, dans en duel*, 22-66; de Leede en Stark, *Ontvouwen*, 73-81.

Tenslotte is het relevant om te schrijven over het slot van de toespraak, het peroratio. Een retorisch geschoolde spreker gebruikt zijn slot om nog eenmaal (het belangrijkste van) zijn punt te onderstrepen. Het doel van het peroratio is om zowel belangstelling of aandacht (*attentum*) als welwillendheid (*affectus*) te genereren.¹⁵⁶ Met name *affectus* is een element dat sterk op het gebruik van pathos vertrouwt. De belangstelling wordt vergroot door een opsomming of een samenvatting van de belangrijkste punten. Op die manier kan de spreker zijn belangrijkste punten er uit lichten.¹⁵⁷ De technieken die gebruikt worden om welwillendheid te vergroten zijn: het oproepen tot actie, woorden van dank of gelukwensen, aanmoediging en het oproepen van gezamenlijkheid. Stilistisch zal men methoden gebruiken die tot amplificatie leiden, waarbij een schakering aan stilistische verschijnselen denkbaar is.¹⁵⁸ Voor de ontregelaar gelden deze retorische regels wat betreft het slot ook, maar kan hij ze minder stevig inzetten dan de retoriek doet gelden. Als twijfelaar is het voor de ontregelaar immers nadrukkelijk de bedoeling zijn hoorders zelf denkruimte te geven. Hij wil zijn eigen stem niet het laatste woord laten hebben, maar er moet ruimte zijn. Voor de ontregelaar ligt dus eerder het zwaartepunt bij de belangstelling boven de welwillendheid.¹⁵⁹ Hij zal dus eerder zijn belangrijkste punten herhalen, door middel van repetitie, samenvatting en opsomming, dan het gevoel sterk aanhalen. Daarbij zijn bepaalde technieken die op het

¹⁵⁶ Bas Andeweg en Jaap de Jong, 'All's well that ends well: The problem of peroratio in ministerial speeches', in *Rhetorical aspects of discourse in present-day society*, onder redactie van Lotte Dam, Lise-Lotte Holmgreen, en Jeanne Strunck (Cambridge: Cambridge Scholars, 2008), 34-36.

¹⁵⁷ Andeweg en de Jong, 37-38.

¹⁵⁸ Andeweg en de Jong, 38-39.

¹⁵⁹ Hierbij moet genoemd worden dat de ontregelaar niet per se welwillendheid wil voorkomen of uit de weg wil gaan. Echter, de ontregelaar doet zijn rol onrecht als hij grote moeite doet om welwillendheid op te roepen bij zijn hoorders om hen zo te overtuigen.

gevoel inspelen geschikter dan anderen. De ontregelaar gebruikt dus met name de technieken die zowel de autonomie van de hoorder als zijn eigen beperktheid respecteren. De mate waarin dit mogelijk is, hangt bovendien af per auteur, zoals we gezien hebben.¹⁶⁰ De ontregelaar zal dus niet snel vleien met gelukwensen of door aanmoediging, maar hij kan wel de hoorder oproepen tot actie.¹⁶¹

3.5 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik verschillende eigenschappen van de ontregelaar geoperationaliseerd om op die manier de ontregelaar retorisch te kunnen opsporen in prediking. In de volgende tabel vindt de lezer de drie eigenschappen terug met de bijbehorende retorische mogelijkheden.

Speelse Rebelle	Onbegrensde bewegingsvrijheid	Onafhankelijke loyaliteit
Humor	Verhalen of anekdotes	(Retorische) vraag
Ironie	Metafoor	(Oxymorische) anticipatie
Perifrase	Climax	Eigenheid
Insinuatie	Anafoor	Diversiteit binnen de Schrift
Paradox	Drieslag	Verschillende perspectieven
Vraag	Antithese	Alternatieve geloofservaringen benoemen
Confrontatie	Verwijzing	Aanspreking
(Zelf)spot/gebruik van ethos	Symbool	Inclusieve 'we'
	Allusie	Autonomie in het peroratio

¹⁶⁰ Altena zal meer nadruk leggen op de autonomie van de hoorder. Thompson daarentegen zal meer de beperktheid of de eigen positie van de ontregelaar benadrukken.

¹⁶¹ Andeweg en de Jong, 'All's well that ends well: The problem of peroratio in ministerial speeches', 38-39.

	Subiectie	
	Beeldtaal	
	Kunst	
	Gebruik van traditie	
	Muzikaliteit	

Er zijn enkele retorische hulpmiddelen die met name met de ontregelaar verbonden zijn, en waar ik in de preken die ik analyseer zodoende bijzondere aandacht aan wil besteden. Ik zal deze belangrijkste retorische hulpmiddelen hier tot slot beschrijven, alvorens ik in het volgend hoofdstuk de resultaten van mijn analyse van de preken zal beschrijven. Ik zal deze kort beschrijven, omdat ik hiervoor reeds uitgebreider heb stilgestaan op welke manier zij bij de ontregelaar passen. Overigens is het allereerst belangrijk de opmerking te plaatsen dat de retorische hulpmiddelen en stijlfiguren niet inherent ontregelend zijn. In mijn analyse gaat het met name om op welke manier de retorische middelen ingezet worden. Echter, in de volgende retorische middelen heb ik een hogere ontregelende potentie gevonden. Zodoende kies ik deze retorische middelen uit om als mijn heuristisch frame te dienen bij de opgevraagde preken.

3.5.1 Vraag

Een eerste retorisch middel met een bijzonder ontregelende potentie is het gebruik van de (retorische) vraag.¹⁶² Een goed geplaatste vraag of een vragensalvo kan de predikant in staat stellen om zijn preek een ontregelend karakter te geven. De vraag is mogelijk de meest ontregelende grammaticale constructie, omdat de vraag inherent in twijfel trekt. Bovendien

¹⁶² Er zijn verschillende stijlfiguren die gebruik maken van de grammaticale vraagconstructie. Voorbeelden zijn de retorische vraag, de subiectie, de quaestie of de dubitatie. Ik heb hen hier onder 'de vraag' gegroepeerd. Deze stijlfiguren hebben een ander karakter en gebruik, wat de ontregelaar in staat stelt om in verschillende situaties de juiste vraagconstructie in te zetten. Braet, *Retorische kritiek*, 108-9, 114-15.

legt de vraag de spreekwoordelijke speelbal bij de hoorders. Buckley heeft een studie geschreven over de vijfendertig vragen die Jezus stelt in het Johannes evangelie. Deze vragen hebben een tweërlei effect: aan de ene kant dwingen ze tot verinnerlijking. Dit houdt verband met anticiperende aspecten van de vraag: door de vraag kan de ontregelaar inspelen op gedachten of gevoelens die hij los verwacht te brengen bij zijn hoorders. De hoorders worden geactiveerd om de vraagstelling te beantwoorden. Dat gebeurt ook bij de vragen van Jezus. Tegelijkertijd nodigen de vragen uit tot het zoeken naar antwoorden, waarbij de belofte lonkt dat het antwoord te vinden is bij Hem die de vragen stelt. Ze brengen in beweging met een bepaald magnetisme. De vragen van Jezus kunnen zo een voorbeeld vormen voor de ontregelaar om vragen in te zetten als uitdaging (*challenge*) en als belofte (*promise*).¹⁶³ De ontregelaar breekt open en stelt nieuwe mogelijkheden voor ogen, en dat kan allebei met de vraag. Bovendien kan een kritische vraag een bedreiging vormen voor de machten-die-zijn door die in twijfel te stellen.

3.5.2 Komedie

Een ander retorisch hulpmiddel dat de ontregelaar tot zijn beschikking heeft is komedie. Met komedie bedoel ik in dit verband niet alleen het gebruik van humor, maar alle retorische middelen die (op een (licht) spottende wijze) het leven in een nieuw licht stellen. Men kan daarbij naast humor denken aan het gebruik van ironie of zelfs sarcasme, maar ook de raadselachtigheid van de ontregelaar zoals het gebruik van paradox of beeldtaal. Het gaat erom dat de werkelijkheid in een nieuw perspectief geplaatst wordt, bijvoorbeeld het perspectief van het absurde. De werkelijkheid wordt ontmanteld en tentoongesteld als een

¹⁶³ Buckley, *What do you seek?*, 1-9.

liminale ruimte. De komedie heeft niet alleen mogelijkheid nieuwe hoop te geven, maar kan het tragische van het bestaan onder woorden brengen. Komedie en tragedie gaan immers hand in hand. De ontregelaar gebruikt komedie als liminale verbeeldingskracht om het absurde van het oude staat in schraal contrast te stellen ten opzichte van het voorgestelde nieuwe. De ontregelaar als speelse rebel kan komedie gebruiken om de machthebbers te parodiëren, te chargeren en te ontmaskeren, maar ook om ontredderde mensen nieuwe hoop te geven. De komedie stelt de ontregelaar in staat om niets heilig te houden en overall aan te twifelen, en toch een open houding te behouden. Als open twijfelaar hanteert als komiek misschien retorisch cynisme, en geeft misschien momenteel toe aan cynisme, maar vervalt uiteindelijk niet definitief in een theologisch-existentieel cynisme. Andere retorische middelen die tot de komedie behoren raken aan het theatrale: bijvoorbeeld het gebruik van zang of een visueel hulpmiddel tijdens de prediking.¹⁶⁴

3.5.3 Differentiatie

Een laatste retorische categorie die de ontregelaar tot ontregelen in staat stelt is de differentiatie. Onder differentiatie vallen de retorische middelen die de variabiliteit onder hoorders (en mensen in het algemeen) verwoorden en recht doen. Hierbij kan men denken aan het anticiperen op verschillende reacties van hoorders of het inzetten van de eigen positionaliteit van de ontregelaar. De ontregelaar kan via deze categorie de grenzen verruimen van de gemeenschap door verschillende perspectieven aan te bieden, bijvoorbeeld via verhalen of gebruik van kunst als poëzie of beeldmateriaal. De ontregelaar biedt in de

¹⁶⁴ Jens E. Kjeldsen e.a., *Speechwriting in theory and practice* (New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2019), 145-63; Jaap De Jong, 'Stekkers, Geweren en Stropdassen: Theatrale effecten in toespraken', 2014.

differentiatie een ander perspectief aan voor de hoorder om in te nemen. Het doel is steeds om te tonen dat er een variëteit is in (geloofs)belevingen en het aantal geloofsbelevingen dat als legitiem wordt beschouwd te vergroten. Door differentiatie kan bovendien de stem van de Bijbelse wereld als een onderscheiden en andere wereld worden ingezet om al te gemakzuchtige lezingen en identificaties met de Bijbel te onderbreken. Op eenzelfde manier kan een verwijzing naar de traditie gebruikt worden voor differentiatie. Wellicht paradoxaal zijn middelen om saamhorigheid op te roepen, zoals het gebruik van een inclusief 'we', ook een middel dat bij differentiatie hoort. Het is immers de ontregelaar er om te doen dat de gemeenschap gaat herkennen dat haar grenzen ruimer zijn dan zij zelf voor mogelijk houdt en dat er verscheidenheid binnen die grenzen hoort. Dat kan door saamhorigheid op te roepen met buitengesloten stemmen. De differentiatie gebruikt de ontregelaar om vanzelfsprekendheid onder zijn hoorders te interrumpen en alternatieve zienswijzen onder de aandacht te brengen. Door differentiatie stelt de ontregelaar in zijn liminale verbeeldingskracht niet alleen een nieuwe wereld voor waar het individu het goed heeft, maar waar het voor iedereen goed toeven is. Het laat zien dat niet alleen het individu (al dan niet) lijdt onder de oude wereld, maar dat waar één lid lijdt, alle leden meelijden. De ontregelaar geeft als speelse rebel door differentiatie aan dat uniformiteit een dictator is waar niet voor gebogen hoeft te worden.

4: Analyse van de ontregelaar in de hedendaagse prediking

4.1 Introductie

Het vorige hoofdstuk ben ik geëindigd door de belangrijkste retorische kenmerken te noemen die ik als heuristisch frame gebruik in de analyse van de opgevraagde preken. Op deze manier wil ik detecteren of en op wat voor manier de rol van ontregelaar voorkomt in de hedendaagse prediking. Het gaat om de retorische mogelijkheden van de vraag, een komische inslag en het besef van differentiatie. Zoals reeds beschreven in mijn methodologie heb ik door middel van coderingen de preken geanalyseerd op deze specifieke retorische middelen.¹⁶⁵ Het vorige hoofdstuk schreef ik echter dat deze kenmerken op zichzelf niet per se de ontregelaar tonen, zij vertonen in mijn ogen hogere ontregelende potentie. Oftewel, het voorkomen van deze kenmerken is niet genoeg om vast te kunnen stellen dat een preek ontregelend is. Het gaat om een dieptepeiling waarbij gekeken wordt hoe deze kenmerken gebruikt worden. Ik heb de kenmerken in het vorige hoofdstuk om die reden uitgediept om de manier waarop zij worden ingezet als ontregelend te kunnen vaststellen. Dat zal ik in dit hoofdstuk gebruiken om een nadere dieptepeiling te doen bij de vastgestelde coderingen in de prediking.¹⁶⁶ Ik bespreek deze drie categorieën apart, maar in de bespreking zal blijken dat zij

¹⁶⁵ Ik heb deze codes opgedeeld in drie categorieën, namelijk die van vraag (V), komedie (K) en differentiatie (D). De anticiperende vraag, die valt onder de categorie van vraag, wordt op die manier VA.

¹⁶⁶ Ik kies met name voor dieptepeilingen om het gebruik in de preek te kunnen analyseren. Dit gaat dus met name om een kwalitatieve peiling boven een kwantitatieve peiling. Voor een zinvolle, louter kwantitatieve peiling lopen de preken in lengte, karakter en woordenaantal te veel uiteen om erg betekenisvolle conclusies daarover te kunnen trekken. Het aantal coderingen in een bepaalde preek (relatief tot diezelfde codering in andere preken) geeft mijn inziens in dit onderzoek hooguit een blijk van een zwaartepunt. Dat zal ik noteren waar het opvallend blijkt, met in gedachten dat het niet meer dan een zwaartepunt aangeeft. Omdat het bovendien om zo'n kwantitatief kleine onderzoeksgroep gaat, is het riskant om al te veel op te hangen aan het al dan niet voorkomen van een specifieke codering of groep coderingen. Om die reden heb ik geen overzicht met de aantallen opgenomen per codering per preek.

niet geheel te scheiden zijn en er soms vooruit- of teruggegrepen moet worden op een van de andere categorieën. Zij werken namelijk ook samen: het gebruik van een vraag kan bijvoorbeeld tot differentiatie leiden.

4.1.1 Coderingen

Dit zijn de gebruikte coderingen, met waar nodig een korte omschrijving:

Code	Retorische mogelijkheid	Omschrijving
VA	Anticiperende vraag	Een vraag waarin geanticipeerd wordt op de toestand van de hoorders.
VC	Confronterende vraag	
VK	Kritische vraag	
VN	Naderende vraag	Een vraag waarbij gemeenschappelijke grond met de hoorders gezocht wordt.
VR	Retorische vraag	
VS	Subiectie	Een zelf opgeworpen vraag die direct zelf beantwoord wordt.
VSS	Vragensalvo	
VT	Twijfelende vraag	Vraag waarin een zekere onzekerheid verwoordt is.
KA	Anekdotes	
KAP	Ander perspectief	
KB	Beeldspraak	Zowel gebruik van spreekwoorden als het gebruik van beelden.
KC	Chargeren	Overdreven problematisering.
KD	Dramatisering	Verwoording waar een duidelijk emotionele kleuring in aanwezig is.
KH	Humor	
KI	Ironie/Sarcasme	
KL	Liminaliteit	
KR	Raadselachtigheid/Paradox	

KT	Theatraal	
KV	Voorstellingsvermogen/fantasie	
DA	Anticiperen	Het aanspreken en verwoorden van de (verwachte) stem van de hoorder(s).
DB	Bijbelse referentie	
DE	Eigenheid	De eigen persoon (bijvoorbeeld ervaringen of emoties) aandragen in de preek.
DG	(alternatieve) Geloofsbeleving	
DP	Poëzie	
DS	Saamhorigheid oproepen	
DT	Traditie	Het aanhalen van (autoritaire/bekende) figuren.
DV	Verhalen	Vergelijkbaar met het gebruik van eigenheid, maar dan het aandragen van een andere persoon.
DVC	Vocatief	Het direct aanspreken van de hoorder(s).

In het analyseproces heb ik bovenstaande codes gehanteerd om de preken meerdere malen langs te gaan en zo de verschillende codes aan te brengen en waar nodig aanscherping aan te brengen aan de codes zelf en de codering van de preken. Vervolgens heb ik de codes gebruikt om een diepteanalyse te doen. Dit doe ik door bijvoorbeeld trends op te sporen binnen één preek, het functioneren van een specifieke code te onderzoeken en door codes van verschillende preken te vergelijken. Dit hoofdstuk bevat de resultaten van die analyse.

4.1.2 Preken

In dit hoofdstuk gaat het om een analyse van het totaal van vijf preken dat ik ontvangen heb na predikanten gecontacteerd te hebben.¹⁶⁷ De predikanten zelf hebben de

¹⁶⁷ Om hun anonimiteit te waarborgen duid ik deze predikanten aan als predikant A tot en met E. Ik heb bijvoorbeeld plaatsnamen ook geanonimiseerd. De preken zijn in de bijlagen terug te lezen. Ik geef bij iedere citering de regelnummers van betreffende preek aan.

preken geselecteerd. Predikant A hield een afscheidspraak bij zijn oude gemeente naar aanleiding van Paulus die schrijft over de dwaasheid van het Evangelie en de kwetsbaarheid van preken. Predikant B hield een preek over de vraag of God al dan niet geneest en de onmacht die bij die vraag gevoeld kan worden. Predikant C preekte over David en Goliath, en het te lijf gaan van eigen ‘angstreuzen.’ Predikant D preekte doorheen het verhaal van Elisa en de weduwe van Sarfath. Predikant E preekte naar aanleiding van Anna in de tempel over waardig ouder worden.

4.2 Vraag

4.2.1 De subiectie en de twijfelende vraag

De categorie van de vraag is met betrekking tot de ontregelaar niet een unilaterale categorie: niet alle vragen blijken even ontregelend te werken. Een vraag kan een goed middel zijn om openheid te bewerkstelligen, maar in de analyse van de preken blijkt dat dit niet altijd het geval is. Sommige vragen beperken namelijk juist de openheid. Dit kan een kwestie zijn dat de vraag vooral bedoelt is het betoog van de preek verder te helpen, zoals in het geval van de subiectie (VS). Dit gebruiken predikanten geregeld, zij het dat er onderling verschil is, waarbij predikant A een duidelijke voorliefde heeft voor VS. Predikant B gebruikt opvallend genoeg slechts VS, en geen enkele andere vorm van vraag, al gebruikt hij VS ook niet veel. De twijfelende vraag (VT) blijkt de vraag te zijn die een grote mate van ontregeling heeft. Het blijkt namelijk dat deze vraag het vaakst een vorm van antwoord mist, waardoor dit een soort tegenhanger van de VS lijkt te vormen. De VT functioneert niet alleen om de twijfels van de hoorders te verwoorden, al gebeurt dat ook vaak, maar in de VT klinkt regelmatig ook de vraag die de predikant zelf heeft door. Daardoor ontstaat een mogelijkheid om de vragen van

de hoorders en de predikant dichterbij elkaar te brengen, terwijl er evengoed ruimte is voor open twijfeling. Predikant A vertelt bijvoorbeeld hoe hij weleens is beschuldigd van een al te goedkope genadeleer, waarna hij vervolgt:

“Ja, wat zeg je dan als predikant? Ik vind het niet zo leuk om oppervlakkig over te komen. Dus dan is de verleiding groot om maar wat mee te gaan. Ja, er moet toch ook wel iets gebeuren. Je moet je toch ook bekeren. En je moet toch ook wel berouw over je zonde hebben. En je berouw moet toch wel oprecht zijn.” (235-238)

Weliswaar geeft de predikant tekstueel wel een antwoord na deze VT, maar de open twijfeling blijft toch bestaan. Het is geen echt antwoord, want eigenlijk wordt de onderliggende, algemeen menselijke kwestie aangestipt dat mensen conform willen zijn, en de vraag hoe daarmee om te gaan. Bovendien stipt hij dit aan op een licht komische wijze, waardoor hij de algemeen menselijke natuur op de korrel neemt. Hij bedoelt dit echter niet parodiërend of spottend, waardoor het werkt voor mensen om in dezelfde twijfel te stappen in hun persoonlijke situatie. De open twijfeling werkt hier samen met de onafhankelijke loyaliteit van de ontregelaar.

4.2.2 De kritische en de confronterende vraag

Een ander voorbeeld is de kritische vraag (VK). Dit blijkt eveneens een vraag te zijn met een relatief hoog ontregelend gebruik. Het is deze soort vraag die de predikant in staat stelt een speelse rebel te zijn en de machten te bedreigen. De VK zet een kritisch vraagteken bij vanzelfsprekende conventies. Echter, een VK hoeft niet per se ontregelend te zijn. VK kan een al te duidelijk antwoord bevatten, waardoor het zijn kritische en ontregelende kracht verliest. Predikant D preekt over een Bijbelgedeelte waar een rijke vrouw haar kind verloren heeft:

“Soms moet je de dingen onder ogen zien. Hoe moeilijk ook. Maar het allerliefste valt weg. Gebroken en verslagen zit deze vrouw daar. Wat heb je dan aan rijkdom?” (112-113)

Weliswaar is dit een kritische vraag die de mentaliteit wil bevragen waarin rijkdom een doel op zichzelf geworden is. Echter de ontregelende werking treft niet zonder meer doel. Dat komt omdat de vraag op zichzelf al te gemakkelijk zich leent voor een antwoord. Iedereen kent het antwoord, namelijk: Niets. De hoorder wordt daardoor niet uitgedaagd tot een kritische blik, aangezien dit al geïnternaliseerde kritiek is. Dit blijkt des te meer, aangezien eerder in deze preek predikant D de nood voelde om de rijkdom van vrouw uit Sarfath te verdedigen als zijnde een gerechtvaardigde eigenschap van een voorbeeldfiguur. (33-45) Daaruit blijkt dat de gemeente (en misschien zelfs deze predikant zelf) eerder moeite heeft met rijkdom, dan dat zij uitgedaagd moet worden om niet kritiekloos naar rijkdom te kijken.

De confronterende vraag (VC) toont dat uitgesproken confrontatie niet hoeft te betekenen dat de betrokkenheid met de hoorder wordt opgeofferd. Met VC komt de onafhankelijke loyaliteit van de ontregelaar tot zijn recht. In zekere zin neemt de ontregelaar een afstandelijke positie in met VC, maar door de vragen klinkt steeds een betrokken loyaliteit naar de hoorder toe. Er wordt ontregeld, maar de ontregelaar heeft het goede met zijn hoorders op het oog. Een goed voorbeeld zien we bij predikant C:

“Hoe ga je de angstreus te lijf? Met zijn eigen wapens? Wapenen we ons met een harnas, een harnas van onverdraagzaamheid, verbittering en wantrouwen? Kruipen we ongemerkt steeds meer in dat pantser, dat pantser dat onze bewegingsvrijheid belemmert?” (79-81)

De predikant begint de eerste twee vragen van zijn vragensalvo waarbij hij de hoorders aanspreekt, maar daarna wordt duidelijk dat evengoed hijzelf aangesproken wordt met deze vragen, als hij overschakelt naar ‘wij.’ Toch blijven deze vragen onverminderd ontregelend: Het ‘harnas’ waar mensen in kunnen zitten wordt aangekaart als destructief en belemmerend.

4.2.3 De naderende vraag en de anticiperende vraag

Een andere categorie vormt de naderende vraag (VN). Dit zijn vragen die de predikant gebruikt om gemeenschappelijke grond te zoeken met zijn hoorders. Hier moet weer gekeken worden naar predikant D, aangezien hij de VN verreweg het meest gebruikt.¹⁶⁸ Het zijn deze vragen die het minst ontregelend zijn. De ervaring van de hoorders wordt namelijk gereguleerd en vormgegeven. Predikant D vertelt bijvoorbeeld over het omgaan met beproevingen:

“Dat zijn van die dingen gemeente, die je soms moeilijk kunt hebben, he? Wij wennen liever aan zegeningen. We lopen liever met een mooie vouw in onze broek, dan gekreukeld te worden, en geperst, en geknakt. Maar zo gaat het hier wel. Het gaat niet van ongeluk naar geluk, maar van geluk naar ongeluk.” (101-104)

De VN gaat tegen het onafhankelijke van de ontregelaar in. Niet alleen wordt de ervaring van alle hoorders geüniformeerd, maar dat gebeurt evengoed met de ervaring van de predikant. De predikant maakt het zichzelf onmogelijk om zijn eigenheid te gebruiken, want zijn eigenheid laat hij opgaan in de hoorders. In het voorbeeld is er geen ruimte meer voor mensen die bijvoorbeeld het leven van ongeluk naar geluk zien gaan. Of die geluk in het ongeluk ervaren.

Er is echter een goed voorbeeld, eveneens bij predikant D, hoe er met een vraag ingespeeld kan worden op de hoorders, zonder uniformiteit ten koste van differentiatie. In het voorbeeld gebruikt hij daarvoor anticiperende vragen (VA).

“Daar zit deze vrouw, vol van verdriet. En dán, gemeente, dan valt me iets op. Misschien is het u ook opgevallen, wat gaat ze niet doen? Wat gaat ze niet doen? En wat gaat ze wel doen? Weet u wat ze niet gaat doen? Ze gaat de begrafenis van het kind niet regelen. Dat zou je verwachten, maar dat doet ze niet. (...) Ook maar weer even een streepje,

¹⁶⁸ Predikant E gebruikt wel dertien keer VN, terwijl Predikant B, C en E slechts ieder één VN gebruiken.

gemeente: Wat gebeurt hier? Ze gaat de begrafenis niet regelen. Je zou het zelfs zo mogen zeggen: Ze legt zich niet neer bij de dood.” (121-128)

De anticiperende vragen doen een voorschot op wat de predikant verwacht dat de hoorder zal denken, zonder dit te uniformeren. Er is namelijk nog steeds ruimte voor de hoorder om zich niet te herkennen in de anticiperende vraag: Er wordt slechts een voorstel gedaan. Het is deze anticiperende werking dat de predikant zichzelf scheidt van zijn hoorders. Precies die scheiding stelt hem in zijn eigenheid in staat om een ander perspectief (KAP) in te brengen in deze paragraaf. Dat zou hij niet gedaan kunnen hebben als hij een VN gebruikt had. Overigens wordt dit moment wel beperkt gebruikt, aangezien predikant D deze ervaring direct hierna inpast in de algemeen christelijke geloofsleer. Hij had dit moment nog sterker ontregelend kunnen maken door bijvoorbeeld meer momenten aan te wijzen in de perikoop waar iets onverwachts gebeurt.

4.3 Komedie

4.3.1 Raadselachtigheid

Ik begin het bespreken van de komedie bij de raadselachtigheid (KR). Hieronder vallen bijvoorbeeld paradoxen, maar ook daaraan gerelateerde statements die op zichzelf een bepaalde ‘eigen logica’ laten zien van het christelijk geloof.¹⁶⁹ Deze raadselachtigheid is daarmee functioneel eigen aan een preek: Alleen bij predikant B komen we deze niet tegen. Echter, de variatie binnen deze codering blijkt met name te liggen in de mate van intentie. Predikanten C en E tonen bijvoorbeeld merkbaar dat zij met intentie raadselachtige statements inzetten op sleutelmomenten in hun preek:

¹⁶⁹ Ekris, *Dialogo, dans en duel*, 228-31.

“Het kan heel kwetsbaar zijn om je zo open te stellen, zo zonder harnas waarmee je je veilig waant, maar het is tegelijk heel sterk. Ontwapenend. Je krijgt bewegingsvrijheid. Zoals David met zijn steentjes.” (97-100)

“Dat was een kinderlijk, maar tegelijk ook een heel volwassen geloof!” (17)

Deze uitlatingen tonen een bewuste raadselachtigheid, die het doel heeft bij de hoorder te blijven hangen.¹⁷⁰ Daartegenover staat raadselachtigheid die (vermoedelijk) niet met een hoge mate van intentie ontstaat. Veel hiervan ontspringt uit het gebruik van wat men aan zou kunnen duiden als ‘kerktaal’, bepaalde versteende uitdrukkingen. Bij predikant D komen we het beide tegen. Predikant D kan bijvoorbeeld met intentie raadselachtigheid inzetten:

“Ze heeft een soort geloof van Abraham: Tegen hoop op hoop, hopen. Tegen de dood in, hangen naar het leven.” (202-203)

Tegelijkertijd kan hij taal inzetten die voor gelovigen weliswaar bekend zou kunnen zijn, maar die op *face value* eigenlijk, zeker voor buitenstaanders, hun eigen raadselachtigheid bevatten:

“Je leeg bidden met het oog op jezelf. En je vol bidden met het oog op Gods beloften, op wie Hij is.” (235-236)

Echter, het vermoeden heerst dat deze kerktaal niet als raadselachtig bedoeld is, maar dat veronderstelt wordt dat de hoorders (ongeveer) weten wat er bedoeld wordt. Hierdoor ontstaat er wel een raadselachtig effect, maar niet met intentie. De raadselachtigheid vindt daardoor vooral plaats op het niveau dat er onduidelijkheid heerst wat er nu precies gezegd wordt, waardoor het gezegde in hoge mate aan de interpretatie van de hoorders wordt overgelaten. Het statement mist daarmee doelmatigheid. Van een ontregelaar mag echter verwacht worden dat hij raadselachtigheid niet gebruikt om de hoorders in verwarring te

¹⁷⁰ Het risico met deze doelgerichte uitspraken is dat men vervalt in platgeslagen oneliners, maar mijn inziens is daar geen sprake van hier. Of die vaststelling klopt bij deze preken is niet aan dit onderzoek om te stellen.

brengen, maar om hen in te wijden in een geheim. Anders gezegd: hij wil de ogen openen voor hoe het er daadwerkelijk aan toegaat in de wereld, en soms is alleen raadselspraak daarvoor toereikend. Zo blijkt het in de wereld van het geloof veiliger te zijn om je harnas af te leggen, en kan een kinderlijk geloof heel volwassen zijn. Van versteende uitdrukkingen en kerktaal bestaat echter het gevaar dat de predikant zelf niet helemaal duidelijk heeft wat het geheim daadwerkelijk inhoudt.

4.3.2 Dramatisering, beeldspraak en theatraliteit

Drie coderingen die veel met elkaar te maken hebben zijn beeldspraak (KB), dramatisering (KD) en theatraliteit (KT). Echter, van deze drie wordt met name de laatste weinig ingezet. Alleen predikanten C en E maken er merkbaar gebruik van. Predikant C preekt over David en Goliath, en houdt de preek lang een zakje met steentjes om zijn hals. Op een gegeven moment haalt hij de steentjes er uit en benoemt deze als mogelijkheden die zijn hoorders kunnen inzetten tegen de ‘angstreuzen’ waar zij mee te maken krijgen. (102-121) Predikant E begint en eindigt haar preek een (inmiddels overleden) gemeentelid uit een eerdere gemeente te introduceren, waarbij zij consequent de stem van deze vrouw nadoet en eigenlijk deze vrouw belichaamt. (3-16) Hiermee brengt zij de vrouw tot de verbeelding van de hoorders.

KB wordt algemener gebruikt, soms in samenwerking met KT. KB dient typisch ter ondersteuning en illustratie. KB wordt regelmatig ingezet om de Bijbelse werkelijkheid (DB) tot de verbeelding te brengen. Met name predikant C en D, die het Bijbelverhaal doorlopen maken hier – logischerwijs – veel gebruik van.

Anders is het met dramatisering (KD). Met KD bedoel ik momenten van amplificatie of problematisering.¹⁷¹ Het gaat daarbij om statements met een duidelijke emotionele kleuring. Deze statements blijken in de preken regelmatig performatief gebruikt te worden. De uitspraak heeft het effect dat de emotionele laag als het ware ‘gecanoniseerd’ wordt. In feite wordt daarmee differentiatie tegengegaan, omdat zowel hoorders als predikant geacht worden dezelfde gevoelservaring te hebben. De onafhankelijkheid van beiden wordt aangetast. In zekere mate is dit een gegeven met een toespraak: De spreker wil pathos inzetten om zijn punt duidelijk te maken aan de hoorders. Tegelijkertijd gaat het tegen de ontregelaar in om de onafhankelijkheid van zichzelf en hoorders belemmeren. Immers, enige onafhankelijkheid is nodig om differentiatie aan te kunnen brengen en op die manier te ontregelen. Het is daarom voor de ontregelaar belangrijk dat de kleuring enigszins herkenbaar is als afkomstig van de predikant zelf. Hiervoor is het nodig dat KD versterkend en ondersteunend gebruikt wordt. Als KD het enige ‘argument’ is dat aangedragen wordt om de hoorder te overtuigen, is het weinig overtuigend en te overheersend. Als er echter meerdere argumenten zijn en KD aangedragen wordt in een argumentatielijn, kan de hoorder beslissen of hij de emotionele kleuring aanneemt of niet. Dit doet Predikant A bijvoorbeeld, als hij (redelijke uitvoerig) uiteenzet waarom prediking een dwaasheid genoemd kan worden:

“Preken, de amusementswaarde daarvan staat niet zo hoog aangeschreven. Één van de problemen van preken, dat is dat een preek eigenlijk van alles en nog wat veronderstelt. De luisteraar moet geïnteresseerd zijn in Bijbeluitleg, de nodige voorkennis hebben, interesse in godsdienstige vragen wordt gevraagd. De prediker heeft enige bekwaamheid nodig, om niet te veel in herhaling te vallen en dingen enigszins boeiend te kunnen brengen. Er kan bij preken van alles en nog wat fout gaan. En dat gebeurt ook vaak.” (21-26)

¹⁷¹ In eerste instantie had ik deze code omschreven als problematisering. Problematisering bleek te negatief om deze code geschikt te omschrijven. Daarom heb ik gekozen voor de neutralere term van dramatisering.

Later in de preek kan hij dus zeggen:

“En daarom die wat rare vorm van de prediking. Waar een hele hoop mensen soms nauwelijks iets in horen.” (140-141)

Hij heeft reeds uitgelegd waarom hij deze emotionele kleuring geeft, waardoor de hoorder meerdere argumenten heeft om de stelling (‘prediking is raar’) te aanvaarden of te verwerpen. Als ik dit vergelijk met predikant D, wordt een andere aanpak duidelijk:

“De bekende dominee G. Boer heeft over Elia, de voorganger van Elisa, ook prachtige Bijbellezingen geschreven en hij zegt ergens ook bij zo’n soortgelijk gedeelte ook hele diepe woorden, diepe gedachte, hij zegt: ‘God oefent zijn kinderen, God oefent het geloof, daarin, dat zij niet te veel gewend raken aan zegeningen.’ Een diepe gedachte.” (93-96)

Predikant D citeert een, vermoedelijk, bekende, autoritaire stem binnen de gemeenschap. Bovendien omlijst hij deze quotatie met een duidelijk emotionele kleuring: het gaat om prachtige Bijbellezingen en diepe gedachten.¹⁷² Echter, het gebruik van pathos van deze predikant wordt niet aangevuld met verdere uitleg of verwijzingen. De hoorder moet dus op het gebruik van pathos alleen de inkleuring aanvaarden of verwerpen, waardoor de emotionele kleuring van de predikant onnodig dominant wordt.¹⁷³

4.3.3 Humor

Humor (KH) wordt slechts spaarzaam gebruikt in de preken. Het gebruik van humor is bovendien niet erg sterk: Zelden overstijgt KH het zinsniveau en de precieze functionele inzet is regelmatig moeilijk of niet aan te wijzen. De belangrijke ontregelende functie van KH om tragiek aan te wijzen of om machthebbers te ontmaskeren wordt geen enkele keer gebruikt

¹⁷² Predikant D bedoelt vermoedelijk preken als hij het heeft over Bijbellezingen.

¹⁷³ Dit effect wordt versterkt door het feit dat een predikant in de prediking in meer of mindere mate een machtspositie inneemt, zij het alleen vanwege het feit dat hij alleen het woord krijgt in de prediking.

door de predikanten. De keren dat KH functioneel wordt ingezet dient het eigenlijk altijd tot (zelf)spot.¹⁷⁴ De merkwaardigheid van het Bijbelverhaal wordt bijvoorbeeld uitgelicht, of een enkele keer wordt een eigen merkwaardigheid uitgelicht. Het meest succesvol ontregelende voorbeeld van gebruik van KH is predikant C die het Bijbelverhaal van David en Goliath samenvat als: “De angstreus wordt verslagen door een herdersjongen met een katapult.” (68-69) Deze korte samenvatting licht de merkwaardigheid van het Bijbelverhaal op, maar laat tegelijkertijd het probleem zien van het gebruik van KH door de predikanten. Vaak is het ambigue of de absurditeit van het Bijbelverhaal een absurditeit is die de hoorder zou moeten internaliseren, ook als deze apart in de oren klinkt, of juist een rareiteit is die de hoorder naast zich neer kan leggen. In veel gevallen speelt het gebruik van KH de tweede optie in de kaart.¹⁷⁵ De merkwaardigheid wordt op zo’n manier benoemd dat het Bijbelverhaal verder weggeduwd wordt van de beleefwereld van de hoorder, in plaats van deze (inclusief zijn rareiteiten) aan de hoorder te verbinden.

¹⁷⁴ Spot is hier niet bedoeld in de betekenis van blasfemie, maar in de betekenis dat het rareiteiten uitlicht.

¹⁷⁵ Overigens slaagt het genoemde voorbeeld van predikant C er wel in om de eerste optie vatbaar te maken, maar zoals gezegd is dit het meest succesvol ontregelende voorbeeld.

4.4 Differentiatie

4.4.1 Bijbelgebruik

In de preken zitten, zoals te verwachten valt, veel referenties naar de Bijbel (DB).¹⁷⁶ DB blijkt echter maar weinig ontregelend gebruikt te worden. Voor een ontregelend gebruik van de Bijbel is gepaste differentiatie nodig tussen de Bijbelse werkelijkheid en de werkelijkheid van de hoorders. Op die manier kan het anders-zijn van de Bijbel gebruikt worden om een claim te maken op het leven van de hoorders. Bij KH heb ik al aangetoond dat het anders-zijn van de Bijbel eerder wordt weggeduwd dan functioneel wordt ingezet. Bij DB blijkt dat dit anders-zijn eveneens niet ontregelend geoperationaliseerd wordt. Meestal kent DB een expliciterend/uitleggend karakter (DBE). Geregeld maakt DB deel uit van een bewijsvoering (DBB) of vormt het een culminatie (DBC).¹⁷⁷ Daarnaast krijgt DB een voorbeeldfunctie (DBV) voor hoe het in het geloofsleven zou moeten/kunnen gaan.¹⁷⁸ Dit blijkt echter een bevestigende, niet ontregelende inzet. Immers, de Bijbel wordt daarmee aan de kant van de hoorder geschaard. Waar DBV gebruikt wordt, lijken de figuren uit de Bijbel soms medegelovigen te worden van de hoorders. Het sterkst zie ik dit gebeuren bij predikant D. Naast DBE gebruikt deze predikant vaak DBV, waarbij de leefwereld van de Bijbel en de leefwereld van de hoorders samensmelten. Dit effect wordt versterkt doordat predikant D

¹⁷⁶ Het vele gebruik van DB maakte dat deze code niet toereikend was om de volledige strekking van het Bijbelgebruik in de preken te dekken. Zodoende heb ik in een latere ronde van coderingen DB onderverdeeld in verschillende subcoderingen.

¹⁷⁷ Met culminatie bedoel ik die keren dat DB het sluitstuk vormt van een betoog. DBC vormt daarmee het laatste woord wat hetgeen de predikant gezegd heeft autoriteit verleent.

¹⁷⁸ Men kan ook spreken van een verdubbeling: ‘Dit was al zo bij [bijbels figuur].’

regelmatig de lezing aanvult met zijn eigen voorstelling (KV) op zo'n manier dat dit nauw aansluit bij de leefwereld van de hoorders.¹⁷⁹ Regelmatig zet predikant D DBE in, om dit vervolgens direct toe te passen of te verifiëren bij de hoorders, waardoor slechts minimaal sprake is van een vertaalslag tussen deze leefwerelden. Zij vallen ongedifferentieerd samen. Dit wordt duidelijk uit het volgende voorbeeld:

“En we hebben samen gelezen waar een welgestelde vrouw is die hem een profetenkamer aanbiedt. Een vrouw van aanzien, hebben we samen ook gelezen, een welgestelde, rijke vrouw. Het mag ons gelijk wel opvallen, gemeente, dat de Heere natuurlijk ook rijken gebruikt in zijn Koninkrijk. Niet alleen armen. (...) En later in de Handelingen van de apostelen lees je dat Paulus en zijn medegenoten worden uitgenodigd door Lydia. Om bij haar in huis te komen. En zij dwong hen! Dat kan dus blijkbaar, dat er mensen zijn die hun hart en hun huis voor de dienst van de Heere openstellen. Hebt u ook zo'n huis? Dat als de Heere maar aanklopt dat hij welkom is. Al was het vanavond, of vannacht?” (32-43)

In dit voorbeeld blijkt dat zowel de welgestelde, Sunamitische vrouw uit 2 Koningen 4 als Lydia uit Handelingen deel uitmaken van het Koninkrijk van God, en dat zij daarmee regelrechte medegelovigen van de gelovige hoorders worden (en van elkaar). De toepassing wordt daarmee ook heel direct: De bereidheid van deze vrouwen wordt rechtstreeks van de hoorders gevraagd. Hoe deze bereidheid praktisch vorm zou moeten krijgen wordt niet aan de orde gesteld.

Dit gebeurt op een andere manier bij predikant E. In haar preek over Anna en ouder worden stelt zij Anna steeds tegenover de manier waarop ouder worden wordt gezien vanuit

¹⁷⁹ Judith Fathallah heeft onderzoek gedaan naar de manier waarop fanfiction het origineel beïnvloedt. Dit staat op het eerste gezicht ver af van een onderzoek naar de ontregelaar in prediking. Toch kent de paradoxale status van fanfiction gelijkenis met preken. Fanfiction bestaat in de paradox dat zij zowel voortbouwt en afhankelijk is van een canonicke tekst (in de breedste zin van het woord); de canonicke tekst is altijd het voorbeeld en de maatstaf, maar fanfiction past deze tekst ook aan en ontregelt deze bewust naar eigen verlangens. Het zou wellicht mogelijk zijn, zeker in gevallen zoals D hier met eigen voorstelling de tekst voortbouwt, om preken als een vorm van fanfiction te beschouwen, of in ieder geval de gelijkenissen te onderzoeken. Dit is bij mijn weten nog niet gebeurd. Judith Fathallah, *Fanfiction and the author: how fanfic changes popular cultural texts*, Transmedia (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2017), 200-204.

samenleving. De ouderdom van Anna vormt zo doorheen haar preek een alternatief tegenover de leefwereld van de hoorders, waar ouderen uitgerangeerd worden. Hier moet echter de opmerking bij geplaatst worden dat hier nog steeds niet per se de eigenheid van de Bijbelse wereld wordt uitgediept om een tegenover te vormen. Immers, predikant E begint en eindigt haar preek door te verwijzen naar een oud-gemeentelid in een vorige gemeente. Net zoals Anna een alternatief weerspiegelt, zo weerspiegelt dit oud-gemeentelid net zo goed het alternatief.¹⁸⁰

De Bijbelse werkelijkheid functioneert meer ontregelend bij predikant C, evenals bij predikant A. Bij beiden wordt de Bijbelse werkelijkheid gepresenteerd als een alternatief voor de leefwereld van de hoorders, waarbij het alternatief van de Bijbel te prefereren is. Predikant C preekt over David en Goliath, waardoor duidelijk wordt dat Goliath symbool staat voor reusachtige angst die mensen kunnen hebben, maar die door kleine steentjes geveld kan worden. Predikant A preekt over de dwaasheid van het Woord, waar gaandeweg duidelijk wordt dat deze dwaasheid eigen is aan het Evangelie zelf. Beiden ontmantelen zij vanuit de Bijbelse werkelijkheid een visie die zij als hedendaags vanzelfsprekend presenteren. Een verklaring hiervoor is dat deze beiden verhalen zich goed lenen hiervoor: Zowel de confrontatie van David en Goliath en Paulus die schrijft over de dwaasheid van de verkondiging zijn in zichzelf in de eerste plaats al ontregelend opgeschreven. Het ontregelende anders-zijn van het Bijbelgedeelte wordt overigens niet altijd benut: predikant D spreekt er geheel niet over dat Elisa zich uitstrekt over het dode kind, terwijl dit toch een hele aparte handeling is.

¹⁸⁰ Men zou kunnen zeggen dat het oud-gemeentelid dezelfde levenswijze belichaamt als Anna, in dat geval krijgt de Bijbelse werkelijkheid een actuele representant. Dit zou het gebruik van DB des te sterker en interessanter maken.

4.4.2 Eigenheid

Zoals met name Thompson beschrijft kan een predikant zijn eigenheid inzetten om te ontregelen. Juist de eigen ervaringen en eigen inzichten vormen een bron waaruit geput kan worden. Differentiatie tussen personen geeft de hoorders mogelijkheid om zich beter tot zichzelf te verhouden. De preken laten zien dat er redelijk wat variatie is in hoeverre de eigen persoon van de predikant (expliciet) ter sprake komt. We hebben reeds gezien dat predikant D zijn eigen observatie inbrengt terwijl hij anticipeert op de hoorders waardoor hij een zekere scheiding aanbrengt tussen hemzelf en de hoorders, wat tot een ontregelend moment leidt. Predikant E gebruikt ook duidelijk haar eigen persoon in haar prediking. Zo gebruikt ze eigen ervaringen, maar geeft ze ook aan dat het onderwerp van de preek haar aan het hart gaat. Bovendien is het een onderwerp dat voor haar niet irrelevant is: ik schat haar rond de 60 jaar oud. Tegelijkertijd weet ze wel opening te geven voor de hoorders om zich te herkennen in haar woorden: haar eigen ervaringen worden niet exclusief. Haar eigenheid met betrekking tot dit onderwerp zorgt er wel voor dat het onderwerp toegankelijk is voor een bepaalde groep: namelijk mensen die net als zijzelf persoonlijk te maken hebben met ouderdom op een betrekkelijke aanstondse tijdspanne. Het onderwerp wordt op die manier wel afgesloten voor een groep die niet direct persoonlijk met ouderdom te maken hebben. Als zij de persoonlijke ervaringen algemener toegankelijk had gemaakt, hadden hoorders van zowel de particulariteit als de generalisatie kunnen profiteren. De predikant kan dan bijvoorbeeld explicieter preken over een ervaring die iemand die ouder wordt heeft, namelijk verlieservaringen, maar deze verlieservaring eveneens verheffen tot het algemeen menselijk niveau. Een tiener kent op zijn manier net zo goed verlieservaringen namelijk.¹⁸¹

¹⁸¹ Van Ekris bepleit om in de voorbereiding van de preek op zoek te gaan naar één levensvraag die de hoorders herkennen. Als je die levensvraag gevonden hebt, dan heb je ook de sleutel tot je kindermoment in de

Deze exclusiviteit is een belangrijk gegeven waarvoor gewaakt moet worden als eigenheid van de predikant ingebracht wordt. We zien bijvoorbeeld bij predikant B dat dit een gevaar vormt. Binnen een betrekkelijk korte preek brengt hij in hoge frequentie zijn eigenheid in, maar hij weet dat nauwelijks toegankelijk te maken tot zijn hoorders. Het blijven zijn eigen ervaringen. Dit start onmiddellijk aan het begin van zijn preek. Hij begint zijn preek door te vertellen hoe hij in zijn werk als predikant bij zieken op bezoek gaat, een heel particuliere ervaring voor hemzelf die niet wordt ontsloten voor hoorders die geen predikant zijn. (1-13) Dit zien we overigens ook een klein moment gebeuren bij predikant D, als hij zijn hoorders aanspoort om bij mensen op bezoek te gaan om te zien wat voor stil verdriet er bij mensen thuis tevoorschijn komt. (66-69) Het zijn voornamelijk predikanten die in de positie zijn om deze ervaring (relatief makkelijk) op te doen. Op andere momenten weet predikant D echter zijn eigenheid toegankelijk te maken voor zijn hoorders, wat predikant B niet lukt. Om erachter te komen waarom dit niet lukt, wijs ik twee fragmenten uit:

“Ik doe dat [zieken bezoeken] in het licht van het Evangelie, in het licht van Jezus. Jezus die mensen beter maakt. Heer, maak mij beter. Daar wil ik het met jullie over hebben. In dat licht bezoek ik de zieken en vertellen zij mij het nodige.” (11-13)

“Ik heb moeten leren: het Evangelie is geen succesverhaal. Dat is het nooit. Het is niet zo: ‘Hocus pocus pilates pas’, en je kunt mensen genezen en je hebt succes. Dat is het helemaal niet. Het is anders. En daar wilde ik jullie in meenemen.” (33-37)

Uit deze twee fragmenten blijkt waarom de eigenheid van de predikant niet toegankelijk wordt voor zijn hoorders, en daarom hooguit minimaal toegankelijk of ontregelend kan zijn voor zijn hoorders. Hij stelt zich namelijk op als de leraar. Het is duidelijk dat de predikant kennis heeft opgedaan die hij deelt met de hoorders. Hij is in feite

liturgie, zo vertelt hij. De predikant moet dan slechts detecteren waar en hoe die levensvraag functioneert voor kinderlevens vandaag. Op deze manier kan de predikant voor verschillende leeftijden en groepen nagaan op welke manier de levensvraag hen raakt. Ekris, *Dialogo, dans en duel*, 255-56.

geen deel meer van het verhaal dat hij vertelt, want hij is al verder. Hij moet de hoorders een ervaring nog bijbrengen die hij zelf al voorbij is. Het verhaal dat hij vertelt is in die zin een afgesloten verhaal, waardoor zijn hoorders via dat verhaal geen toegang met de predikant kunnen hebben. Later in de preek wordt duidelijk dat hij wel het algemeen menselijke thema weet te benoemen (namelijk de onmacht met betrekking tot al dan niet genezen), maar dit thema wordt niet toegankelijk gemaakt voor de hoorders. Toch zou dat redelijk eenvoudig mogelijk zijn ('Misschien kent u die onmacht ook wel'). In plaats daarvan wordt de moeilijke en verwarrende relatie tot onmacht bij ziekte die gelovigen kunnen voelen wel belichaamt in de preek, maar vooral door de vele theologisch tegengestelde posities die de predikant inneemt doorheen zijn preek. Daardoor ontstaat slechts onduidelijkheid of God nu wel of geen genezing op het oog heeft, wat eigenlijk niet te maken heeft met de onmacht die hoorders ervaren.

Dit vormt een contrast met een verhaal dat predikant E deelt met eenzelfde intentie:

“Ik heb het altijd onthouden. En gedacht: dat geheim van die vrouw, daar moet ook ik naar blijven zoeken, ook als ik ouder, oud ben geworden.” (22-23)

In dit fragment wordt duidelijk dat predikant E nog steeds deel uitmaakt van het verhaal: zij is nog steeds aan het zoeken naar het geheim. Zij nodigt de hoorders uit om eveneens deel uit te maken van die zoektocht, maar het is voor haarzelf geen afgesloten verhaal, ook als ze misschien een stap verder is.

Tot slot is hier de interessante opmerking te plaatsen dat eigenheid in de preek niet alleen de hoorders, maar ook de predikant dwars kan zitten. Het gaat om momenten dat de predikant zelf ontregeld wordt, in plaats van te ontregelen. Overigens is het ontregelen van de eigenheid van de predikant geen obstakel op zichzelf. Thompson beschrijft juist dat de voorganger op zoek moet gaan naar waardoor zij ontregeld wordt, om op die manier op het spoor te komen wat er op het spel staat in de preek. Thompson doelt daarmee echter op de

voorbereiding, maar deze twee momenten ontstaan tijdens de preek. Predikant B kan bijvoorbeeld niet op de term Amber Alert komen tijdens zijn voorbeeld. (102-104) De predikant vermindert daardoor het (emotionele) momentum, aangezien hij relatief veel tijd besteed aan een term die niet direct van belang is. De aandacht voor de tragedie daarvoor raakt verschoven naar een trivialiteit. De eigenheid van predikant D komt ter sprake als hij de relativiteit van rijkdom wil illustreren:

“ Gisteren kwam er nog een broeder uit de gemeente in [plaatsnaam] even langs en die toonde een, en hij is best welgesteld denk ik, niets mis mee, maar hij toonde nog een fotootje van zijn kleinkind (...)” (114-116)

In dit voorbeeld is het goed om te noemen dat de genoemde broeder een welgestelde man is: Daarmee wordt immers het contrast duidelijk dat rijkdom slechts relatief van waarde is terwijl zijn kleinkind ernstig ziek is. Echter, door de video-opname wordt duidelijk dat het tussenzinnetje ‘niets mis mee’ met een bepaalde schaamte wordt uitgesproken. Het gaat in feite om een verontschuldiging. Eerder in de preek heeft D interessant genoeg een pleidooi gehouden voor rijken, die net zo goed deel uitmaken van het Koninkrijk van God als armen. (33-42) Hier blijkt dat dat pleidooi net zo goed voor zichzelf bedoeld was. De reden is onbekend, maar hij lijkt zelf enige gêne te bezitten om over andermans rijkdom te spreken, waardoor hij op dit moment zijn eigen voorbeeld relativeert en daardoor in kracht doet verminderen. De vraag is, zeker in gesprek met Thompson, of deze momenten van plotselinge ontregeling van de predikant zelf ontregelend vruchtbaar gemaakt zouden kunnen zijn. Dit vraagt een grote mate van improvisatie en vertrouwdheid met zijn materiaal van de predikant om dit goed met elkaar te kunnen verbinden.

5: Conclusie

5.1 Samenvatting

In deze masterthesis heb ik onderzoek gedaan naar de rol van de ontregelaar die de predikant op zich neemt in de prediking. Ik heb deze rol geïntroduceerd, het belang van deze rol gemotiveerd en een eerste aanzet tot een beschrijving van deze rol gedaan. Dat heb ik gedaan met behulp van vier hedendaagse homiletische auteurs: Altena, Campbell en Cilliers en Thompson. Het ontregelende dat deze auteurs benoemen heb ik geoperationaliseerd tot een heuristisch frame. Dit gebeurt door te grijpen naar verschillende retorische kenmerken, waarbinnen ik de drie retorische mogelijkheden met de meeste ontregelende potentie heb geduid, namelijk het gebruik van vragen, van komedie en van differentiatie. Bij vijf preken uit de praktijk heb ik dit heuristisch frame toegepast om te zien of en in hoeverre de ontregelaar daarin voorkomt.

De preek kan niet zonder de ontregelaar. Het Evangelie is in essentie ontregelend. De ontregelaar zet de zaken op scherp, waardoor duidelijk wordt wat er op het spel staat. In zekere zin is het juist de ontregelaar die het waarom van de prediking belichaamt, omdat duidelijk wordt wat er verloren gaat als deze specifieke boodschap niet verkondigd wordt. Door te ontregelen krijgt de predikant meer instrumenten om zijn doel met de prediking te bewerkstelligen.

De ontregelaar, zo heb ik eerder in mijn onderzoek geconcludeerd, moet met name binnen prediking van de orthodoxe profielen van de PKN een plek krijgen, aangezien het daar is dat de preek het Woord vormt dat op ons toekomt van buiten ons af. De gereformeerd-orthodoxe theologie wordt gekenmerkt door verschillende paradoxen. Enerzijds is God kenbaar door de Bijbel, maar anderzijds zijn mensen van hem vervreemd en moet hij inbreken

in de menselijke wereld. Christenen zijn zondaars, maar gerechtvaardigd door het geloof. Het geloof is volkomen, en toch is er steeds roep tot bekering. Daarmee bestaat de orthodoxe theologie in een spanningsveld; dat spanningsveld kan de ontregelaar betreden en gebruiken. Dat spanningsveld vraagt om de rol van de ontregelaar.

5.2 Aanbevelingen voor verder onderzoek

Aanbevelingen voor verder onderzoek hebben veelal te maken met beperkingen die het huidige onderzoek opgelegd heeft. Een eerste beperking van dit onderzoek zit in de focus op retorische kenmerken. Mijn methode is namelijk vooral toepasbaar op los zinsniveau dan wel alineaniveau, maar daardoor blijven grote patronen die de preek overkoepelen moeilijker te herkennen, al heb ik die wel in het oog proberen te houden. Een andere methode zou echter geschikter zijn om grotere verbanden te herkennen op preekniveau. Een andere beperking is dat ik geen onderzoek heb gedaan naar de hoorders. Om de volle omvang van de ontregelende werking van de prediking op de hoorders te kunnen onderzoeken zou men een studie moeten maken waarin de verwachtingen en reacties van hoorders worden meegenomen. Een volgende beperking is de omvang: Ik heb mij gericht op een kwalitatief onderzoek. Ik heb daarin een beschrijving gemaakt van de ontregelaar en de praktijk daaraan getoetst. Een kwantitatief onderzoek waar een grotere onderzoekspopulatie aan mijn beschrijving wordt getoetst zou meer licht werpen op de vraag in hoeverre de ontregelaar in de praktijk voorkomt. Tenslotte zou het denkbaar zijn om meer auteurs te betrekken in het gesprek over de ontregelaar. Ik heb mij tot een viertal auteurs beperkt, maar er zijn meer denkbaar waarbij van dit onderzoek verschillende invalshoeken mogelijk zijn. Een interessante partner die ik al kort betrokken heb, is het gesprek over profetische prediking en in hoeverre die gelijkenissen dan wel verschillen toont met de ontregelaar. Men kan hierbij denken aan Brueggeman of aan Van

Ekris. De ontregelaar blijft van grote betekenis, en het zou goed zijn hier verder onderzoek naar te doen.

5.3 Bevindingen

Een eerste resultaat van dit onderzoek is de rol van de ontregelaar die ik beschreven heb. Deze rol functioneert met name om ruimte te creëren: de Geest moet in kunnen breken in eredienst om tot een nieuw verstaan te leiden. De ontregelaar heeft die ruimte voor de Geest op het oog. Hoewel er momenten zijn dat de potentie aangeboord wordt, moet ik bevinden dat de volle potentie van de ontregelaar niet bereikt wordt in de onderzochte preken. Bovenal is aangetoond dat het gebruik maken van retorische middelen met verhoogde ontregelende potentie niet genoeg is, daar zij niet altijd ontregelend gebruikt worden.

Zo heb ik aangetoond dat de vraag een ontregelende werking heeft, maar een vraag kan evengoed gebruikt worden om de ontregelende werking teniet te doen. De vraag blijkt met name ontregelend te zijn als aan de voorwaarden voldaan wordt dat ofwel het (veronderstelde) antwoord niet al te duidelijk is, ofwel als de hoorder enige mate van scheiding weet te houden van zijn hoorders.

Komedie wordt wel ingezet, maar blijkt betrekkelijk weinig met intentie te worden gebruikt.¹⁸² Dit komt het functionele van de komedie niet ten goede, omdat het regelmatig niet boven het zinsniveau uitstijgt. De momenten dat komedie met hogere intentie ingezet wordt, blijkt dat dit een goede aanvulling vormt waardoor het gesprokene bijval krijgt van

¹⁸² Toen ik de predikanten mijn bevindingen aanbood kreeg ik als reactie dat de predikant inderdaad herkende dat hij zelf humor met name als zelfspot of om de merkwaardigheid van de Bijbel aan te duiden. Hij vond het een interessante mogelijkheid dat dit de hoorder en de Bijbel uit elkaar weg kon duwen. Dit was de enige reactie die ik terug kreeg van de predikanten.

minder verbale communicatievormen. Dit versterkt de boodschap. Predikanten zouden hier minder angstig hoeven zijn om conventies aan te spreken dan wel met voeten te treden.

Differentiatie blijkt er weinig te zijn in de preken. De verscheidenheid in hoorders wordt zelden tot niet geadresseerd, of functioneel ingezet. De hoorders worden aangesproken als één uniforme groep. Voor die uniforme groep wordt het geloof als vanzelfsprekend ervaren, zo lijkt. Eigenheid kan functioneel in worden gezet, maar de voorwaarde daarvoor is wel dat de predikant deel neemt aan het proces waar hij de hoorders in mee wil nemen. Daarvoor moeten predikanten bij zichzelf nagaan wat voor hen ontregelend is, en dat durven opzoeken in hun prediking. Bijbelgebruik blijkt ontregelend te werken, maar vooral als het bepreekte Bijbelgedeelte van zichzelf ontregelend is. Evengoed blijft het Bijbelgebruik vaak beperkt tot uitlegging of voorbeeld, waardoor de Bijbelse figuren gereduceerd worden tot medegelovigen. In het Bijbelgebruik moet differentiatie opgezocht worden om de volle ontregelende werking te kunnen benutten.

In de praktijk blijkt er variatie te zitten in hoeverre de preek ontregelend genoemd kan worden. De vraag blijft in hoeverre de predikanten bewust ontregelend actief zijn in hun preken. Soms is iemand ontregelend zonder al te veel intentie, terwijl het evengoed gebeurt dat een predikant ontregelend probeert te zijn, maar dat dit niet goed lukt. Zo kan het gebeuren dat een predikant op zinsniveau ontregelend is, maar deze ontregeling direct probeert te sussen en in te passen in het grotere geheel. Hieronder zit wellicht de misvatting dat de ontregelaar alleen *challenge* kan zijn, terwijl de predikant ook *comfort* wil bieden. Echter, *comfort* en *challenge* zijn geen concurrenten of alternatieven, maar bestaan in een spanningsveld. Daarbinnen beweegt de preek zich. Bovendien, een *comfort* kan ook een *challenge* vormen en andersom. Dat een preek ontregelend is, wil niet zeggen dat hij

aanstootgevend is. De ontregelaar dient juist zowel het Evangelie als de gemeenschap om nieuwe ruimte te zoeken.

Bibliografie

- Altena, Bert. *Wolken gaan voorbij: een homiletisch onderzoek naar mogelijkheden voor de preek in een postmodern klimaat*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2003.
- Andeweg, Bas, en Jaap de Jong. 'All's well that ends well: The problem of peroratio in ministerial speeches'. In *Rhetorical aspects of discourse in present-day society*, onder redactie van Lotte Dam, Lise-Lotte Holmgreen, en Jeanne Strunck, 31-50. Cambridge: Cambridge Scholars, 2008.
- Braet, A. *Retorische kritiek: hoe beoordeel je overtuigingskracht?* Den Haag: Sdu Uitgevers, 2012.
- Brueggemann, Walter. *The prophetic imagination*. 2nd ed. Minneapolis, MN: Fortress Press, 2001.
- Buckley, Michael J. *What do you seek? the questions of Jesus as challenge and promise*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2016.
- Campbell, Charles L., en Johan Cilliers. *Preaching fools: the Gospel as a rhetoric of folly*. Waco, Tex: Baylor University Press, 2012.
- Dekker, Willem Maarten. *Provocatie: over de zin van God en geloof*. Heerenveen: Groen, 2012.
- Dingemans, Gijsbert D. *Als hoorder onder de hoorders*. Handboek Praktische theologie / red.: G. D. J. Dingemans. Kampen: Kok, 1991.
- Ekris, C. M. A. van. *Making See: A Grounded Theory on the Prophetic Dimension in Preaching*. Homiletische Perspektieven/Homiletic Perspectives, Band 10. Wien Zürich: Lit, 2018.
- Ekris, C.M.A. van. *Dialogo, dans en duel*. Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers, 2022.
- Ekris, Kees van. *Moderne profeten*. Tweede druk. Amersfoort: Brandaan, 2022.
- Engel, Evelien, en Jaap de Jong. 'Speeches schrijven op muzikaliteit: Haagse speechschrijvers over rhythm and blues in departementale toespraken'. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 43, nr. 3 (1 september 2015).
<https://doi.org/10.5117/2015.043.003.257>.
- Fathallah, Judith. *Fanfiction and the author: how fanfic changes popular cultural texts*. Transmedia. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2017.
- Grice, H.P. 'Logica en gesprek'. In *Studies over taalhandelingen*, onder redactie van Frans H. van Eemeren en J. L. Austin, 235-55. Meppel Amsterdam: Boom, 1981.
- Heap, Shaun Hargreaves, en Yanis Varoufakis. *Game Theory: A Critical Introduction*. London: Routledge, 1995.
- Jong, Jaap De. 'Stekkers, Geweren en Stropdassen: Theatrale effecten in toespraken', 2014.
- Jonker, Peter. *Preaching in pictures: using images for sermons that connect*. The artistry of preaching series. Nashville: Abingdon Press, 2015.
- Kjeldsen, Jens E., Amos Kiewe, Marie Lund, en Jette Barnholdt Hansen. *Speechwriting in theory and practice*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2019.
- Lanham, Richard A. *A Handlist of Rhetorical Terms: A Guide for Students of English Literature*. 2. ed. Berkeley, Calif.: Univ. of California Press, 1991.
- Leede, Bert de, en Ciska Stark. *Ontvouwden: protestantse prediking in de praktijk*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2017.

- . ‘Protestantse preken in hun kracht en zwakheid: Een quickscan’. *NTT Journal for Theology and the Study of Religion*,. Amsterdam University Press, 2013.
- Meulen, H.C. van der. *De dwaasheid van de prediking: over de prediker als wijze dwaas*. Utrecht: Eburon, 2021.
- Mok, Daniël. *Een wijze uit het westen beschouwingen over Rudolf Otto & het heilige*. Amsterdam: Abraxas, 2011.
- Stoorvogel, Henk. ‘Moving sermons: studies into the persuasive effects of preaching’. PhD, University of Twente, 2019. <https://doi.org/10.3990/1.9789043532419>.
- Swinton, John, en Harriet Mowatt. *Practical Theology and Qualitative Research*. 2., rev. Ed. London: SCM, 2016.
- Thibodeau, Paul H., en Lera Boroditsky. ‘Natural Language Metaphors Covertly Influence Reasoning’. Onder redactie van Attila Szolnoki. *PLoS ONE* 8, nr. 1 (2 januari 2013): 1-7.
- Thompson, Lisa L. *Ingenuity: Preaching as an outsider*. Nashville: Abingdon Press, 2018.

Bijlage 1: Preek van predikant A

1 Gemeente van onze Heere Jezus Christus,
2

3 'Het heeft Gode behaagd door de dwaasheid van de prediking zalig te maken hen die
4 geloven.'

5 Naar aanleiding van die tekst van Paulus wil ik u wijzen op drie rare dingen. Allereerst
6 de rare vorm van de prediking. In de tweede plaats de rare inhoud van de prediking. En in de
7 derde plaats het rare resultaat van de prediking. De rare vorm, de rare inhoud en het rare
8 resultaat.
9

10 Allereerst de rare vorm. De apostel Paulus maakt het evangelie bekend door middel
11 van de prediking. Overal in synagogen, in de eerste plaats, ging hij langs om daar Jezus
12 Christus via preken bekend te maken.
13

14 Ik weet niet waar u aan denkt bij het woord preken? Ik hoop dat het iets positiefs is.
15 Maar het woord preken, in de Nederlandse taal voor veel mensen een wat negatieve klank.
16 Als iemand spreekt met een preektoon, dat wil zeggen dat hij een beetje saai, eentonig
17 spreekt. Als iemand een hele préék gaat afsteken, dat betekent dat ie met een langdradig
18 verhaal bezig is. Als iemand een ander corrigeert met nog een hele preek erbij, dat wil zeggen
19 dat hij moralistisch, zedeprekerig anderen de maat aan het nemen is.
20

21 Preken, de amusementswaarde daarvan staat niet zo hoog aangeschreven. Één van de
22 problemen van preken, dat is dat een preek eigenlijk van alles en nog wat veronderstelt. De
23 luisteraar moet geïnteresseerd zijn in Bijbeluitleg, de nodige voorkennis hebben, interesse in
24 godsdienstige vragen wordt gevraagd. De prediker heeft enige bekwaamheid nodig, om niet te
25 veel in herhaling te vallen en dingen enigszins boeiend te kunnen brengen. Er kan bij preken
26 van alles en nog wat fout gaan. En dat gebeurt ook vaak.
27

28 In de rooms-katholieke kerk, daar is de prediking in de loop der eeuwen eigenlijk
29 steeds korter en steeds oppervlakkiger geworden, en ook niet diepgravender zou je kunnen
30 zeggen. Eigenlijk is het zo begonnen met de prediking als het hart van de eredienst, in de
31 Rooms-Katholieke kerk wordt dat meestal niet meer zo ervaren. Daar zal men eerder de
32 communie, het Avondmaal zouden wij zeggen, dat zal men eerder als het centrum van de
33 eredienst zien. Mooie gewaden, mooie kerken, wierook, er valt wat te ruiken, er valt wat te
34 zien. Maar te horen is niet het allerbelangrijkste.
35

36 En ook in de protestantse kerken gaat het allemaal niet van een leien dakje. In het
37 verleden niet en in het heden niet. Laten we eerlijk zijn, een groot deel van de mensen vindt
38 het gewoon niet interessant om op zondagmorgen naar een preek te gaan zitten luisteren.
39 Vandaar dat het in protestantse kerken een oud verschijnsel is, dat de meerderheid van de
40 leden op zondagmorgen niet op komt dagen. Zouden hier in [plaatsnaam] een keer op
41 zondagmorgen alle leden naar de kerk komen, dan moeten we rond de 500, 600 mensen
42 wegsturen, omdat de kerk al propvol zit. Maar goed, dat risico doet zich niet gauw voor. Maar

43 dat is wel typerend voor een hoop protestantse kerken. Volle kerken, dat is eerder
44 uitzondering dan regel.

45
46 Vandaar dat een oude neiging is om kerkdiensten aantrekkelijker te maken. In de tijd
47 van de 17^e eeuw begonnen ze daar ook al mee, in de tijd van de Reformatie al. Toen stond
48 geleerdheid hoog hoog aangeschreven, toen hielden predikanten preken met 30 verschillende
49 punten. Bekend is een preek over Zacheüs, met drie punten: Zacheüs onder de boom, Zacheüs
50 in de boom en Zacheüs uit de boom. Dat is nog niet superorigineel, maar die drie punten
51 waren ook weer onderverdeeld: onder de boom, daar ging het over de grond waarop, de boom
52 waarbij en de mensen met wie Zacheüs daar stond. In de boom, daar ging het om de reden
53 waarom, het doel waartoe en de stemming waarin Zacheüs in die boom zat. En uit de boom
54 was Zacheüs verlaagd en toch verhoogd, hij was veracht en luid geprezen en hij was bedroefd
55 en nochtans blijde. Dat vind ik toch wel een heel stuk creativiteit als je zo je preek weet onder
56 te verdelen.

57
58 Er werden vroeger ter lering en vermaak preken gehouden, waarin de letter 'a' of de
59 letter 'o' niet voorkwam. En iedereen zat natuurlijk uiterst gespannen te kijken: Houdt hij het
60 vol? Er was aandacht voor de preektoon. Soms heel donderend, vol vuur en kracht met
61 enorme uithalen. Sommige predikanten gingen op heel hoge toon, heel monotoon zinnen
62 uitspreken. U hebt dat misschien wel eens gehoord. Het is heel apart. Het is heel moeilijk om
63 als de adem uit je borst loopt, om ondertussen op precies dezelfde toonhoogte te blijven
64 spreken. U zou het onder de douche eens moeten proberen, dat houdt je nauwelijks een minuut
65 vol, dus een predikant die dat tien minuten volhoudt, dat is echt een prestatie van vanjewelste.

66
67 Ook in onze tijd staat preken, wel ter discussie. Is dat nog wel van deze tijd? Wij zijn
68 heel visueel ingesteld. Wij leven in een beeldcultuur. Wij willen plaatjes zien, beelden. Het
69 oog is belangrijker dan het oor. Het ene oor in en het andere oor uit, dat kan bij dingen die je
70 hoort. Ene oog in, andere oog uit, dat gaat moeilijker. Een beeld zet zich veel meer vast in je
71 gedachten. En vandaar dat er heel veel visueels gebeurt. Wij leven in een tijd van mobieltjes,
72 van massamedia, heel veel beelden komen op ons af. En dat roept nog wel eens de vraag op:
73 Red je het nog wel met puur preken, puur praten, alleen woorden?

74
75 Nou, die vraag is ook weer niet helemaal nieuw. Paulus kreeg die vraag ook al. Zeker
76 Paulus, want hij was werkzaam in Korinthe. En u moet weten, we kennen allemaal de
77 Olympische spelen, en dat was dan voornamelijk op lichamelijk gebied, speerwerpen,
78 hardlopen enzo. Je had daar in die tijd de Korinthische spelen. En op die Korinthische spelen,
79 dat was meer wat voor de geest, dan ging het om voordracht, retorica, welsprekend, spreken
80 met grote overtuigingskracht met prachtige woordkeuze, meeslepend en geestdriftig je
81 publiek meenemen en overtuigen, of soms ontroeren, en dan als het goed was weer vrolijk
82 laten lachen. Dat alles begeleid door klarinetten, trompetten, hobo's, dans, toneel. Uit heel de
83 Griekse wereld kwam het neusje van de zalm op dat gebied naar de Korinthische spelen in
84 Korinthe laten zien wat ze konden. Massa's toeschouwers iedere paar jaar.

85
86 En dan komt Paulus daar in Korinthe aanzetten. Qua persoon, ja je hebt soms mensen
87 die een hoop uitstralen, dat had Paulus niet zo. Maakt een wat verlegen indruk. Komt een heel
88 lang en moeilijk verhaal over een blijde boodschap, zegt hij. Paulus zegt later ook dat hij niet
89 zo'n boeiende prediker was. Hij had een collega, Apollos, dat was echt een kanselredenaar,
90 daar smulden mensen van, die kon het eigenlijk veel beter dan Paulus. Toen Paulus aan het

91 preken was, toen gebeurde het ook een keer dat er iemand in slaap viel en uit het raam viel.
 92 Nou, als er luisteraars zitten weg te dommelen tijdens een preek, is geen goed teken. Dan
 93 komt ook de vraag op: Zou Paulus ook zijn boodschap niet eens in een wat andere vorm
 94 moeten gaan proberen aan de man te brengen? Waarom nou per sé vasthouden aan zo'n rare
 95 vorm als de prediking?

96
 97 Nou, Paulus heeft die wel vragen gehad en dan komt hij met een verdediging: Hij zegt
 98 heel bewust: 'ik kom niet met voortreffelijkheid van woorden, ik kom niet met overtuigende
 99 woorden van menselijke wijsheid'. Ik ga het niet in hele mooie vormen gieten. Nee, gewoon,
 100 verkondiging van Christus, 'ik wil onder u niets anders weten dan Jezus Christus, en die
 101 gekruisigd.'

102
 103 Is dat nou een beetje conservatisme van Paulus, of eigenwijsheid, dat hij zich niet wil
 104 aanpassen? Nee, dat heeft te maken met de roeping van Paulus. Hij zegt: 'Christus heeft mij
 105 geroepen om het evangelie te verkondigen, en ik doe dat niet met helemaal opgesmukt, ik
 106 kom met hele gewone preken.' 'Want, het heeft Gode behaagd om door de dwaasheid, die rare
 107 vorm van de prediking hen te redden die geloven.' Prediking is niet zo maar een willekeurige
 108 vorm. Nee, het is begin van het geloof. 'het geloof is uit het gehoor, en het gehoor door het
 109 Woord van God'. Geloof, dat gaat niet doordat je dingen ziet. Maar het ontstaat doordat je
 110 dingen hoort. Het grote gebod aan Israël: Hoor Israel. Hoor, luister, naar de Here God. Je kunt
 111 op deze wereld soms wel iets van God zien. Je kunt hele mooie natuur zien, je kunt soms een
 112 kerk zien met enthousiasme erin, je ziet soms in het volk Israel dat God bijzondere dingen
 113 doet. Er valt soms best wat te zien, maar er valt ook een hoop niet te zien. Wie kan nou een
 114 ander ervan overtuigen dat God deze wereld bestuurt? Dat roept toch heel veel vragen op.
 115 Maar je kunt het wel horen, het Evangelie dat God ons telkens doet horen. Als God zich op
 116 een gegeven moment openbaart, bij de Sinai, donder en bliksem, indrukwekkende dingen, de
 117 tien geboden, dan kijken ze nog eens een keer rond met zijn allen en dan zeggen ze: Ja, er was
 118 eigenlijk alleen een stem, er was alleen maar iets te horen.

119
 120 Dus die rare vorm van de preek, met al zijn saaiheid en veronderstellingen die de
 121 hoorder soms niet heeft, met alle moeite die je moet doen om dat te begrijpen en erdoor
 122 geïnspireerd te zijn, dat is niet iets waar Paulus zelf ooit voor gekozen heeft, en waar hij nu
 123 vastgeroest aan vast houdt. Nee, het heeft Gode zo behaagd. Om het op die manier aan te
 124 pakken, om zo ons hart te zoeken, om zo beslag te leggen op ons leven. Waarom die manier?
 125 Dat is jammer, dat staat er niet bij. Er is wel heel vaak gedacht in de kerk: Het grootste
 126 probleem voor ons mensen tegenover God, is dat wij eigenlijk diep in ons hart God niet
 127 helemaal vertrouwen. Dat we ergens denken: Gunt hij het ons nou echt wel dat we volkomen
 128 vrede mogen hebben, en volkomen vreugde? Ik weet niet of u dat gevoel ook wel kent: Soms
 129 kun je wel eens intens gelukkig zijn, bepaalde perioden in je leven dat je denkt: Waar heb ik
 130 het aan verdiend? En dan kan haast de gedachte bij je naar boven komen: Gunt God dit wel?
 131 Of gaat hij het weer van me afnemen? Eigenlijk zoals het in het paradijs begon. De Heere
 132 God zegt tegen Adam en Eva: 'blijf van die boom af, want het zal je slecht vergaan als je daar
 133 aan komt'. De duivel zegt: 'eet gerust van die boom, en het zal je goed gaan'. En Adam en Eva
 134 vertrouwen de duivel meer, dat die ze meer geluk gunt en ze wantrouwen God.

135
 136 En nou heeft God tegen Paulus gezegd: 'ga Mijn woord verkondigen'. Het is haast
 137 alsof je als mens een tweede kans krijgt. Er gebeurt opnieuw, wat er in het paradijs al
 138 gebeurde. God spreekt je aan zegt: Ik ben echt goed voor je, ik wil jouw blijdschap, jouw

139 geluk, ik wil jou een geweldige toekomst geven. Vertrouwen. Dat is eigenlijk wat er in het
 140 woord van God, in de verkondiging gebeurt. En daarom die wat rare vorm van de prediking.
 141 Waar een hele hoop mensen soms nauwelijks iets in horen, en toch: God vraagt het aan u:
 142 Vertrouw mij. Ik ben goed, ik heb het allerbeste met je voor.

143
 144 Het tweede punt, de rare inhoud van de prediking. Wat is die rare inhoud? Dat zegt
 145 Paulus in 1 Korinthe 2: 'Jezus Christus, en die gekruisigd.' Hij is gekruisigd als verzoening
 146 voor onze zonden.

147
 148 Dat klinkt eigenlijk zo ontzettend bekend voor ons, dat is eigenlijk zo
 149 vanzelfsprekend. Ik hoop ook eigenlijk dat het zo is voor u, dat het als een paal boven water
 150 staat. Dat dat iets is waarvan u denkt: Dat is zo. Toch waarschuwt Paulus er ook voor in dit
 151 gedeelte: Het kruis is een ergernis voor Joden en een aanstoot voor Grieken, voor niet-Joden.
 152 Bij iedereen werkt het een beetje tegen het gevoel in.

153
 154 Weet u wat misschien de alleroudste afbeelding is die wij hebben van Christus? Dat is
 155 een spotprentje, dat ze in Rome gevonden hebben, een soort graffiti ingekrast in een steen.
 156 Dat deden ze toen ook al. Op die afbeelding, daar staat een man op, die aan het bidden is. En
 157 hij kijkt de kant op van een andere man, die aan een kruis hangt. En die man aan het kruis, die
 158 heeft geen gewoon hoofd, maar het hoofd van een ezel. En daaronder staat geschreven:
 159 'Alexamenos aanbidt zijn God.' Wie die Alexamenos is, dat weten we niet, maar hij zal
 160 ongetwijfeld christen zijn geweest, en iemand heeft op die manier zijn geloof bespot. Alsof hij
 161 een God aanbidt, die als een ezel aan een kruis hangt. Dat is wat Paulus hier beschrijft: het
 162 Evangelie is een dwaasheid.

163
 164 Paulus verkondigt een gekruisigde Heiland. Waarom zegt Paulus niet van: 'ik kom
 165 jullie een boodschap verkondigen in naam van de opgestane Heer en Heiland. Ik kom jullie
 166 brengen de grote overwinster, Jezus Christus.' Dat is wat steviger. Dat maakt misschien wel
 167 wat meer indruk. Dan kan je kiezen voor de winnende partij. Maar dat zegt Paulus niet. Jezus
 168 Christus, en die gekruisigd.

169
 170 Waarom niet de Opgestane verkondigen? Omdat de overwinning van Christus nog
 171 nauwelijks zichtbaar is op onze wereld. Omdat er in uw en mijn leven tegenslag is, verdriet,
 172 tranen, zorgen. Herinneringen die u misschien liever kwijt zou willen zijn, maar die zich u
 173 opbrengen. Jezus is absoluut bij ons en hij gaat met ons mee, 'Ga met God en Hij zal met je
 174 zijn' Maar hij gaat niet mee met ons als de grote Overwinnaar, Hij gaat mee als de
 175 gekruisigde God. Hij, Die geworsteld heeft in Gethsemané. Hij, Die als een worm over de
 176 grond kroop. Hij is bij ons, in heel ons leven, in voorspoed en tegenspoed, in leven en sterven.

177
 178 Maar hij is dus niet de God die onze problemen allemaal oplost, die op het beslissende
 179 moment in je leven de zaken zo even uit handen neemt als jij het niet meer aankunt doet hij
 180 het voor jou. Een God die jou voortdurend in de watten legt en een heel comfortabel leven
 181 geeft. In Christus hebben wij een lijdende God, die zelfs nog aan ons vraagt een kruis op te
 182 nemen en achter hem aan willen gaan. Dat vroeg Christus aan die discipelen, die dachten:
 183 Binnenkort zijn wij minister in dat nieuwe Koninkrijk. Het is heel anders gelopen, de meeste
 184 discipelen zijn uiteindelijk door geweld, als martelaar gestorven.

185

186 Jezus Christus, en Die gekruisigd. Dat is dus een God, Die haaks staat op wat wij
 187 graag willen. Een God Die ons niet lijdt van overwinning naar overwinning, van
 188 gebedsverhoring naar gebedsverhoring, maar een God Die ook met ons af en toe door de
 189 diepte gaat. Een God, Die helemaal Zijn eigen plan trekt. Een God, Die wij niet kunnen
 190 begrijpen. Een lijdende God, Die het lijden bij ons vaak niet van ons afneemt, maar in dat
 191 lijden aanwezig is, je overeind houdt. Soms zo afwezig lijkt, dat je het op het moment zelf
 192 vaak nog geneens merkt, dat Hij nabij is. Alleen toch, dat is zijn belofte, achteraf zeg je dan
 193 toch weer: 'U hebt me er toch doorheen geholpen. U was er toch bij.'

194
 195 Die God, Die zo weinig doet wat wij willen. Die zich niet laat sturen door onze
 196 gebeden, soms wel, maar ook zo vaak niet. Die God, Die ons soms zo ontzettend diep laat
 197 buigen voor Hem. Die God, Die Zich soms pas vinden als we echt geen enkele andere kant
 198 meer op kunnen.

199
 200 Die God die de verachting, de ergernis, van mensen oproept. Freud zei: je hebt een
 201 vadercomplex, als je in die God gelooft. Die God met een ezelskop. Die geen gedaante had,
 202 die wij begeerden. Die God, Die je met allerlei vragen laat zitten. Daarin geloven wij.

203
 204 Hij is gekruisigd. Hij heeft onze ziekten op zich genomen, ook al moeten wij soms nog
 205 aan ziekten lijden. Hij heeft de dood overwonnen, ook al moeten wij nog een keer sterven, als
 206 Jezus niet snel nog een keer terugkomt. Hij is de Overwinnaar, hoe dan ook.

207
 208 Waarom zou je die God dienen? Omdat al tegen Israel wordt gezegd, Hij is de enige.
 209 Er valt niets te kiezen. Hij is de Schepper van hemel en aarde. Hij heeft u en mij gemaakt. Hij
 210 is de eeuwige. Over uw toekomst hebt u uiteindelijk helemaal niets te zeggen, Hij alles. Hij is
 211 heilig. Hij gaat Zijn gang. Maar Hij belooft het en Hij zegt het. Maar Hij is ook liefdevol,
 212 genadig, ontfermend, barmhartig. Met alles wat Hij is komt Hij achter ons aan, met heil, met
 213 vriendelijkheid. Als Hij iets in uw leven is begonnen, dan kan Hij het niet meer loslaten. Dat
 214 gaat zo tegen Zijn wezen in. Dan gaat Hij verder. Hij kan het niet over Zijn hart verkrijgen,
 215 om u los te laten. Hij belooft: Je mag het een keer zien: Zijn heerlijkheid.

216
 217 Het derde punt, het rare resultaat. 'Het heeft Gode behaagd door de dwaasheid van de
 218 prediking, dwaze vorm, dwaze inhoud, zalig te maken hen die geloven.' Dat is dus het enige
 219 wat God vraagt: 'O, dus je hoeft alleen maar te geloven, en dan ben je er al? Ik denk dat we
 220 het allemaal misschien wel eens een keer hebben meegemaakt: Een of andere vromerik die je
 221 tegenstaat, en waarvan je denkt: Joh, pak toch eens de dingen in je leven wat anders aan en
 222 denk toch eens aan een ander. En dat is ondertussen ook nog eens een heel vroom iemand: "Ik
 223 geloof, dus het zit allemaal goed." En dan voel je het een beetje: Is het niet een beetje raar,
 224 een beetje makkelijk? Zo van: Je hoeft alleen maar te geloven.

225
 226 Het is me ook wel eens gezegd hier: Van ja, er zitten daar voor in de kerk in
 227 [plaatsnaam], daar zitten mensen en die zitten daar dan te zingen en moet je eens kijken wat
 228 die mensen doen. Maar het is natuurlijk wel zo. We zijn gewoon een verzameling van
 229 zondaren en we mogen heel vrolijk zingen, want we worden zalig alleen maar door het
 230 geloof. Een aantal mensen in [plaatsnaam] heeft ook wel eens tegen me gezegd: 'U denkt er
 231 wel te makkelijk over. U bent een beetje te ruim' Het omgekeerde is ook wel eens gezegd
 232 hoor, maar ook wel eens gezegd: 'Zo makkelijk gaat dat toch niet. Moet er dan bij een mens
 233 niet eerst wat gebeuren? Berouw, zondekennis, bekering.'

234
 235 Ja, wat zeg je dan als predikant? Ik vind het niet zo leuk om oppervlakkig over te
 236 komen. Dus dan is de verleiding groot om maar wat mee te gaan. Ja, er moet toch ook wel iets
 237 gebeuren. Je moet je toch ook bekeren. En je moet toch ook wel berouw over je zonde
 238 hebben. En je berouw moet toch wel oprecht zijn.

239
 240 Maar weet u. Als je zo gaat praten, dan wordt het geloof een soort van kerstboom, die
 241 helemaal wordt opgetuigd. Er komen steeds meer ballen in te hangen, en slingers, en een
 242 schitterende piek. Dan is het niet meer dat kale, kinderlijke vertrouwen dat God gaat doen wat
 243 Hij belooft. Nee, dan wordt het geloof iets, waar je helemaal voor moet gaan. Je moet eruit
 244 leven, je moet je steeds meer zeker voelen. Als je echt gelooft, dan twijfel je toch eigenlijk
 245 niet meer. En als je echt gelooft, dan wil je ervan getuigen, dan ga je naar je burens toe, hoe
 246 onhandig en moeilijk dat soms ook is om aan te pakken. En als je echt gelooft, dan is het
 247 heerlijk om te bidden. Als je tenminste echt gelooft, hè, want je hebt natuurlijk ook
 248 schijn geloof. Maar met een echt geloof, daar kun je mee voor de dag komen.

249
 250 Maar weet u, hoe mooier die kerstboom wordt, hoe meer ballen er in komen te
 251 hangen, des te minder raar en dwaas is het, dat je door dat geloof behouden wordt. Allicht, als
 252 je je hele leven trouw ervoor gaat, het ene offer na het andere brengt, en er echt naar leeft. Ja,
 253 dan is het wel logisch, dat je door je geloof behouden wordt. Maar dan is dat geloof wel een
 254 project van jezelf geworden. En verdien je je heil.

255
 256 Paulus preekt heel wat anders. Een mens wordt behouden, doordat ie in geloof
 257 aanvaardt wat Christus gedaan heeft. Daar doe je dus helemaal niks voor, daar zeg je alleen
 258 maar ja en amen op. Zo makkelijk gaat dat. In Handelingen staat er een paar keer: zij namen
 259 het Woord met blijdschap aan. Ze namen het gewoon aan. Ze zeiden er ja en amen op, meer
 260 niet. Zalig worden is geen prestatie, zalig worden is een geschenk, onverdiend.

261
 262 Gaat het echt zo makkelijk? Ja, weet u, als u het niet meer raar vindt, dwaas, dat je
 263 door gewoon alleen maar te geloven zalig wordt, dan is er iets mis gegaan. Dan vertrouw je
 264 ten diepste niet meer op de genade, dan vertrouw je op iets van jezelf. Iets wat jij mee moet
 265 nemen. Dan ben je de boom gaan versieren, en dan gaat het alleen nog maar om de mooie
 266 ballen die jij erin stopt.

267
 268 Daarom: waar de genade echt gepreekt wordt, daar roept het ook misverstand op en
 269 onbegrip en soms ergernis. Dat was bij de Heere Jezus al zo. Die werkers van het elfde uur,
 270 die zonder er veel voor gedaan te hebben zo het volle pond kregen, alsof ze de hele dag
 271 gewerkt hadden. Of al die hoeren en tollenaars, die gezellig met Jezus gingen zitten eten en
 272 dan natuurlijk verder zondigden enzo.

273
 274 Die ergernis, dat onbegrip, dat rare, dat was ook bij Paulus zo. Paulus preekte zozeer
 275 de genade, dat, hoe meer zonde je gedaan had, hoe meer genade je ook nodig had, en hoe
 276 meer genade je ook kreeg. Zo groot is God in Zijn goedheid. 'Nou', riepen de tegenstanders
 277 van Paulus, 'dat is lekker makkelijk. Weet je wat, dan gaan we gewoon nog wat extra
 278 zondigen, dan krijgen we nog meer genade!' Als echt de genade verkondigd wordt, en
 279 begrepen wordt, dan krijg je als mens het gevoel: Het is haast oneerlijk. Maar ja, als je iets
 280 weet van je eigen zonde, dan merk je ook: Wat kom ik er ontzettend makkelijk vanaf bij God,

281 wat wil Hij heel anders naar mij kijken dan ik werkelijk ben. Wat is het een wonder van zijn
282 genade dat ik met al mijn fouten en gebreken een kind van Hem mag zijn.

283
284 Ik hoop dat u hier in de kerk ook af en toe eens het gevoel hebt van: 'Nou, dat is vlot,
285 tegenwoordig ben je er zo, bij God en bij het heil, gaat het echt zo makkelijk tegenwoordig?'
286 Als u dat af en toe wel eens gedacht wordt, dat zou wel eens een teken kunnen zijn dat hier
287 echt de gerechtigheid uit genade, door geloof alleen verkondigd wordt. Dat wens ik u van
288 harte toe, dat dat geloof, dat hoeft geen mooie kerstboom te zijn met ballen en slingers en een
289 mooie piek er op. De Here Jezus zegt: Als een mosterzadje, als je het in je hand hebt, moet
290 je nog zoeken waar het is. Zo moet je in je eigen hart nog zoeken: Waar is mijn geloof? En is
291 er nog wel geloof? Maar alleen al dat je zoekt, dat wil zeggen dat het er is.

292
293 Het was een voorrecht 9,5 jaar in uw midden te mogen verkeren, en iets te mogen
294 bijdragen aan het hart van het gemeentelven, de eredienst. Dat we God loven, dat we
295 vreugde vinden in zijn goedheid. En ook het hart van de eredienst, de bediening van Woord
296 en sacrament, prachtig dat dat allemaal centraal mocht staan. Ik wens u toe dat u in de
297 toekomst die vreugde en lofzang steeds weer met elkaar verder mag beleven. Een stukje zijn
298 we samen onderweg geweest, met elkaar hebben we steeds beseft: Hoop en moed uit het
299 leven, die vind je echt als je toekomst hebt. Als je weet dat het heden misschien wel heel
300 vluchtig kan zijn, en dat je het ook niet kan vasthouden, het geluk dat je hebt, maar de echte
301 vreugde, de verzadiging van vreugde, die ligt in het Koninkrijk en het leven dat komen gaat.
302 En zoals u gezongen hebt, daarom zeg je als christenen altijd: tot ziens.

303
304 Amen.

Bijlage 2: Preek van predikant B

1 Als predikant heb ik altijd omgang met zieken, dat is mijn diepe roeping, dat zal altijd
 2 plaatsvinden, dat heb ik al heel wat jaren gedaan, in de week, met zieken omgaan. Dat is voor
 3 mij een leerweg, iedere keer weer, wat zieken zijn, wat ze nodig hebben, wat ze mij vertellen.
 4 Dat zijn de zieken in de gemeente. En zieken, dat zijn meer dan alleen lichamelijk ziek.
 5 Ziekte, dat is ook geestelijk ziek, psychisch. En ziekte dat kan zijn chronisch. Die zijn er in
 6 onze gemeente. Chronisch zieken die al jarenlang ziek zijn. Chronisch ziek, elke keer zijn ze
 7 gewoon ziek. En er zijn mensen die zijn kortstondig ziek. Dat zijn de zieken. Ik vind dat
 8 indrukwekkend werk, altijd weer, dat je dat mag doen. Dat mensen zich geven aan mij, dat ik
 9 een stukje mag oplopen, dat ik wat deel van hun nood, van hun behoefte.

10

11 Ik doe dat in het licht van het Evangelie, in het licht van Jezus. Jezus die mensen beter maakt.
 12 Heer, maak mij beter. Daar wil ik het met jullie over hebben. In dat licht bezoek ik de zieken
 13 en vertellen zij mij het nodige.

14

15 Je kunt zeggen: Dat is schitterend, Jezus die de zieken beter maakt, en ik vertel u een ervaring
 16 uit mijn eerste gemeente daar werd ik met de neus op de feiten gedrukt. Ik liep daar even
 17 tegen een muur. Ik vertel het u. Een jonge dominee, enthousiast. En ik dacht, dit is het
 18 evangelie: Jezus maakt mensen beter. En ik bezocht een vrouw en een man, die zeiden:
 19 Dominee, wij zijn ziek, ik weet niet of het beter wordt, maar we willen met u praten. En al
 20 pratende kwamen we er op om te bidden voor genezing. Dat hebben we gedaan.

21

22 En ik was enthousiast en ik zei: Jezus maakt toch mensen beter, ze kwamen naar hem toe en
 23 Jezus sprak een woord en ze waren beter. Maar deze vrouw had kanker. En ik dacht: Kan mij
 24 het schelen, ik bid gewoon. Ik bad met hen: Here God, Here Jezus, maak deze vrouw beter,
 25 genees haar van de kanker. Maar dit zal ik nooit vergeten: De vrouw werd niet beter. Toen ik
 26 gebeden had, werd ze zieker en zieker. Er gebeurde eigenlijk helemaal niets en op een
 27 gegeven moment stierf ze. En toen moest ik naar die mensen en zeggen: Ja, ja, het is allemaal
 28 even wat anders gelopen.

29

30 De onmacht, dat heb ik daar wel gevoeld. De onmacht, je staat in dienst van het Evangelie. Je
 31 volgt Jezus in zijn genezing. En in het gewone leven merk je dat mensen helemaal niet zo
 32 makkelijk beter worden. Overlijden. Een ziekte hebben die helemaal niet of nauwelijks te
 33 genezen is. Daar heb ik iets moeten leren. Daar heb ik iets moeten leren. Ik heb moeten leren:
 34 het Evangelie is geen succesverhaal. Dat is het nooit. Het is niet zo: 'Hocus pocus pilates
 35 pas', en je kunt mensen genezen en je hebt succes. Dat is het helemaal niet. Het is anders.

36

37 En daar wilde ik jullie in meenemen. Wat is er nou anders? Wat leert de Bijbel over
 38 genezing? Welke boodschap krijgen we mee als het gaat over het genezingsverhaal? Dat zit in
 39 dit stukje: Mattheus 8. En daar krijg je mee: Jezus. De focus ligt op Hem. En dat moeten we
 40 elke keer weer zien: De focus ligt niet op het succes, of op het resultaat van zijn werk. Waar
 41 gaat het om? Het gaat om Jezus zelf. De focus op Hem. Hij is onze Heer, en Heiland. En dat
 42 is iets wat we altijd moeten leren, dat wij de dingen ontvangen van Hem. Hoe hij is en wat hij
 43 doet en wat hij ons gunt, dat is het. De focus ligt op Jezus. En dat krijgen we al mee vóór dit

44 gedeelte in Mattheus 8. Daar heb ik vorige week al iets over gezegd, daar krijgen we mee dat
45 Jezus iemand is van een hoog gezag, van autoriteit. Jezus maakt indruk.

46
47 En ik weet niet hoe jij het hebt, of u het hebt, maar dat is het natuurlijk. Jezus maakt indruk.
48 Elke keer weer. Onze ogen zijn gericht op Hem, wat hij doet en wat hij brengt. En als er dan
49 een zieke komt hier in Mattheus 8 dan loopt hij naar Jezus en het eerste wat hij zegt is: Heere.
50 De focus ligt op Jezus. De focus ligt niet op wat Hij gaat doen, zozeer.
51 Maar op zijn macht, zijn autoriteit, dat is het. En dan vraagt hij: Heere. En dan zegt hij: Wilt
52 U mij beter maken? En dan knielt hij. En daar zit het ook in natuurlijk, dat de man knielt, en
53 zo laat zien dat hij het verwacht van Jezus. Het gaat niet om dat spectaculaire verhaal van de
54 genezing. Het gaat om de Heer en Heiland. Daar is het om te doen. En daar mogen we naar
55 kijken. Wat Jezus doet, vandaag voor ons. Het is zijn macht, zijn autoriteit. “Heer, U kunt mij
56 beter maken.” Dat is wat die man vraagt en zegt tegen Jezus. Heer, U kan dat.
57 U kan mensen beter maken. En wat is beter, dat zit hem in ziekte. Jezus geneest de zieke
58 mensen, mensen die psychisch lijden hebben of mensen die lichamelijk lijden hebben.
59 Mensen geeft hen verlichting, en dat is er ook voor ons natuurlijk. Dat mag je altijd vragen.
60 Dat blijf ik ook doen. Ook vandaag voor zieken: je bidt om genezing.
61 Maar dan weet je ook: De focus ligt op Jezus. Dit is niet iets wat wij doen. Het is iets wat Hij
62 doet. Wat Hij gunt aan ons.

63
64 “Heer, maak mij beter” dat kan ook zijn als het gaat om je houding. Heer, maak mij een beter
65 mens, dat is het natuurlijk ook. Maak mij een mens met meer geduld. Met meer blijdschap.
66 Maak mij een mens met meer mildheid, dat je wat zachter bent als mens. Heer, maak mij
67 beter, dat mogen we altijd vragen. Een betere houding. Meer respect voor de mensen om ons
68 heen. Meer liefde. Heer, maak mij beter. Kunnen we altijd vragen. Dat is ook nodig.
69 Het bijzondere het in dit gedeelte is als de man tevoorschijn komt en hij knielt voor Jezus, en
70 hij roept hem aan als Heer. Hij kent het gezag van de Here Jezus. Dat hij daarbij zegt: Heer u
71 kunt mij beter maken. En dan staat er een heel klein zinnetje. Een heel klein zinnetje. En dat
72 is: Als U wilt. Een prachtig zinnetje. Als U wilt, Heer, kunt u mij beter maken. En dan zegt
73 Jezus, dan zegt de Heer tegen die man: Ik wil het. Ik wil dat je beter wordt. En dat is de
74 boodschap hier: Dat de Heer een ander leven wil voor ons.
75 De Heer heeft voor ogen leven waarin de mens tot zijn recht komt. En de mens het goed heeft.
76 Dat er vrede is. En dat je ook een beter mens kan zijn, onder de mensen. De Heer heeft een
77 toekomst voor ogen, voor ons. En daar mogen wij in delen. Een prachtige toekomst. Dat gunt
78 de Here Jezus ons. Beter, anders, voortreffelijk. En daar is hij ook voor gekomen. Daar heeft
79 hij voor aan het kruis gehangen. Hij stierf op Golgotha, om jouw leven beter te maken.
80 Zonder zonden. Zonder het kwade. Daar is Jezus voor gekomen. En ook gunt hij ons een
81 leven na dit leven. Hij overwint de dood. Dat is Pasen en opstanding. In die toekomst sta ik.
82 In dit Evangelie, mag je delen. Dat het beter wordt. Het wordt altijd beter dan het nu is. Het
83 wordt beter, zachter, sprankelijkerder. Daar staan we in, dat is het Evangelie. En als we de
84 focus op Jezus leggen, zullen we dat blijven zien: Dit is het perspectief: Hier gaat het naartoe:
85 een beter leven.

86
87 Ik zeg erbij dat Jezus niet altijd de zieken kon genezen. Dat is ook het Evangelie. Jezus kon
88 het niet altijd en deed het niet altijd. Er zijn zieken die worden niet beter ook niet in zijn
89 dagen. En Jezus die licht dat toe en die zegt dan: Er was niet voldoende geloof. Dat is het. Hij
90 koppelt genezing altijd aan geloof. Je kunt genezen, binnen de kaders van het geloof. En ook
91 Jezus liep wel tegen de onmacht aan. Niet iedereen wordt genezen. En dat is ook onze wereld.

92 Denk aan afgelopen weken: Er gebeuren ingrijpende dingen, afschuwelijke dingen. Dat kan
93 zijn ver weg, in Oekraïne, met steeds meer bombardementen. Dat is verschrikkelijk. In
94 Donbas, waar dan ook. Maar het is ook heel dichtbij. Terschelling.

95 Net in de hal kwam nog iemand naar me toe: “Dominee, bid voor [plaatsnaam], want ik kom
96 daar net vandaan en dat heeft zo’n diepe indruk op ons gemaakt. We zagen de doods-kisten
97 staan daar op de kade. In [plaatsnaam].” Dat is onmacht. Dat is dat we zeggen: Heer we
98 begrijpen er niets van dat dit soort dingen gebeuren.” Dat is ook de wereld van Jezus, daar
99 gaat hij niet aan voorbij.

100 En ik noem ook: Dat raakte mij, ik weet niet of jij dat had, maar dat raakte me enorm: Die
101 vrouw van 26 met dat meisje van 10 die in een auto zaten. En we zijn als Nederland daarover
102 bericht, met zo’n bericht. Hoe heet zo’n bericht? Ik reed naar [plaatsnaam] en ik zag op al die
103 matrixborden hun namen verschijnen. Hoe heet nou zo’n bericht? Ja, Amber Alert, zo heet
104 dat. Amber Alert. En het houd je bezig, een paar dagen lang. Als ze maar gevonden, en dan
105 worden ze gevonden en dan zijn ze dood.

106 Dat is zo erg, eigenlijk. Dat past niet bij het Evangelie. Dat past niet bij het beeld van God dat
107 alles beter wordt. Dit soort dingen gebeuren nog steeds. En dan moeten we maar eerlijk over
108 zijn. Ook over onze onmacht. De Heer kijkt over dit soort dingen heen. De Here laat ons zien
109 dat uiteindelijk de toekomst anders wordt. De Heer laat zien dat dit niet zijn Rijk is. Maar zijn
110 Rijk is zo dat dit soort dingen anders zijn, beter, liefdevoller, veilig. Dat is de boodschap van
111 Jezus.

112
113 Nu tot slot: De man maakt dit mee en hij krijgt nog een boodschap mee van de Heer Jezus:
114 Praat er niet over. Praat er niet over. Wat betekent dat? Jezus weet: Deze man moet ik
115 beschermen dat dit geen sensatieverhaal wordt. Dat dit niet een spectaculair verhaal wordt
116 waardoor allemaal mensen komen alleen maar voor dit trucje: de genezing.
117 Jezus gaat het om hemzelf. Om de Heiland. Dus geen trucje, geen sensatie. Maar het geloof in
118 Jezus, daar draait het om. Daarom zegt hij: Praat er niet over. Laat het geen succesverhaal
119 zijn.

120 En het laatste wat hij zegt is: Toon je aan de priester. Waarom zegt hij dat? Toon je aan de
121 priester. De Here Jezus zegt dat om die man weer terug te brengen in het normale leven. Ziek
122 zijn in die dagen was ook verstoten worden, je was onrein. En als je beter wordt en je toont je
123 aan de priester dan kan de priester je weer terugbrengen naar het normale leven. En daar leren
124 we ook iets: Waar gebeurt het? In het gewone leven, van alledag. De grote dingen, en de
125 kleine dingen. Met momenten van hoop, ook wanhoop. Maar daar gebeurt het. En daar
126 worden we toe geroepen, in het sociale leven, met onze dierbaren. Met de mensen om ons
127 heen. Jezus brengt de man weer terug naar het gewone leven. En daar mag je altijd vragen:
128 Heer, u kan het toch? U kunt mij beter maken. En dat doet hij ook. Hij werkt onder de
129 mensen. Aan een betere wereld. Houd daar aan vast.

130
131 Amen.

Bijlage 3: Preek van predikant C

1 In augustus was Geert Mak op het Lowlands-festival in Biddinghuizen. Ik hoorde het op de
2 radio. Hij sprak met de jongeren daar over de toestand van de wereld. Nogal confronterend
3 was het. Eén zin blijft maar nagalmen in mijn hoofd: ‘Dit was de laatste normale zomer...’
4 Alle problemen van nu gaan ons leven ingrijpend veranderen. Het zal nooit meer hetzelfde
5 worden.

6
7 *De laatste normale zomer...* Dat klinkt onheilspellend. Of Geert Mak ook ‘onder de profeten’
8 is, weet ik niet. Maar eigenlijk hoef je ook helemaal geen profeet te zijn om in te zien dat hij
9 wel eens gelijk zou kunnen hebben. De crises stapelen zich op: de klimaatcrisis, de
10 energiecrisis, de stikstofcrisis, de oorlogsdreiging, de vluchtelingencrisis. Het treft niet alleen
11 meer de mensen ver weg. We merken nu al hoe dit alles ook onze éigen levens raakt. In onze
12 stad dreigen de eerste uithuiszettingen vanwege de hoge energierekeningen. Mensen op de
13 vlucht voor geweld staan letterlijk bij ons op de stoep. We hebben niet meer, misschien wel
14 nóóit meer, de luxe om ons terugtrekken in onze cocon van veiligheid en comfort en welvaart.

15
16 Daar moeten we een weg in vinden. Hoe gaan we om met die nieuwe werkelijkheid?
17 Beangstigend is het wel. Toch? En angst, ons spreekwoord zegt het niet voor niets, is een
18 slechte raadgever. Als angst gaat regeren, gaan tegenstellingen zich verharderen. Mensen
19 komen tegenover elkaar te staan, kruipen in hun harnas, een pantser van verontwaardiging en
20 wantrouwen. Er worden giftige pijlen gericht op asielzoekers, of op de boodschappers van het
21 slechte nieuws over klimaatverandering, op de regering, op de premier in het bijzonder, alsof
22 het allemaal zijn schuld is.

23
24 Er wordt gezegd – ik heb het zelf nooit nageteld – er wordt gezegd dat er 365 keer in de
25 Bijbel staat: ‘Wees niet bang’, of iets van die strekking. 365 keer. Voor elke dag van het jaar
26 één keer. *Wees niet bang*. Dat is niet sussend bedoeld: Zo van: ‘Ga maar rustig slapen...’.
27 Ook niet afzwakkend: ‘Het valt allemaal best wel mee. Waar hebben we het over.’ In de
28 Bijbel eigenlijk op iedere bladzijde wordt de harde realiteit van ons leven en de dreiging die
29 op ons af kan komen, die wordt onder ogen gezien, daar wordt niet voor weggelopen – onder
30 ogen gezien, maar niet vanuit angst, maar vanuit geloof en vertrouwen. Zoals in het
31 Bijbelverhaal van David en Goliath. Een verhaal dat we kennen, en een verhaal dat heel wat
32 bloederige details bevat, maar goed, dat is voor een andere keer.

33

34 De Israëlieten zijn in oorlog. Hun tegenstander is een reus met dreunende laarzen, met zijn
 35 loodzwaar harnas en zijn boomlange speer. Een *Angstgegner*, zoals de Duitsers zeggen, een
 36 vijand voor wie je het bij voorbaat al in je broek doet.

37

38 Het slagveld is overzichtelijk. Op de ene helling staan de Israëlieten, op de andere de
 39 Filistijnen. Het dal ligt tussen hen in, helemaal gevuld door die ene kampvechter, die
 40 brullende reus. Treiterend daagt hij zijn tegenstanders uit: ‘Kom op dan, wie durft?’ Koning
 41 Saul en zijn soldaten zijn verlamd van angst.

42

43 En dan komt daar die herdersjongen langs, David, met eten voor zijn broers. ‘Waarom zijn
 44 jullie bang?’, vraagt hij. Waarom ze bang zijn...? Wat is dat voor een bizarre vraag als je die
 45 boomlange reus daar hoort brullen. ‘Waarom zijn jullie bang?’, vraagt die opgeschoten
 46 herdersjongen, met de schapenlucht nog in z’n kleren. ‘Hebben jullie dan geen vertrouwen in
 47 God?’ Snotneuzerig klinkt dat in de oren van zijn broers. ‘Wat doe je hier, ga terug naar de
 48 woestijn, naar die schapen van je.’

49

50 Maar David houdt vol. Tegen de koning zegt hij: ‘We hoeven om die reus toch niet de moed
 51 te verliezen.’ Er staat letterlijk zoets als: om hem daar hoeft een mens ‘zijn hart toch niet te
 52 laten vallen’. *Je hart laten vallen*, dat is precies wat er bij koning Saul gebeurt. Hij krijgt een
 53 hartverzakking van die angstreus daar in het dal.

54

55 David, beetje opschepperig, vertelt hem over alle wilde dieren die hij al bij de kladden heeft
 56 gegrepen en gedood. ‘Het was de levende God,’ zegt hij. ‘Hij heeft me gered uit de kaken van
 57 beren die op mijn weg kwamen. De levende God zal ons ook redden van die reus dan.’

58

59 Uiteindelijk geeft Saul hem de zegen. Letterlijk. *Ga dan maar. Ga met God. Hij zal met je*
 60 *zijn*. Maar eerst geeft hij, dat is het meest komische deel van het verhaal, eerst geeft hij David
 61 zijn eigen wapenrusting: een harnas, een helm, een zwaard. Hoe moet hij de vijand anders
 62 verslaan? David probeert een paar stappen te zetten, maar hij komt niet vooruit. ‘Zo kan ik
 63 niet lopen’, roept hij. Hij gooit alles af, pakt zijn herdersspullen, een slinger en een paar
 64 steentjes die hij bij de rivier gevonden heeft, en loopt op de reus af. ‘Ik zal je verslaan en je
 65 kop eraf hakken.’ Aan één steentje heeft hij genoeg. Één steentje en heel veel vertrouwen op
 66 God. Goliath stort ter aarde.

67

68 Als je het zo samenvat, klinkt het absurd. De angstreus wordt verslagen door een
 69 herdersjongen met een katapult. ‘We hoeven om die reus de moed toch niet te verliezen?’
 70 ‘Hebben jullie geen vertrouwen meer in God?’ De angstreus wordt gevelde, maar niet met zijn
 71 eigen wapens.

72

73 Angst is een slechte raadgever. Maar angst kan soms reusachtige proporties aannemen. De
 74 angst slaat je om het hart als je deze week de beelden weer ziet van die brug bij de Krim en
 75 die oorlogsdreiging en die talkshowpraat over kernoorlogen. Of andere berichten over oorlog
 76 en geweld in de wereld. En dan heb ik het nu nog niet eens over angst die je om het hart kan
 77 slaan over andere dingen, wegens de ziekte in je lijf bijvoorbeeld.

78
 79 Hoe ga je de angstreus te lijf? Met zijn eigen wapens? Wapenen we ons met een harnas, een
 80 harnas van onverdraagzaamheid, verbittering en wantrouwen? Kruipen we ongemerkt steeds
 81 meer in dat pantser, dat pantser dat onze bewegingsvrijheid belemmert?

82
 83 ‘Zo kan ik niet vooruit,’ zegt David. Hij gooit het harnas van zich af en loopt naar de rivier
 84 om een paar steentjes te zoeken. Zijn vertrouwen op God en één klein steentje, dat is het, dat
 85 is voldoende om de angstreus te vellen. Hadden wij maar een paar van die steentjes, om ónze
 86 angstreuzen te doden...

87
 88 ‘Wat je gedaan hebt voor mijn broeders en zusters die het minst in tel zijn, de hongerige, de
 89 zieke, de vreemdeling – wat je voor hen gedaan hebt, dat heb je voor mij gedaan.’ Dat zegt
 90 Jezus, zoon van David. Hij komt ons tegemoet zonder harnas, met een liefde die ontwapenend
 91 is. Als Goede Herder komt hij ons redden van de wurggreep van de angstreus. De angst is er,
 92 zeker weten, reusachtig soms, maar we hoeven de moed niet te verliezen(?) We hoeven ons
 93 hart toch niet te laten zakken? Jezus nodigt ons uit om onze pantsers af te leggen, om te leven
 94 vanuit een innerlijke kracht die sterker is dan alle angstreuzen, vanuit het vertrouwen op God
 95 die ons liefheeft, onvoorwaardelijk. We komen pas echt tot leven als we vanuit die liefde
 96 leven, en vanuit die liefde er kunnen zijn voor anderen die op ons pad komen. Waar angst
 97 verbittert, laat Jezus het zien, breekt liefde ons open. Dat kan heel kwetsbaar zijn. Het kan
 98 heel kwetsbaar zijn om je zo open te stellen, zo zonder harnas waarmee je je veilig waant,
 99 maar het is tegelijk heel sterk. Ontwapenend. Je krijgt bewegingsvrijheid. Zoals David met
 100 zijn steentjes.

101
 102 Hadden wij maar een paar van die steentjes, om onze angstreuzen te lijf te gaan... Nou, die
 103 hebben we! Ze lijken maar klein en het lukt vast niet om altijd zo trefzeker te mikken als
 104 David. Onze angstreuzen hebben ook de vervelende neiging om steeds weer op te staan, om
 105 ons briesend en brullend te bedreigen. Maar kruip niet in een harnas, want dan kun je geen
 106 stap meer zetten. Durf het aan, met vertrouwen op God en met een paar van die steentjes. Kijk
 107 hier: het steentje van naastenliefde. *‘Wat je voor de geringste van mijn zusters en broeders*
 108 *hebt gedaan, heb je voor Mij gedaan...’* En hier: het steentje van oprechte aandacht voor
 109 elkaar. En het steentje van... ja van wat? Wie heeft er een voorstel?... Een steentje waarmee
 110 we het aandurven.

111
 112 [Kijkt zaal in en vraagt om respons/inbreng]

113

114 Barmhartigheid! Steentje van barmhartigheid. Nog een steentje. Geduld, een steentje van
115 geduld! David had er vijf, dus wij ook nog één. Eerlijk en oprecht. Als we nog even doorgaan
116 hebben we vast een hele zak steentjes, we laten het bij deze vijf.

117

118 [Benoemt steentjes] Vijf steentjes: Naastenliefde, aandacht, barmhartigheid, eerlijkheid en
119 oprechtheid, geduld. Vijf steentjes en vertrouwen op de God die ons onvoorwaardelijk
120 liefheeft. Is dat voldoende om de moed niet te verliezen? De angstreuzen zijn er. Daar is geen
121 ontkennen aan. Maar mensen, we hoeven om die reuzen ons hart toch niet te laten zakken?

122

123 Het tegenovergestelde van je hart laten zakken is je hart *verheffen*. Dat zijn de woorden die
124 vanouds klinken bij de Maaltijdviering: verheft uw harten tot God. Ze gelden voor elke
125 zondag, wat zeg ik, voor elke dag, 365 keer! Wees niet bang, laat je hart niet zakken, maar
126 verhef je hart, voed je met het vertrouwen op de levende God!

127

128 Amen.

Bijlage 4: Preek van predikant D

1 Gemeente,
 2
 3 Elisa. Profeet op het grensgebied van leven en dood. En dat betreft niet alleen de Bijbellezing
 4 van vanavond, waar leven en dood natuurlijk aan de orde komen, je zou het zo kunnen
 5 zeggen: de hele dienst van Elisa, zijn hele profetische bediening kenmerkt zich dat hij
 6 voortdurend op dat grensgebied zit van leven en dood. In de tijd waarin hongersnoden waren,
 7 en hongersnoden zijn vaak een grensgebied van leven en dood, een tijd waar oorlogen waren,
 8 ook een grensgebied van leven en dood. En daartussen opereert deze profeet. En gemeente,
 9 tegelijkertijd, gemeente, zeggen we natuurlijk dat Hij niet beschikte over leven en dood, maar
 10 zijn God. Elisa, zijn naam betekent, misschien is dat in een eerdere Bijbellezing ook al
 11 gezegd: Mijn God is Redder. God redt. En vooral daar waar je het niet verwacht. God redt op
 12 dat grensgebied, waar het om spant, leven en dood.
 13
 14 Dat grensgebied is dus vanavond, gemeente, jonge mensen, Sunem. En Sunem dat ligt ergens
 15 in het noorden van Israël, in het stamgebied van Issaschar. En waarschijnlijk, zo las ik ergens,
 16 is Sunem voor Elisa een soort tussenstop geweest, tussen Samaria en de Karmel. De karmel,
 17 waar ongeveer zijn thuis was, en waar straks ook deze Sunimitische heen gaat, naar de
 18 Karmel, naar de thuisbasis van Elisa, en Samaria, ja op de een of andere manier was Elisa
 19 daar ook thuis. Misschien wel een beetje kind aan huis bij de koning.
 20 Het is u misschien wel opgevallen in dit Bijbelgedeelte hoe vertrouwd Elisa en Gehazi met de
 21 koning omgaan. In vers 13 hebben we zelfs gelezen als Elisa de vrouw aanbiedt wat hij voor
 22 haar kan doen, dat hij zelfs zegt: Zal ik naar de koning gaan? Nou, dat betekent dat hij daar
 23 een soort open ingang had. Hij blijkbaar daar ook verzoeken indienen. Nou was het eerlijk
 24 gezegd, gemeente, jonge mensen, niet zo vanzelfsprekend dat het tussen de profeet en de
 25 koning goed ging. Dat was altijd in het Oude Testament een groot dilemma: de profeet en de
 26 koning dat boterde eigenlijk nooit. Maar hier is het blijkbaar een goede verstandhouding. In 2
 27 Koningen 8, aan het slot dat we hebben gelezen, daar wil zelfs de koning horen wat voor
 28 grote daden de Heere God door de hand van Elisa heeft gedaan. Opvallend.
 29
 30 Dus blijkbaar, mag ik het zo zeggen, pendelde Elisa tussen Samaria en de Karmel wat heen en
 31 weer. Woon-werkverkeer. En een tussenstop: Sunem. En dat is een plek voor hem geworden
 32 waar hij ook een beetje kind aan huis was. En we hebben samen gelezen waar een welgestelde
 33 vrouw is die hem een profetenkamer aanbiedt. Een vrouw van aanzien, hebben we samen ook
 34 gelezen, een welgestelde, rijke vrouw. Het mag ons gelijk wel opvallen, gemeente, dat de
 35 Heere natuurlijk ook rijken gebruikt in zijn Koninkrijk. Niet alleen armen. Enerzijds lees je
 36 natuurlijk bij de profeten over de weduwe van Sarefat. Die was er ook. Maar hier een rijke,
 37 getrouwde vrouw. Je leest later in de Bijbel over Jezus dat hij ook een welkome gast was in
 38 het huisgezin van Bettanië, bij Martha, Maria en Lazarus. En blijkbaar hoorden zij ook bij een
 39 soort welgestelde kring. En later in de handelingen van de apostelen lees je dat Paulus en zijn
 40 medegenoten worden uitgenodigd door Lydia. Om bij haar in huis te komen. En zij dwong
 41 hen! Dat kan dus blijkbaar, dat er mensen zijn die hun hart en hun huis voor de dienst van de
 42 Heere openstellen. Hebt u ook zo'n huis? Dat als de Heere maar aanklopt dat hij welkom is.
 43 Al was het vanavond, of vannacht? Vergeet de herbergzaamheid niet, zegt de Bijbel. En wat

44 een gezegend huis is dat, waar een plek is, waar ruimte en waar ontzag is voor de Heere en
45 zijn dienst.

46
47 Die welgestelde vrouw in Sunem heeft gezien staat er in vers 9: 'Zie toch, ik heb gemerkt dat
48 deze man Gods die steeds bij ons komt heilig is.' Op de een of andere manier heeft ze toch
49 gemerkt dat dit geen gewone profeet is. Zeker geen broodprofeet. Dit is een dienstknecht van
50 God, dat kun je merken, toch gemeente? Jonge mensen, dat kun je merken? Of een man Gods,
51 écht is? Heilig? Daar zit iets van de hemel bij, dat straalt daar van af. En wat mooi als ze
52 welkom zijn in je huizen. Toen ik jong was, leerden wij een oud gezang:

53
54 Welzalig 't huis, o Heiland onzer zielen,
55 waar Gij de vreugd, waar Gij de vriend van zijt,
56 waar allen saam voor God als Vader knielen,
57 en aan zijn dienst zich ieder heeft gewijd.

58
59 Gezegend huis. En dat huis wordt ook gezegend. Elisa wil graag dit huis zegenen. En de
60 vraag komt, zo hebben wij gelezen in vers 13: 'Wat kan ik voor u doen? Wat kan ik voor u
61 doen?' En dan stelt Elisa voor: 'Zal ik de bevelhebber van het leger spreken, misschien om
62 bescherming te bieden? Zal ik naar de koning gaan om daar een mooie plek voor je te krijgen,
63 dat je ergens anders kan wonen, dichterbij de koning?' Maar ze heeft gezegd: 'Ik woon te
64 midden van mijn volk. Laat me maar hier. Het is goed zo.' Dat zegt ze wel vaker trouwens:
65 Het is goed zo. Ze is tevreden, deze welgestelde vrouw. Maar dan blijkt er toch wat te zijn
66 wat aan haar geluk ontbreekt, gemeente. Er blijkt een stil verdriet te zijn. Dat kun je wel eens
67 merken, als je achter de deuren van huizen komt. Ook van welgestelden, die alles hebben wat
68 hun hartje begeert. Kom maar eens achter de deur, en luister maar eens. Er is altijd wel een
69 stil verdriet. Dan hoor je het: Ja, hier zit ik mee of daar zit ik mee.

70
71 En het stille verdriet in Sunem is dat er een ouderpaar is zonder kind. En de kans om een kind
72 te krijgen is ook niet groot: de man is al oud. Maar dan komt er opeens die wonderlijke
73 belofte van een zoon. Op de vastgestelde tijd, over een jaar, zult u een zoon omhelzen.
74 Onvoorstelbaar. Zoals het wel meer malen gaat in de Bijbel. Onvoorstelbare wonderkinderen
75 uit onvruchtbaren geboren. En het lijkt wel alsof Sara in deze Sunamitische weer naar boven
76 komt, ze lacht er een beetje stil om. En ze zegt tegen Elisa: 'Nee, mijn heer, man Gods, lieg
77 niet tegen uw dienares.' Letterlijk staat er in het Hebreeuws: Geef mij geen ijdele hoop.
78 Spiegel mij niets voor. En dat zijn diepe woorden, die ze niet zomaar zegt, gemeente, want
79 later, als het kind gestorven is, dan haalt ze deze woorden weer terug. Zo diep zit het. Maar
80 het gebeurt wel, het kind wordt geboren. Een wonderkind zeiden we. En ze heeft het
81 gekoesterd. Veel wordt er niet over gezegd, maar je kunt het je voorstellen.

82
83 Maar dan gemeente, komt de geschiedenis wel in een heel spannend licht te staan. Als dit
84 wonderkind ontvangen is, en opgroeit, komt er een wending. Daar zet ik toch even een
85 pastorale streep: Je kunt soms heel grote dingen van de Heere krijgen, zoals deze
86 Sunamitische. Je zou het zo mogen zeggen, gemeente, ze wordt natuurlijk op een zéér
87 bijzondere wijze gezegend. God geeft geluk. Maar misschien moeten we hier tegelijkertijd
88 ook wel een streep zetten, dat we zeggen: Dan moet je inderdaad ook wel eens op gaan
89 passen. Als God je grote zegeningen geeft, moeten we dan soms beducht zijn op grote
90 beproevingen? Of gaan we het geluk zo koesteren dat we zeggen: 'Nou, dat is nou mijn
91 leven'?

92
 93 De bekende dominee G. Boer heeft over Elia, de voorganger van Elisa, ook prachtige
 94 Bijbellezingen geschreven en hij zegt ergens ook bij zo'n soortgelijk gedeelte ook hele diepe
 95 woorden, diepe gedachte, hij zegt: 'God oefent zijn kinderen, God oefent het geloof, daarin,
 96 dat zij niet te veel gewend raken aan zegeningen.' Een diepe gedachte. God oefent het geloof
 97 dat het niet te veel gewend raakt aan zegeningen. Daarom kunnen er op grote zegeningen ook
 98 grote beproevingen volgen. Ik denk ook even aan Paulus, dat bekende gedeelte, als hij in 2
 99 Korinthe 12 zegt dat God hem opgetrokken heeft in de derde hemel, in het paradijs van God,
 100 tot in grote hoogte, grote zegen, en daarna komt er een diepe, diepe beproeving, vernedering,
 101 doorn in het vlees die hem neerdrukt tot op de grond. Dat zijn van die dingen gemeente, die je
 102 soms moeilijk kunt hebben, he? Wij wennen liever aan zegeningen. We lopen liever met een
 103 mooie vouw in onze broek, dan gekreukeld te worden, en geperst, en geknakt. Maar zo gaat
 104 het hier wel. Het gaat niet van ongeluk naar geluk, maar van geluk naar ongeluk.

105
 106 En wat er gebeurt is natuurlijk niet goed onder woorden te brengen, het staat er ook in alle
 107 eerlijkheid, dat dat kind op een bepaald moment naar buiten gaat en daar iets oploopt. Men
 108 denkt een zonnesteek. En zo ziek wordt, dat het sterft. Soms wordt ernstige dingen met heel
 109 weinig woorden gezegd. Wij hebben overal zoveel woorden voor nodig, maar hier wordt het
 110 wel heel sober gezegd, he? Als is het soms ook wel eens goed, zei iemand, om soms wel iets
 111 te vertellen, hoe het gebeurd is. Zonder alle details. Soms is het goed om dingen te zeggen:
 112 Dat is gebeurd. Soms moet je de dingen onder ogen zien. Hoe moeilijk ook. Maar het
 113 allerliefste valt weg. Gebroken en verslagen zit deze vrouw daar. Wat heb je dan aan rijkdom?
 114 Gisteren kwam er nog een broeder uit de gemeente in [plaatsnaam] even langs en die toonde
 115 een, en hij is best welgesteld denk ik, niets mis mee, maar hij toonde nog een fotootje van zijn
 116 kleinkind, wat een zware kuur krijgt vanwege een hersenaandoening en hij zat te huilen als
 117 een kind. En ik zei: 'Ja broeder, je zou al je geld wel willen geven denk ik voor je kind.' Ja,
 118 zo gaat dat dan, he? Toch? Wat heb je aan een huis? Wat heb je aan een vette bankrekening?
 119 Wat heb je aan een rijk gedekte tafel? Als soms het liefste wat je hebt, sterft, wegwijnt?

120
 121 Daar zit deze vrouw, vol van verdriet. En dán, gemeente, dan valt me iets op. Misschien is het
 122 u ook opgevallen, wat gaat ze niet doen? Wat gaat ze niet doen? En wat gaat ze wel doen?
 123 Weet u wat ze niet gaat doen? Ze gaat de begrafenis van het kind niet regelen. Dat zou je
 124 verwachten, maar dat doet ze niet. Ze pakt het kind, en ze legt het op het bed van Elisa, de
 125 man Gods. Ze sluit de deur, zorgt voor vervoer, en gaat op weg. Op weg naar Elisa. Ook maar
 126 weer even een streepje, gemeente: Wat gebeurt hier? Ze gaat de begrafenis niet regelen. Je
 127 zou het zelfs zo mogen zeggen: Ze legt zich niet neer bij de dood. Ze legt zich niet neer bij de
 128 dood.

129
 130 En ik denk dat dat een machtig kenmerk is van het geloof. Een machtig kenmerk is van het
 131 geloof dat niet uitgaat van de dood, maar van het leven. Want ze heeft God leren kennen als
 132 de God van het leven. De God van Elisa is de God van het leven en niet van de dood, toch?
 133 En ze heeft ook gemerkt dat de God van Elisa sterker is dan de dood in haar moederschoot.
 134 God heeft in haar leven verwekt. En het geloof rekt zo met God. Niet de dood zal het
 135 hebben, maar het leven. Gemeente, heeft u ook zo'n geloof? Heeft u zo'n geloof dat het
 136 geleerd heeft om niet vanuit de dood te leven, maar vanuit het leven, ook al is de dood een
 137 realiteit? Niet alleen maar het sterfelijke leven, maar ook het geestelijke leven. En heel veel
 138 mensen kunnen soms urenlang praten over de doodstaat van de mens, maar als het over het
 139 leven gaat wordt het stil. Hoe zit dat? We kunnen misschien soms alleen maar de dood

140 inpraten. En het leven dan? Bij de voorbereiding op deze Bijbellezing kwam het nog even
 141 voor de geest hoe Bunyan zijn christenreis naar de eeuwigheid prachtig begint als christen uit
 142 de stad verderf wordt geleid. En die heeft ontdekt dat daar het leven niet is, dat daar de dood
 143 is, het verderf. En zijn vrouw en kinderen willen hem tegenhouden, en het enige wat hij zegt:
 144 'Leven, leven, eeuwig leven!' En hij rukt zich los en hij gaat die weg op. Dat is geloof:
 145 Leven, leven, eeuwig leven! Zo'n geloof. Heb je dat? Heeft God je dat gegeven? Als God je
 146 het geeft, dan gebeurt dat, he? Dan ga je op het leven aan, niet op de dood aan. Dat is een
 147 diepe les, gemeente. Zelfs in onze catechismus kom je tegen dat dat ook in het stuk van de
 148 ellende, als het gaat over de erkenning dat wij op allerlei manieren gebonden zijn door de
 149 dood, dat daar de vraag wordt geboren: 'Is er nog een weg, is er nog een middel om de
 150 welverdiende straf te ontgaan en wederom tot genade te komen?' Dat is het verlangen naar
 151 het leven.

152
 153 En gemeente, zo gaat deze vrouw op weg. Op weg naar het leven, zoekend naar het leven.
 154 Krediet hebben op de God van het leven. En daarom legt ze denk ik dat kind op het bed van
 155 Elisa. In een soort hoop, in een soort verwachting van: Er gaat wat gebeuren. We volgen haar
 156 maar een beetje op die weg. We volgen haar maar op die weg. En dan gaat ze natuurlijk naar
 157 Elisa toe.

158
 159 [Een huilend kind gaat de kerk uit] Ja, je mag van mij blijven zitten, hoor, maar ja. Wat een
 160 mooi geschenk, ja prachtig. Maar goed.

161
 162 We volgen haar maar een beetje op die weg, op weg naar Elisa toe. En dan komt er die
 163 wonderlijke ontmoeting natuurlijk eerst met Gehazi. Die zegt: 'Hoe gaat het met u?' En dan
 164 zegt ze: 'Het gaat goed hoor.' Het gaat helemaal niet goed: Waarom zegt ze dat? Ja,
 165 misschien heeft ze gedacht: 'Die Gehazi, dat is geen man Gods.' Je praat er niet met iedereen
 166 over soms he, toch? Soms merk je het, aan wie je dingen kwijt kunt en niet. 'Hmm, hem even
 167 niet niet. Het is goed zo.' Ze gaat naar Elisa. En daar stort ze haar hart uit, al die bitterheid, al
 168 die vragen. Het valt me op, dat ze ook tegen Elisa weer zegt...

169
 170 Trouwens, Elisa was er niet van op de hoogte, dat had ik ook nog even opgeschreven. Elisa
 171 zegt: 'De Heere heeft het voor mij verborgen en het mij niet bekend gemaakt.' Elisa was van
 172 veel dingen op de hoogte. Dat vond ik ook nog wel even de moeite waard om onder de
 173 aandacht te brengen. Als je 2 Koningen 6 leest, als straks de koning van Samaria de stad gaat
 174 belegeren, dan wordt hij opgewacht, en dan blijkt Elisa overal van op de hoogte te zijn, wat de
 175 koning zelfs in zijn slaapkamer bedenkt. Dat kan. De Heere kan je soms wel grote dingen op
 176 de hoogte stellen, maar Hij kan ook dingen voor je verbergen. Dat kan ook. Daar is God vrij
 177 in. Een kind van God weet ook niet alles. Is ook afhankelijk, mag ik het zo zeggen, van de
 178 Geest van God. Soms weet je dingen haarscherp, en soms weet je het ook gewoon niet. Wij
 179 beschikken daar niet over, gemeente, jonge vrienden. Dat je denkt: 'Oh, ik moet alles weten.'
 180 Soms weet je het ook gewoon niet. Dan heeft de Heere het je niet bekend gemaakt, dan moet
 181 je ook gewoon tasten en zoeken en om licht vragen, net zo goed. Wij beschikken niet over de
 182 Heilige Geest, Hij beschikt over ons. En God is soeverein, zeggen we dan. God is soeverein,
 183 vrijmachtig om dingen te openbaren en dingen te verbergen.

184
 185 Dat zien we ook bij Elisa, hier weet hij dingen niet, hij is niet op de hoogte. Maar hij wordt
 186 wel op de hoogte gebracht door deze vrouw. En het is diepgaand. En ik proef bijna een beetje
 187 dat Elisa ook even stil is. Wat moet hij hiermee? Met deze vrouw die zegt: 'U hebt me

188 bedrogen.’ Dat is diep. Hier wordt bijna de betrouwbaarheid van God aan de orde gesteld.
 189 Een God die ons bedriegt, een God die zich anders voordoet, dan we Hem kennen. Ik weet
 190 niet hoe dat U vergaat, dat je soms ook wel eens denkt: ‘God heeft U me bedrogen? Hebt U
 191 me iets in de handen gegeven, neemt U het me weer af? Bent U een God van ja en nee?’ Zo’n
 192 God.

193
 194 Maar ja, Elisa is er verlegen mee. En ik zie hem ook wat zoeken hoor, dat hij eerst tegen
 195 Gehazi zegt van: ‘Ga jij maar op pad. En leg een staf op het gezicht van die jongen.’ Maar zo
 196 gaat het niet. Soms moet je zoeken: Wat zou wijs zijn? Je probeert het soms: Zou het zo
 197 kunnen?

198
 199 Maar goed, de vrouw zegt: ‘Ik ga hier niet vandaan of je moet zelf mee.’ En hij gaat. Zo gaan
 200 ze samen. Op dat grensgebied van leven en dood. Één ding valt me op, gemeente, ze haakt
 201 niet af. Ze zegt niet: ‘Van mij hoeft het niet meer.’ Zoals mensen wel eens kunnen afhaken, en
 202 zeggen: ‘Zo’n God die mij bedriegt, nee.’ Ze heeft een soort geloof van Abraham: Tegen
 203 hoop op hoop, hopen. Tegen de dood in, hangen naar het leven. Zo’n geloof. Dat door
 204 onmogelijkheden heengaat. Dat God niet los kan laten. Zo’n geloof, dat heeft ze!

205
 206 En zo gaan ze. En dan komen ze dus in dat huis van deze Sunamitische vrouw en dan komen
 207 we eigenlijk bij dat tweede, dat nieuwe leven. Want daar gaan natuurlijk dingen gebeuren,
 208 gemeente, die zo onvoorstelbaar zijn, dat je er even stil van wordt en goed moet luisteren wat
 209 hier nou eigenlijk gebeurt. Die staf van Gehazi heeft niet geholpen, er kwam geen leven. Maar
 210 nu gaat Elisa. Nou ja, je wordt er eigenlijk al stil van als je het leest he? Allereerst, hij ziet die
 211 jongen, neergelegd op zijn bed, hij gaat naar binnen, sluit de deur en bidt.

212
 213 Dat is al heel bijzonder, in de stilte zoekt hij het aangezicht van God. De grote profeten waren
 214 bidders. De groten in Gods Koninkrijk zijn biddende gelovigen geweest. Hij zegt niet: ‘Dat
 215 doe ik wel even’ of ‘Oh dat heeft mijn voorganger ook gedaan: Elia’ We leven wel eens in
 216 een tijd, gemeente, waarvan ik denk dat sommige christenen denken: ‘Oh dat gaan we wel
 217 even.’ Nee. Hier wordt de stilte gezocht van de binnenkamer. Zoals Jezus heeft gezegd: ‘Als
 218 je bidt, sluit de deur, ga in je binnenkamer. In het verborgene.’ En daar legt hij biddend ook
 219 deze nood voor God neer. Het staat er niet, maar we horen hem als het ware roepen tot God.
 220 In de stilte. Gemeente, dat is een van de eerste dingen die wij leren. Een gelovig leven is een
 221 afhankelijk leven dat in gebed tot God gaat. ‘Roep mij aan in de dag van de benauwdheid en
 222 Ik zal u er uit helpen.’ ‘Al wat u ontbreekt, schenk Ik, zo gij het smeekt, mild en overvloedig.’
 223 En ik las ergens dat iemand zei: ‘Dan mag je zelfs grote dingen vragen.’ Want één ding denk
 224 ik dat Elisa gezegd heeft: ‘Heere God, hier zit ik met een dood kind, wilt U het tot leven
 225 wekken?’

226
 227 Anders had hij niet gegaan, denk ik. We mogen grote dingen van de Heer vragen, gemeente.
 228 Calvijn heeft wel eens gezegd: ‘Hoe smaller je mond - doe uw mond wijd open en ik zal hem
 229 vervullen – hoe smaller je mond, hoe kleiner je zegeningen zijn.’ Doe wijd je mond open
 230 gaat, hoe meer God je geeft. We mogen grote dingen van de Heer vragen. Alles wat gij de
 231 Vader bidden zult in mijn naam dat zal ik doen. Niet te klein spreken. Ik weet niet waar u
 232 vanavond mee zit. Ook misschien op een grensgebied van leven en dood. Hier gebeurt het. Je
 233 zou zelfs kunnen zeggen: In het bidden maakt Elisa zichzelf leeg. Bidden ook is jezelf leeg
 234 bidden aan eigen mogelijkheden. En je tegelijkertijd laten vullen door de grootheid en de

235 majesteit van God, dat is bidden. Je leeg bidden met het oog op jezelf. En je vol bidden met
 236 het oog op Gods beloften, op wie Hij is.

237
 238 En dat maakt Elisa ook werkzaam. Hij bidt niet alleen, maar hij gaat ook vanuit dat bidvertrek
 239 naar dat kind toe. En hij gaat er boven op liggen. Het staat er ook: Met zijn mond op diens
 240 mond, met zijn ogen op diens ogen en zijn handen op diens handen. Helemaal één met het
 241 kind. Hij strekt zich er over uit, zo lezen we in vers 43. En het kind werd warm. Het kind
 242 wordt warm. Je kunt het haast niet geloven! Wat gebeurt hier? En ik lees nog maar even
 243 verder, straks nog een toepassing vanuit dit gedeelte. Dan gaat Elisa weg, het kind wordt
 244 warm, en dan gaat hij terug en hij liep heen en weer in het huis en dan gaat hij weer naar
 245 boven en strekt zich opnieuw uit. Waarom? Waarom gaat hij weg? Waarom gaat hij die
 246 kamer uit?

247
 248 Daar heb ik wel even over nagedacht. Dan ga je soms ook een beetje zoeken, naar: Wat
 249 zeggen anderen daar nou van? Nou, ik las wel een mooie gedachte, ik geef hem aan u door.
 250 Waarom gaat Elisa weg als het kind warm wordt? Iemand schreef: Elisa heeft gemerkt dat
 251 God aan het werk was, en nu treedt hij terug, om God het werk te laten doen. Mooie gedachte.
 252 Soms als je merkt, gemeente, dat de Heer aan het werk is, dan denken wij: 'Oh dan moeten
 253 wij nog meer doen, dan moeten we, dan moeten we.' Nee, dan mag je soms ook wel even
 254 terugtreden, dan zeg je maar eens: 'Heer, wilt U het doen?' Heb je dat wel eens gehad? Of dat
 255 je alles zelf in handen neemt? Dat is ook een oefening.

256 En dan gaat hij weer naar het kind en strekt zich opnieuw erboven uit en toen nieste het kind
 257 tot 7 maal toe en daarna deed de jongen zijn op. Ja, ook dat niezen zeven maal. Iemand zei:
 258 'Hij niest zeven malen, hij niest de dood er uit.' En het leven ademt hij in. Een werk van God.
 259 Dit is goddelijke interventie, zou je mogen zeggen. Is goddelijke interventie. En weet u wat
 260 nou zo mooi is? Als dat allemaal gebeurd is, als Elisa zich uitgestrekt heeft, één keer, twee
 261 keer, en het is warm geworden, en het is tot leven gekomen, dan wordt deze moeder erbij
 262 gehaald. Dat vind ik ook zo'n mooie gedachte. Een mooie Bijbelse lijn hoor, eerst werkt God
 263 wat uit, eerst doet God het helemaal, en dan haalt hij mensen erbij. Zo gaat dat. Eerst doet
 264 God alles volkomen, en dan zegt Hij: 'Nu mag je erbij komen.' Dat zie je toch bij de
 265 opstanding ook? Daar was toch ook geen mens bij? Dat ging tussen de Vader en de Zoon, dat
 266 was toch goddelijke interventie. En dan komen mensen erbij, dan mogen ze erbij komen. En
 267 zo is het ook in het hele leven van het geloof hoor. God doet een volkomen werk, gemeente,
 268 God doet een volkomen werk, jonge mensen, en dan haalt Hij je erbij. Niet om te zeggen:
 269 'Nou ga je wat aanvullen, of ga je nog wat doen.' Maar het is een volkomen werk en dan zegt
 270 Hij: 'Nu mag je er in gaan delen.' Dat genade, genade blijft en dat het een volkomen werk van
 271 God is.

272
 273 En dan even twee toepassingen. In de eerste plaats zou je kunnen zeggen: God doet een
 274 volkomen werk, en Hij laat Elisa één worden met dit kind. Nou, dat is natuurlijk een prachtige
 275 heenwijzing, naar wat God in Christus heeft gedaan. We leven in de adventstijd, straks wordt
 276 het Kerst, waar we ook lezen dat onze hoogste profeet, koning en hogepriester, Jezus
 277 Christus, één geworden is met het leven. Het Woord is vlees geworden. Je zou het zo kunnen
 278 zeggen: Hij heeft alles wat van ons is, aan nood, aan dood, aan ellende, geabsorbeerd in zijn
 279 eigen leven. Hij heeft dat opgenomen, is er één mee geworden. Zijn hand op onze handen,
 280 zijn oog op onze ogen, zijn mond op onze mond. En zo is Hij die weg gegaan. De tweede
 281 Adam. Om het werk van de eerste, ongedaan te maken, te verzoenen. Dat is een prachtige lijn,
 282 hier. Hij is één geworden. Dan zou je ook kunnen zeggen, dan zou je zelfs kunnen zeggen: Hij

283 is ook diegene die zijn Geest heeft gegeven als vrucht van zijn grote verzoeningswerk. De
 284 Pinkstergeest die uitgestort is om levend te maken. Zo zou je kunnen zeggen: Zo is het het
 285 volle werk van de Vader, de Zoon en de Geest. En dan haalt Hij mensen erbij.

286
 287 Is het een stap te ver - ik zeg het maar – dat God zich ook vanavond één met ons wil maken?
 288 Dat ook, om het zo maar eens te zeggen, de bediening van het Woord, dat altijd dat prachtige
 289 moment is dat God één met ons wil worden, hier, in deze kerk vanavond. En waar Hij bezig is
 290 om in onze nood en dood en ellende, op dat grensgebied van leven en dood, ons een tweede
 291 leven te geven, nieuw leven te geven. Dat inblazende werk van Christus, dat inblazende werk
 292 van de Geest, waar Hij helemaal dichtbij komt, bij u.

293
 294 Ik weet niet waar u zit en waar jij zit; misschien dat je ook denkt: ‘Ik ben ook onbekeerd’ of
 295 ‘Ik heb geen leven’ of ‘ik ben niet wedergeboren’ of ‘ik zit met mijn vragen, met mijn zorgen,
 296 ik zit op dat grensgebied.’ Hij komt heel nabij, Hij wordt één met jou. Hij zegt: ‘Wat jij niet
 297 redt, dat blaas Ik in, dat doe Ik.’ Noem het dan maar wedergeboorte. Één ding weet ik wel,
 298 gemeente, daar zou natuurlijk heel veel over te zeggen zijn, maar dat hebben wij wel nodig,
 299 een tweede leven. Als je alleen maar bij dat sterfelijke leven blijft steken, dat is te kort. Dat
 300 komt een keer tot een eind. We hebben een tweede leven nodig, nieuw leven. En de Heere wil
 301 door de prediking dat inblazen.

302
 303 Heb je het in je leven wel eens ervaren dat je hier in de kerk zat en dat je midden in je nood en
 304 dood niet bewegen kon en dat je denkt: ‘Heere God, er is geen leven meer in mij!’ Dat er
 305 gepreekt werd, en dat Christus zich als het ware over je uitstreckte. Dat Hij zich bekend
 306 maakte, dat de Heilige Geest zei: ‘Hier heb je Hem.’ Dat je Hem aannam en dat je ging leven.
 307 In een nieuw leven. Wat een zegen, gemeente. Daarom is de prediking zo belangrijk, he? Dat
 308 tweede leven, gemeente, dat nieuwe leven, dat krijgen wij door het zaad van het Woord van
 309 God. De kracht van de Heilige Geest.

310
 311 Sta er naar, zou ik zeggen, om dat tweede leven te kennen, maar tegelijkertijd, gemeente,
 312 mogen we ook zeggen als je één bent met Christus, als je één bent met Christus en Hij met
 313 jou, dan heb je nieuw leven. Als je Christus kent, dan heb je nieuw leven. Dat mag tegelijk
 314 ook gezegd worden. Dan ga ik naar het derde toe, en dat is het herstelde leven.

315
 316 We hebben gekeken naar het sterfelijke leven, naar het nieuwe leven, dat als een goddelijke
 317 daad wordt gegeven en waar mensen deel aan krijgen, ook dit kind. En dan maken we een
 318 hele stap, om toch maar de geschiedenis naar afronden te brengen, naar 2 Koningen 8:6 en
 319 dan komt er nog iets bijzonders.

320
 321 Het gezin is weer bij elkaar, compleet. Er is zegen ontvangen. Nu komt er een andere periode
 322 van hongersnood, opnieuw dat grensgebied van leven en dood. En Elisa beveelt dit gezin aan
 323 om in de vreemdelingschap te gaan. Gemeente, daar wordt gezegd, dat Elisa zegt: ‘Ga heen
 324 en uw gezin, verblijf als vreemdeling waar u verblijven kunt.’ Kijk maar waar je heen gaat.
 325 En ze gaan. In de vreemdelingschap. Zeven jaar lang. Na zeven jaar komen ze terug en zijn
 326 alles kwijt. De huis en de akkers, bezittingen. En dan valt het op als ze naar de koning gaat en
 327 dat Gehazi daar is en in gesprek is over al de grote daden van God door Elisa, en hij is zo
 328 onder de indruk wat Elisa in het leven van deze vrouw heeft gedaan dat hij alles teruggeeft.
 329 De hele opbrengst van de akker, het land en het huis. Ze krijgt alles terug.

330

331 Gemeente, wat is dat een mooi eind van deze geschiedenis over de Sunamitische. En
332 tegelijkertijd mag ik zeggen: Wat een is dat een mooi en bijzondere belofte van God. Dat ook
333 als wij onder de zegeningen van God, al is de Heere in je leven bezig geweest, al heb je nieuw
334 leven ontvangen, tweede leven, dat je kind van God bent, dat je dan toch de vreemdelingschap
335 in kunt gaan. Dat het leven hier op aarde een vreemdelingschap is, we zijn niet thuis. Ook dat
336 is een oefening. Ook al weet je van een nieuw leven, ook al weet je dat je zonden vergeven
337 zijn, hier beneden is het niet. We blijven vreemdelingen. He? We zijn onderweg. En we raken
338 soms heel wat kwijt. Dat is een weg van God, zoals bij Abraham, dat hij onderweg was, als
339 een vreemdeling. Op weg naar de stad die fundamenten heeft, en dat is het einde, dat is het
340 doel, daar zijn we op geconcentreerd.

341
342 En nu mag ik het zo verkondigen denk ik, gemeente, dat wat deze vrouw overkomt, dat als ze
343 na de vreemdelingschap bij de koning komt en hij hoort over de grote daden van Elisa wat hij
344 in haar leven gedaan heeft, dan gaat hij omwille van Elisa, omwille van Elisa, deze vrouw al
345 haar bezittingen teruggeven. Dat noem ik dan maar het herstelde leven. Je krijgt alles weer
346 terug. Je zou het zo kunnen zeggen: Dit is een machtige profetie van de toekomst, dat de
347 Heere God al zijn kinderen ook door de vreemdelingschap, ook door de strijd heen, toch alles
348 teruggeeft.

349
350 Laat ik het zo dan zeggen: Alles wat wij in Adam zijn kwijtgeraakt, krijgt Gods kind weer
351 terug. Het complete herstel: niet alleen de hemel, ook de aarde. Zul je het niet vergeten? Had
352 Jezus het zelf niet gezegd? 'Zalig zijn de zachtmoedigen, zij zullen het aardrijk beërven.' Er
353 komt een compleet herstel. Ik las zelfs bij iemand, die zei: 'Dit kan ook Israël gelden.' Dat
354 zelfs God Israël gaat herstellen in al haar rechten, in al haar beloften. Nou laten we het maar
355 geloven, dat dit zelfs een profetie voor Israël is. Maar het geldt natuurlijk voor alle kinderen
356 van God. Allen die door het levende geloof in dat tweede leven mogen staan worden
357 gezegend met een nieuwe schepping. Zij zijn de erfgenamen. Niet de wereld. We zeggen wel
358 eens: Brutalen hebben de halve wereld. Brutalen, gemeente, hebben niets. Die blijven met
359 lege handen staan, echt. De kinderen van God, dat zijn de erfgenamen. Die hier, met Christus,
360 één zijn geworden en die door een levend geloof op dat grensgebied van leven en dood
361 geoefend zijn om te blijven hopen op de belofte van God: ze worden vervuld. Er komt een
362 totaal herstel. Wat een toekomst. Wij verwachten naar zijn belofte nieuwe hemelen en een
363 nieuwe aarde waarop gerechtigheid woont. En op die nieuwe hemel en op die nieuwe aarde
364 wonen vernieuwde mensen. Wedergeboren tot een levende hoop. Vreemdelingen hier
365 beneden, maar straks: Alles terug. Wat zal dat zijn! Dat het weer zal zijn zoals in het begin:
366 Zeer goed. Zeer goed. Want dan zal God zijn, alles, en in allen.

367
368 Amen.

Bijlage 5: Preek van predikant E

1 Gemeente van onze Heer Jezus Christus,
2
3 *Ik bevind me in de meest avontuurlijke fase van mijn leven!*
4 Dat zei een gemeentelid uit [plaatsnaam] mij. Dat is al een tijd geleden. Niet een jong iemand,
5 die grote plannen had. Maar een fragiel vrouwtje van 97 jaar! *Ik bevind me in de meest*
6 *avontuurlijke fase van mijn leven!* Ik hoor het haar nog zeggen, ze had een nasale stem.
7 Ongetrouwd gebleven. Ze woonde in een zorgcentrum. Had een paar nichten die naar haar
8 omkeken.
9 Ze zou uiteindelijk 3 weken voor haar 100ste verjaardag overlijden.
10 Bijzonder! Ze doelde daarmee niet alleen op haar ouderdom, die met gebreken was gekomen,
11 maar die haar hoofd gelukkig helder had gehouden. Ook op de dood, die hoe dan ook een keer
12 zou komen. Maar waarvan ze geloofde, dat daarna pas echt het Grote Avontuur zou beginnen.
13 De Grote Verrassing zou komen. *Ik ben zo benieuwd hoe dat zal zijn*, zei ze.
14 Ze kon de dingen raak zeggen. Zo zei ze ook een keer: *Wij mógen hopen! Niet wij móeten*
15 *hopen, wij mogen. Wij mógen verwachten en ons laten verrassen door de Here God. Daarom*
16 *is het leven nú zo boeiend en uitdagend, maar ook de toekomst!*
17 Dat was een kinderlijk, maar tegelijk ook een heel volwassen geloof!
18 Haar leven was in die zin nog lang niet voltooid – zoals wij dat in hedendaags spraakgebruik
19 zouden noemen. Ook al zag ze uit naar de Grote Verrassing na haar sterven, het leven van dat
20 moment was voor haar ook nog vol met verwachting en hoop. Het hield haar vitaal, leek het
21 wel, ondanks alle mankementen.
22 Ik heb het altijd onthouden. En gedacht: dat geheim van die vrouw, daar moet ook ik naar
23 blijven zoeken, ook als ik ouder, oud ben geworden.
24
25 Het kan ook anders. Hoeveel mensen zijn er niet, die er niets meer aan vinden? Voor wie het
26 leven een sleur is geworden. Die eenzaam zijn, diep van binnen eenzaam. Daar moeten we het
27 eens over hebben, vanmorgen.
28

29 Maar eerst gaan we naar Anna (of Hanna), de profetes, die aan het begin van het Nieuwe
30 Testament optreedt in de tempel, als de kleine Jezus binnengedragen wordt.
31 Ze treedt maar heel even voor het voetlicht. Toch kunnen we wel wat over haar zeggen.
32 Anna, de dochter van Fanuël, uit de stam Aser. Haar naam betekent ‘begenadigde’, maar of
33 ze er nou zo genadig van af gekomen is in het leven, kun je je afvragen.
34 Ze had vanaf haar huwbare leeftijd – toen was ze dus zo’n 13 jaar – 7 jaar met haar man
35 geleefd – ze was dus op haar 20ste weer weduwe. Zonder kinderen blijkbaar. Dat is en dat was
36 héél wat!
37 Al 84 jaar weduwe. Of 84 jaar oud – daar verschillen de mening over, maar hoe dan ook voor
38 die tijd was zij stokoud.
39 In een cultuur, waarin weliswaar ouderdom hoog stond aangeschreven, maar vrouwen-alleen
40 geen rechten hadden.
41 Ongetwijfeld weet zij wat eenzaamheid betekent. Er alleen voor staan. In een maatschappelijk
42 gezien moeilijk tijdsgewricht. Overheersing van de Romeinen. Ze heeft op haar leeftijd heel
43 veel meegemaakt.
44
45 *Ze was altijd in de tempel, waar ze God dag en nacht diende met vasten en bidden.*
46 Dat is het volgende wat we horen.
47 Daarmee vulde zij haar leven. Ze was altijd in de tempel. Nacht en dag. Het kan heel goed
48 zijn dat ze een woonvertrek had, in de hoeken van de vrouwenvoorhof, binnen de
49 tempelmuren. Als dat zo was zal ze ongetwijfeld een kleine taak hebben gehad. Misschien
50 moest ze wel een beetje vegen, of mensen wegwijzen of zo. Maar ze besteedde vooral
51 tijd aan het gebed en het dienen van de Heer. Ik denk, ze kende alle 150 psalmen uit haar
52 hoofd en uit haar hart. Die van klacht en gebed om hulp, maar ook die van lof en
53 dankbaarheid.
54 Anna blijft dus niet stil zitten. Ze heeft een doel. Bij de Heer de nood van Jeruzalem brengen.
55 Bidden voor de nood van de wereld. Dan heb je veel om voor te bidden, maar ook om jezelf
56 te informeren, erover te lezen en na te denken.
57 Zo leeft ze. Zo wandelt ze met God.
58 En daarmee houdt ze haar hoop en verwachting levend. Zij behoort, samen met Simeon, bij de
59 mensen die uitzien naar het Rijk van God, naar de komst van de Messias. Meer dan wachters
60 op de morgen.

61
62 Ik zie een overeenkomst met mijn gemeentelid uit [plaatsnaam]. Die hoop en verwachting, dat
63 wachten op God, de nieuwsgierigheid naar wat God gaat doen. Verbonden met de dienst aan
64 het huis van God, toen de tempel, nu de kerk met haar gemeente.
65
66 Anna is in de tempel, als Jozef en Maria hun kind binnendragen in het huis van Zijn Vader.
67 Zij gaat bij Simeon staan en het kind, en brengt mede hulde aan God.
68 Daar staat ze, een stokoude vrouw, misschien gebogen leunend op een stok. Maar stralend,
69 God prijzend en iedereen die het horen wil, vertellen wat zij gezien heeft.
70 Haar verwachting is uitgekomen. Het wachten op de morgen, heeft zin gehad.
71 Wat is haar geheim?
72 Ik denk dat haar geheim is, haar grote liefde, zeg maar gerust: haar passie, voor de Heer, voor
73 zijn tempel en voor zijn dienst.
74 Wat krijgt ze ervoor terug?
75 Ze zou het mijn gemeentelid na kunnen zeggen: *Ik bevind me in de meest avontuurlijke fase*
76 *van mijn leven.* En dat maakt haar leven zinvol en spannend, het houdt haar levend en
77 levendig.
78 Anna is allerminst uitgerangeerd. God kiest haar tot heraut voor de gekomen Verlosser.
79
80 Eigenlijk zien we hier een aantal elementen, die we in het gesprek over eenzaamheid en over
81 voltooid leven terugzien.
82 Eerst de term ‘voltooid leven. Daar spreken we tegenwoordig over. Wat is dat eigenlijk?
83 Vroeger konden we dat nog wel eens zeggen over iemand die op oude leeftijd was overleden.
84 Zijn of haar leven was echt voltooid.
85 Tegenwoordig zeggen we het, als iemand nog leeft. En misschien wel heel veel
86 ouderdomsklachten heeft en geen zin meer om verder te moeten leven, maar nog niet
87 helemaal op is. En bedoelen we ermee: Eigenlijk zou zo iemand de mogelijkheid moeten
88 krijgen om er op een nette manier uit te stappen. Voordat het allemaal nog moeilijker wordt.
89 Met hulp van iemand, die daar niet voor gestraft wordt, maar er misschien wel speciaal voor
90 is aangesteld.

91 Maar wanneer is dan een leven echt voltooid? Niemand weet dat eigenlijk precies. Een
92 voltooid leven is geen vaststaand gegeven, geen absoluut feit. Je kunt niet zeggen als je zo en
93 zo oud bent, dan is je leven voltooid.

94 Het is een persoonlijk gevoelen. Daarom ligt het ook gevoelig.

95

96 Er is veel over te zeggen, maar ik wil drie dingen noemen, die we bij Anna ook vinden.

97 - Verlieservaring

98 - Eenzaamheid

99 - De zin van je leven kwijt zijn

100 Allereerst: je verliest letterlijk natuurlijk in de loop van je leven steeds meer. Je verliest je
101 werk, je verliest bezigheden, je verliest gezondheid en capaciteiten, je verliest dierbaren en
102 mogelijk verlies je ook je vertrouwde woonomgeving. Wie ben ik dan nog? Wil ik dit nog
103 wel?

104 We hebben allemaal het schrikbeeld van afhankelijk te worden van anderen, anderen die over
105 jou gaan beschikken en beslissen.

106 Ouderdom wordt eigenlijk meestal nog wel positief afgeschilderd. De vitale en succesvolle
107 ouderen, die zien we op televisie of in de reclame. Maar dan gaat het vooral over de
108 zogenaamde '3^e leeftijd', de 60+-ers, niet zozeer over de '4^e leeftijd', de 80+-ers. Daar heeft
109 de samenleving eigenlijk niet zoveel boodschap meer aan. Die zien we niet op televisie. Die
110 worden, als we dat beter vinden, zelfs opgesloten in een kamer, zoals in de eerste Coronagolf.
111 Wat voor zin heeft zo'n leven nog?

112 En eigenlijk vinden we allemaal: Zó oud worden, nee, dat is niet aantrekkelijk.

113 Dat is het gevoelen anno 2023 in onze samenleving, en dat zit ook in ons.

114 Geen wonder dat sommigen die laatste fase liever overslaan...

115

116 Anna zit dus ook in de '4^e leeftijd'. Ook zij kent verlieservaringen aan den lijve. Wie is ze
117 nog, eigenlijk? Nou, er staat wel degelijk iemand!

118

119 Ik noem een tweede punt: Het diepe gevoel van existentiële eenzaamheid.

120 Dat betekent, ik denk eigenlijk dat we dat allemaal wel een klein beetje kennen, dat betekent

121 dat iemand steeds minder contact heeft met, verbondenheid voelt met anderen, maar ook met

122 het leven zelf. Het lijkt wel of er een glazen muur om je heen staat. Het lijkt wel een
123 onzichtbare hand, die jou afscheidt van de rest en jou terugwerpt op jezelf.

124 Een citaat van iemand die dat gevoel onder woorden brengt: *Ik voelde meer afstand tot de*
125 *wereld om mij heen. Noem het verwijdering. Je voelt je niet meer thuis. Je kunt niet meer*
126 *volgen wat er gebeurt. Je hoort er niet meer bij. Je voelt dat je losraakt van de werkelijkheid*
127 *en het contact met de wereld om je heen verliest. Je bespeurt de neiging om je meer en meer*
128 *terug te trekken.*

129 Dus je proeft: jouw wereld wordt leger, jouw kringetje kleiner, je hebt geen aanspraak meer,
130 maar ook geen weerwoord, je krijgt geen antwoord meer. Je hoeft niet persé helemaal alleen
131 te zijn, je hebt nog wel contacten, maar je hebt niet meer voor jou belangrijke contacten. Die
132 zijn er niet meer.

133

134 Daarbij komt, dat je ook een soort onvermogen voelt om weer opnieuw te beginnen met
135 contacten, met contact te leggen. Misschien wil je wel, maar je doet het toch niet. Je blijft
136 zitten en trekt je terug. Je kunt de stap niet zetten.

137 Nog een citaat: *Eenzaamheid kapselt je in, en groeit als een schimmel of vacht om je heen,*
138 *een beschermlaag die contact onmogelijk maakt, hoe graag je dat ook wilt.*

139 Dat is natuurlijk een plastisch beeld, he?. De groei van schimmel. Daar moet je echt de strijd
140 mee aanbinden, als je bijvoorbeeld voetschimmel hebt, daar moet je wel echt de strijd mee
141 aanbinden wil je daarvan afkomen. Dat gaat niet vanzelf. Het komt ook steeds terug.

142 Dus het vraagt inzet en wilskracht, om uit je cocon te stappen, om van die
143 eenzaamheidsschimmel af te komen.

144 Tenslotte rust op eenzaamheid ook nog een stigma. Je wordt 'zielig' gevonden, en dat is iets
145 wat je in elk geval niet wilt. Dus wat doe je? Je verbergt het, je doet net alsof er niets aan de
146 hand is. Niemand geeft toe dat hij of zij eenzaam is. Want je bent bang voor het onbegrip,
147 voor het oordeel, de afkeuring van anderen.

148

149 Eenzaamheid lossen we niet op met een extra activiteit of bezoekje. Dat beseffen we
150 natuurlijk wel. Eenzaamheid is ook niet in eerste instantie de schuld van de ander, ook al
151 speelt de ander natuurlijk wel een rol.

152 Ik had pas nog een voorbeeld. Bij ons in de kerkenraad in [plaatsnaam] vertelde iemand dat er
153 bij de uitvoering van de muziek, van de zomer was dat, dat iemand in een lege rij op het

154 hoekje was gaan zitten. Achter haar zaten wel een aantal mensen, daar waren ook nog een
155 aantal lege plaatsen. Maar ze ging op die rij zitten, die lege rij. ‘Niemand is naast mij komen
156 zitten’, klaagde ze.

157 Daar is weer die ‘onzichtbare hand’ weer, die ‘schimmel’.

158 *We moeten*, dat is nog een ander citaat, *Wij moeten die eenzaamheid niet bestrijden, maar*
159 *betreden*.

160 Ook een zinnetje om eens over na te denken. Niet bestrijden door weg te lopen van jezelf, of
161 te ontkennen, of te vluchten, ook niet door je te beklagen over anderen die niet naast jou
162 komen zitten, maar zelf jouw eenzaamheid betreden. Het onder ogen zien, het te ontmoeten.
163 Daarom vind ik het ook goed om er een keer over te preken. Om proberen bewust te worden,
164 wat is dat nou eigenlijk, wat doet het mij? Om het onder woorden te brengen, ik moet ook aan
165 mijzelf denken in mijn eerste jaar in [plaatsnaam], toen was het corona. Toen was mijn
166 moeder overleden, en toen zat ik daar in mijn eentje, en moest ik ook nog in quarantaine.
167 Toen heb ik dat ook echt: ‘Als het zo doorgaat, dan ga ik weg.’ Maar ook van: ‘Wat moet ik
168 doen?’ ‘Mijn netwerk vergroten’: dacht ik toen wel. Onder woorden brengen wat het doet, het
169 liefst het ook zeggen tegen een ander, en dat is moeilijk, zodat het gezien en gehoord wordt:
170 Op het moment dat je erover kunt praten is er al heel veel gebeurd.

171 De eenzaamheid betreden kan ook samen met de Here God. Wie kan bidden – en dan bedoel
172 ik meer dan alleen een schietgebedje bij het eten, dan bedoel ik wie met God kan spreken over
173 alles en iedereen, die weet ook van ontmoeting, van gezien en gehoord worden.

174

175 Ik kijk even naar Anna. Zij heeft haar plek in de tempel gevonden. Daar ontmoet ze mensen.
176 Ze wacht niet af, tot mensen naar haar toekomen. Nee, ze stapt zelf op mensen af. Ook op die
177 jonge vrouw en man met dat kind op de arm...

178 Ze zoekt ook iedere dag de Here God op. In haar bidden, in haar vasten, in het bijwonen –
179 weliswaar op afstand, in de vrouwenvoorhof, maar toch – van de tempelliturgie. Zo blijft haar
180 kringetje groot!

181

182 En dan het derde element:

183 Je kunt het pijnlijke gevoel hebben er niet meer toe te doen.

184 Vroeger werd je gezien, had je zinvol werk, telde jouw mening, maar dat is voorbij. Je doet
185 niet meer mee, je voelt je uitgerangeerd. Niemand die nog op jou zit te wachten.

186 Uit onderzoek is gebleken, dat vooral mensen, die altijd maatschappelijk actief en
187 geëngageerd waren, dat die het meeste last hiervan hebben. Die het meest lijden onder het
188 verlies ervan.

189 Je staat niet alleen buitenspel, je bent ook nog een maatschappelijke kostenpost geworden! Er
190 is steeds minder geld voor. Dat doet onze maatschappij.

191 Ja, dat doet wat met je waardigheid. Dat voelt als vernederend.

192 Verhalen over de zinloosheid in de ouderdom staan niet los van hoe wij als samenleving
193 kijken en omgaan met ouderdom en kwetsbaarheid!

194 Niet gek, dat er mensen zijn die vinden dat het mooi genoeg is geweest. Voltooid leven. Het
195 is klaar. Het mag over zijn.

196

197 Ik kijk opnieuw naar Anna, naar haar toewijding aan de Heer en aan de tempel. Een
198 toewijding die van binnenuit komt. En vraag me af: wat betekent dat in dit opzicht? Wat
199 levert het op, als je betrokken blijft bij de dienst aan de Heer? Bij de kerkgemeenschap?

200 Mogelijk kan het ook ons leven zo vullen, dat het gemis en de eenzaamheid niet op de
201 voorgrond staat. We staan nog in een verband. We kunnen meedoen, ons inzetten voor iets.
202 En we mogen dagelijks met God wandelen.

203 We hoeven ons niet uitgerangeerd te voelen. Niemand hier.

204 Ook al kunnen wij ons werk van vroeger niet meer beoefenen, worden wij niet meer
205 gewaardeerd om wat wij wisten en konden. Wij mogen wel in toewijding aan de Heer erop
206 vertrouwen, dat Hij ons op wegen brengt waar Hij ons kan gebruiken.

207

208 Ik kijk ook naar de hoop en verwachting van Anna. Wat brengt haar dat veel. Het leven blijft
209 de moeite waard en het mooiste komt nog.

210 Dat is haar geheim. Dromen van, hopen op, bidden om een komen van God, hier en nu en
211 straks, om te verlossen van het kwaad en van alle machten die de wereld kapot maken. Én
212 geloven, dat mogen wij, dat in Christus die verwachting al is vervuld en de toekomst al is
213 begonnen.

214 Wachten op God, meer dan wachters op de morgen...

215 Ja, ook wij leven ergens naar toe. Ook ons leven heeft een doel.

216

217 Anna, wat lijkt ze op mijn mevrouw uit [plaatsnaam]! Die heette trouwens Anet, Anna. Wat
218 denk ik ook van haar, van Anna: zo zou ik ook oud willen worden. Ondanks alles wat er in
219 haar leven is gebeurd. Zo hoopvol blijven, met zoveel gespannen verwachting blijven uitzien
220 naar wat God doet!

221 Wat zei ze ook al weer, Anet: *We mógen hopen! Niet wij 'moeten' hopen, wij mógen! Wij*
222 *mogen verwachten en ons laten verrassen door de Here God. Daarom is het leven nú zo*
223 *boeiend en uitdagend, en ook de toekomst!*

224 Geve God ook ons, oud én jong, dat geloof, die hoop, dat blijvende toekomstperspectief, in
225 ons leven, hier en nu!

226 Amen.

Bijlage 6: Datamanagementplan

DATAMANAGEMENTPLAN

1. Algemeen

NAAM STUDENT: Heime (Cornelis) Leenman

NAMEN SCRIPTIEBEGELEIDER(S): Dr. F. (Ciska) Stark

DATUM: 17-8-2022

VERSIE: 3.0

2. Algemene gegevens over het onderzoek / scriptie-onderwerp

(WERK)TITEL ONDERZOEK / SCRIPTIE:

Opengebroke Ruimte: Een homiletisch-retorisch onderzoek naar de rol van ontregelaar in hedendaagse prediking

KORTE OMSCHRIJVING VAN ONDERZOEK EN
ONDERZOEKSMETHODE(N):

Het onderzoek wil de rol van ontregelaar beschrijven in de orthodoxe prediking, en betogen waarom deze nodig is. Dit doet het onderzoek aan de hand van vier hedendaagse homiletische auteurs: Altena, Campbell & Cilliers en Thompson. Na het beschrijven van de ontregelaar wil dit onderzoek aan de hand van deze rol een aantal preken uit de praktijk analyseren. Daarvoor kies ik ervoor de ontregelaar te beschrijven in retorische kenmerken om daarmee de analyse handvaten te geven.

Onderzoeksmethoden: Literatuuronderzoek en preekanalyse door middel van retorische kenmerken.

TYPEN ONDERZOEKSDATA:

Literatuur, teksten van preken, geluid- en video opnames van kerkdiensten

PERIODE WAARIN DATA VERZAMELD WORDEN:

Oktober tot december 2022

3. Technische aspecten

HARD- EN SOFTWARE: Atlas.ti

BESTANDSFORMATEN: Docx, pdf, video (mp4) en/of audio (mp3) bestanden

OMVANG VAN DE DATA (SCHATTING IN MB/GB/TB): 3.5 GB

OPSLAG DATA TIJDENS ONDERZOEK:

Preken en audiovisuele bestanden worden opgeslagen op de persoonlijke computer van onderzoeker (Heime Leenman).

OPSLAG DATA NA AFLOOP ONDERZOEK:

Tekst van preken wordt (geanonimiseerd) opgenomen als bijlagen van het onderzoeksverslag.

4. Verantwoordelijkheden

BEHEER DATA GEDURENDE HET ONDERZOEK:

Preken en audiovisuele bestanden worden opgeslagen op de persoonlijke computer van onderzoeker (Heime Leenman). Alleen Heime Leenman kan toegang verlenen.

BEHEER DATA NA AFLOOP ONDERZOEK:

De preken zullen met het onderzoeksverslag beheerd worden door de bibliotheek van de Protestantse Theologische Universiteit (PThU). Waar nodig worden namen geanonimiseerd.

5. Juridische en ethische aspecten

EIGENAAR DATA:

De predikanten blijven eigenaar van de tekst van hun preken. Vanwege de openbaarheid van de eredienst kan de tekst in het openbaar gepubliceerd worden.

PRIVACYGEVOELIGE DATA: JA / NEE

Nee.

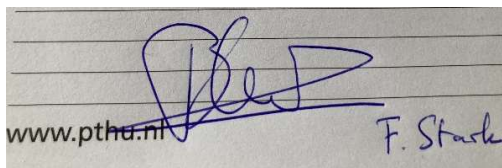
6. Overige zaken

-

(In te vullen door thesisbegeleider:)

Goedgekeurd

Niet goedgekeurd, omdat:

Naam, handtekening: F. Stark

Datum: 5 mei 2023

TOELICHTING

Ad 1. Algemeen

Noteer de datum waarop het datamanagementplan is ingevuld en noteer de versie bijv.

1.0.

In de loop van het onderzoek kunnen mogelijk zaken als de onderzoeksmethode wijzigen of bij nader inzien toch privacygevoelige issues gaan spelen. Wijzig dan naast de betreffende paragraaf ook de datum en het versienummer.

Vul alle velden in, of vermeld expliciet: niet van toepassing/n.v.t.

Ad 2. Algemene gegevens over het onderzoek / scriptie-onderwerp

Geef een korte omschrijving van het onderzoek en beschrijf welke onderzoeksmethoden gebruikt gaan worden.

Omschrijf het type onderzoeksdata, zoals schriftelijke bronnen (archieven, literatuur), transcripties, interviews (bijv. beeld- en geluidsopnamen), verslagen, vragenlijsten, enquêteresultaten, afbeeldingen.

Vermeld ook als het bijvoorbeeld ruwe data of afgeleide data betreft.

Ad. 3. Technische aspecten

Wordt specifieke hardware gebruikt naast pc/laptop? Wordt specifieke software gebruikt bijv. voor data-analyse? Bestandsformaten kunnen bijvoorbeeld zijn: DOCX, TXT, XLSX, PDF, WAV, JPG.

De omvang van bestanden kan weergegeven worden in megabyte, gigabyte of terabyte. Geef in ieder geval een globale schatting indien bij aanvang van het onderzoek nog niet precies de omvang te bepalen is.

Sla data tijdens het onderzoek op de juiste (veilige) locatie op. Bijvoorbeeld privacygevoelige data op de Home-directory van de Vrije Universiteit. De H-schijf van de VU is overigens altijd de meest veilige opslaglocatie. Sla privacygevoelige data nooit in de cloud op. Gebruik clouddiensten uitsluitend voor het opslaan van standaard data, zoals een wetenschappelijk artikel in PDF. USB-sticks en de eigen laptop zijn eveneens ongeschikt voor opslag van (privacygevoelige) data. Deze kunnen immers verloren of gestolen worden of beschadigd raken.

Denk ook aan een goede, veilige en regelmatige back-up van de versies van je masterscriptie.

Na afloop van het onderzoek kunnen data gepubliceerd worden als onderdeel van de masterscriptie, bijvoorbeeld in een bijlage. Dat geldt met name voor kleine dataverzamelingen, die geen privacygevoelige gegevens bevatten. Via de bibliotheek PThU kunnen (geanonimiseerde) data als losse bestanden bij de scriptie worden gearcheveerd. Via de bibliotheek PThU kunnen bestanden met privacygevoelige data worden gearcheveerd in een speciaal daarvoor beschikbare data-opslag faciliteit van de VU (ArchStor/DarkStor).

Ad 4. Verantwoordelijkheden

In het kader van wetenschappelijke integriteit is het belangrijk om te beschrijven op welke wijze data veilig opgeslagen zijn en beheerd worden. Daarmee wordt o.a. de controleerbaarheid van de data gewaarborgd. Zie ook de Nederlandse Gedragscode

Wetenschappelijke Integriteit 2018 (te vinden op www.pthu.nl/Onderzoek-PThU/Academic_Integrity/).

Geef aan wie de data tijdens het onderzoek beheert. Dat zal veelal de student zelf zijn. Heeft echter de scriptiebegeleider ook toegang? Na afloop kan de student het beheer overdragen aan de PThU (bibliotheek).

Laat ook geïnterviewden weten, hoe (privacygevoelige) data worden beheerd en door wie.

Ad 5. Juridische en ethische aspecten

Omschrijf wie (mede-)eigenaar is van de data.

Indien er sprake is van privacygevoelige gegevens is het noodzakelijk zeer zorgvuldig om te gaan met de verzamelde onderzoeksdata. Denk daarbij aan persoonsgegevens (naam, adres, leeftijd, geslacht), maar ook aan het BSN of religieuze overtuiging.

Sla deze dus altijd veilig op (zie ad 3). Voorkom datalekken! Laat geïnterviewden weten hoe met de data wordt omgegaan. Vraag hen via een zogeheten *Informed consent-formulier* vooraf om toestemming te geven voor het onderzoek en het gebruik en de opslag van de onderzoeksdata. Geef aan dat je de verzamelende data uitsluitend gebruikt voor jouw onderzoek.

Anonimiseer zo veel mogelijk de data.

Ad. 6 Overige zaken

Vermeld hier onderwerpen die niet ondergebracht konden worden bij eerdere onderdelen.

Overleg te allen tijde met je begeleiders indien zaken niet helder zijn, je twijfelt over de juiste wijze van data verzamelen of over het opslaan van data. Of vraag advies aan de bibliotheek PThU.

PThU, Amsterdam/Groningen

(bestandsversie: 20190703)